

**ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ”**

**SHUMEN UNIVERSITY “BISHOP KONSTANTIN
PRESLAVSKY”**

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

КОЛЕЖ – ДОБРИЧ

ТОМ VII

PROCEEDINGS

COLLEGE DOBRICH

VOLUME VII

**Университетско издателство
”Епископ Константин Преславски”**

**ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ "ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ"**

**SHUMEN UNIVERSITY "BISHOP KONSTANTIN
PRESLAVSKY"**

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

КОЛЕЖ – ДОБРИЧ

ТОМ VII

PROCEEDINGS

COLLEGE DOBRICH

VOLUME VII

**Университетско издателство
"Епископ Константин Преславски"**

НАУЧНИ ТРУДОВЕ на Колеж - Добрич, том VII, 2014 г.

Сборникът е отпечатан с подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ Константин Преславски“
Проект „Съвременни аспекти в обучението на студентите – колежани“ – РД-08-233/12.03.2014 г.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Божанка Байчева – отг. редактор
проф. д.с.н. Илия Учкунув
проф. д.м.н. Иван Иванов
доц. д-р Милена Цанкова
доц. д-р Николай Янков

Превод

гл. ас. Петранка Русева

Коректор

гл. ас. Дафина Атанасова

Оформление

доц. д-р Николай Янков

Университетско издателство “Епископ Константин Преславски”
Шумен, 2014 г.

ISSN 2367-6086

СЪДЪРЖАНИЕ

Приложение на експерименталната работа в началното училище при запознаване с природата Милена Цанкова, Лидия Димитрова	7
Британският национален корпус като източник на примери в императив в полза на подготовката на колеганите за педагогическата практика Петранка Русева	17
Функционалният подход в обучението по езикова култура на студентите Дафина Атанасова	24
Иновации във вокалното обучение Божанка Байчева, Цанимир Байчев	37
Мултимедийни презентации в часовете по музика в началното училище Жана Петрова	47
По проблемите на технологичното обучение в началното училище Илия Илиев	56
Ролята на историческите знания за формиране на историческо съзнание Николай Николов	61
Сюжетно-ролевата игра като механизъм на социално унаследяване и условие за социална детерминация на познавателното развитие в предучилищна възраст Свилен Марков	68
Сюжетно-ролевата игра и познавателното развитие на децата в предучилищна възраст Свилен Марков	79
Дидактичните игри и формиране на екологична култура при децата на 4–5 години в условията на детската градина Жана Николова	86
Повишаване на емоционалната интелигентност на 6–7-годишните деца чрез интерактивни игри Светлана Лазарова	98

Социална и емоционална готовност на 6–7 годишните деца за училище чрез играта	
Донка Генова	111
Играта – поле за изява на детската индивидуалност и стимул за познание и креативност	
Пенка Даскалова	122
Информационно-компютърните технологии в образованието	
Катерина Златева	135
Създаване на графични приложения в средата Scilab	
Ивелин Иванов	140
Анализ за работа с облачната система PREZI	
Красимир Енев, Ивайло Ганчев, Пламен Димитров	148
Аналитично представяне на паралелни повърхнини	
Милен Павлов	158
Възможности на CAS Maple за решаване на задачи от линейната алгебра	
Тоня Матева	164
Анализ на данни от Big Data свързани с маркетингово проучване	
Илхан Ибрям, Явор Върбанов	170
Използване на фунгицидите Тирам и Тиофанат метил за намаляване на пораженията от фузариум при Стевия (Stevia rebaudiana B.)	
Веселин Учкунов, Илия Учкунов	180
Проучване ефективността на биопрепарат Биоактив върху продуктивността на растението Стевия (Stevia rebaudiana B.)	
Веселин Учкунов, Кулка Учкунова, Илия Учкунов	186

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕКСПЕРИМЕНТАЛНАТА РАБОТА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ ПРИ ЗАПОЗНАВАНЕ С ПРИРОДАТА

МИЛЕНА ЦАНКОВА, ЛИДИЯ ДИМИТРОВА

APPLICATION OF THE EXPERIMENTAL WORK IN PRIMARY SCHOOL IN ACQUAINTANCE WITH NATURE

MILENA TSANKOVA, LIDIYA DIMITROVA

Abstract: *The present article aims to reveal the advantages, the application and the methodology of the experimental work in the process of natural science education in primary school. The acquirement of the methodology of experimental work in primary school science classes in nature-knowledge increases the students' competences - future primary teachers and their qualification for professional activity.*

Keywords: *Methodology, students, school children, primary school*

Целенасочената и планомерно организирана опитна работа в началното училище изгражда редица умения и навици у подрастващите. Така те се научават да описват природните процеси посредством подходяща лексика; да спазват правилата за безопасност при опитна работа; да планират дейността си; да следват инструкции; да събират информация, като използват първични (наблюдения, опити) и вторични (схеми, графики, модели) източници на информация за процесите и явленията от живата и неживата природа; да анализират процесите и използват логически операции като сравнение, групиране, обобщаване; да тълкуват или разработват наблюдавани или описани модели; да формулират хипотези; да

извършват експерименти, за да проверят хипотезите; да правят изводи и заключения; да работят с уреди, апарати, вещества, смеси, природни обекти; да използват изследователския подход при решаване на проблеми от различни области на живота.

Положителният образователен ефект от реализирането на експерименти оказва и възпитателно въздействие върху подрастващите:

- Разширява се кръгзорът на учениците чрез изследване на нови интересни области като звездите и планетите, процеса на развитие на растенията и др.

- Възпитава се любов и уважение към живата и неживата природа. Прелестите на природата не могат да се опишат достатъчно красноречиво с думи. Много по-силни са впечатленията от собствените изследвания и открития за чудесата на Вселената. Например в един зелен лист на растение протичат процеси, които човекът не е способен да копира. Известно е, че в основата на този процес са водата и въглеродният диоксид и за протичането му са необходими зеленото багрилно вещество хлорофил и слънчевата светлина. Фактът, че без протичането на този уникален процес – фотосинтеза животът на Земята е невъзможен, подчертава значимостта на природата и неминуемо буди възхищение у подрастващите.

- Формират се умения за работа в екип. Общата цел при извършването на елементарни експериментални опити сплотява учениците. Те привикват да боравят внимателно и безопасно с инструментите и материалите.

- Развиват се волеви качества като целеустременост, постоянство и настойчивост.

- Постигат се самостоятелност, самоинициатива, самокритичност. Експерименталната работа под ръководството на учителя дава необходимата свобода на учениците да планират, решават, да правят грешки, да оценяват своята работа и тази на съучениците си.

- Развива се дивергентно мислене и креативност. Организираната като проблемна ситуация опитна

постановка провокира творческата инициатива у подрастващите, като им позволява да използват и трансформират знания и умения при нови условия и ситуации.

Целта на настоящата разработка е да проследи предимствата и приложението на експерименталната работа в началното училище при запознаване с природата.

Експериментите влияят положително върху мотивацията на учениците. Предимствата на емпиричните методи спрямо другите методи, провеждани в условията на диалог, се разглеждат от И.Иванов [2,с.15]. Той очертава като положителни страни високото ниво на активност на учениците, ентузиазма и високата степен на самоконтрол и отговорност на учениците и гъвкавата структура.

Образователните и възпитателните задачи на обучението по роден край, околната среда и човекът и природата и същността на експеримента като метод на обучение налагат следните **изисквания към организирането и провеждането на опитните постановки:**

1) Учениците да осъзнават целта на конкретния експеримент, да я формулират ясно и да я запишат.

2) Всеки опит да се планира внимателно, което предполага събиране на подходящите материали (по възможност от децата); изготвяне на процедурен план; точно следване на методиката.

3) Да се стимулира мисленето на учениците. Поднесената наготово информация не стимулира активност. „При осъществяване на експериментирането от особено значение е да се дава свобода на генерирането на идеи“ [3, с. 381]. Идеята за експеримента може да се даде от учителя, от учениците, да е посочена в учебника или да бъде провокирана от ежедневна ситуация.

4) По възможност учениците сами да правят достъпни и безопасни за здравето си опити. Да работят групово или индивидуално в зависимост от характера на експеримента и материалната база.

5) Да се осигурят условия за внимателно наблюдаване и критично отношение към резултатите от опитната постановка. Например като доказателство за изпарението на вода от листата на растенията се провежда опит, при който растението се покрива със стъклен буркан и на следващия ден се наблюдават капчици вода по вътрешната повърхност на буркана. Учениците са убедени, че са открили отговора на проблема. Но дали водата не е проникнала в буркана заедно с въздуха отвън? За да решат тази проблемна ситуация, учениците трябва да направят още един опит, за който са необходими същите материали, но този път без растението в саксията. Сравнявайки двете постановки, децата се убеждават, че водата наистина се изпарява от листата на растението. По този начин учениците разбират, че не бива да се прибързва със заключенията и получените резултати трябва да се подлагат на проверка преди оформяне на крайния извод.

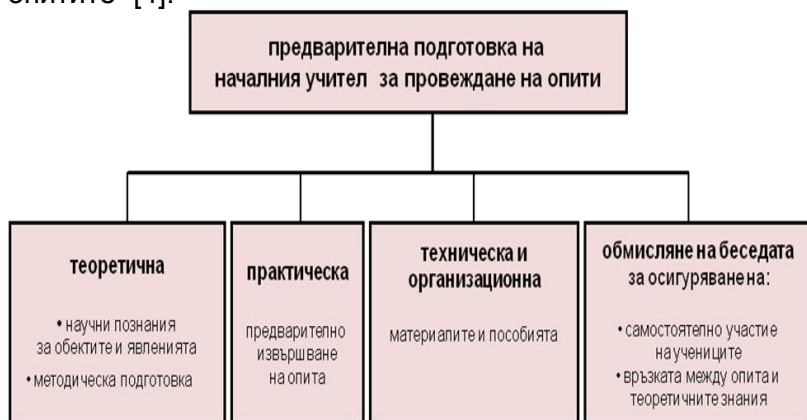
6) Да се замести сложната апаратура с достъпна за възрастта на учениците от началното училище.

7) Резултатите от опитите да се отразяват точно и пълно.

8) Да се осъществява връзка с практическото приложение. Експериментите могат да са източник на полезна за ежедневието информация.

„Най-голямо внимание следва да се обръща на подготовката на експеримента от учителя, на наличието на материали, на организацията и дисциплината, на яснотата на задачата, която се преследва, на владенето на експерименталната процедура от учителя“ [1, с. 231]. За да изпълни учителят посочените в учебното съдържание по роден край, околна среда и човекът и природата опити, той трябва „да има нужната методическа подготовка и да владее правилата за безопасна работа, защото в учебника и в учебната тетрадка невинаги са посочени последователните действия, които трябва да извършат децата“ [4]. В обучението по дисциплината Методика на обучението по природознание и родинознание студентите

се запознават със задължителната предварителна подготовка на началния учител за провеждане на опити (Фиг. 1). „Изисква се добра лична подготовка. Учителят трябва да има добри научни познания за обектите и явленията, да има методическа подготовка за извършване на опитите, да има изградени умения и навици за практическа работа. Необходима е предварителна подготовка на материалите и пособията за извършване на опитите“ [4].

Фигура 1. Предварителна подготовка на началния учител за провеждане на опити

Друг важен елемент от подготовката на преподавателя е предварителното извършване на опита, което дава увереност, че ще бъде проведен успешно. Препоръчва се задълбочено обмисляне на беседата, която ще осигури самостоятелно участие на учениците в цялостното разглеждане на поставената задача. Важно е учителят да подпомогне децата да осмислят видяното и въз основа на него да стигнат до същността на явлениято или обекта. Така ще се преодолее прекъсването на връзката между опита и теоретичните знания и провеждането на опита само за да бъде проведен.

Важна част от методическата подготовка на студентите е усвояването на **алгоритъм при представяне**

на опити в началното училище. Той е съобразен с емпиричния подход към познанието и включва следните шест стъпки:

- 1) Инструктаж за безопасност – Прави се преди провеждането на опита. Изясняват се използваните пособия, опитни материали, технически средства, вещества и обекти. Подчертава се безопасният начин за работа с тях;
- 2) Инструктаж за начина на работа;
- 3) Насочване на вниманието;
- 4) Осъществяване на опитните действия;
- 5) Отчитане и анализиране на резултатите посредством проблемни въпроси;
- 6) Формулиране на изводи и осмисляне на знанието за обекта [4].

Учителят може да следва последователността на алгоритъма при провеждане на всеки опит и да осигурява участие на учениците при формулиране на хипотеза и решаване на проблем. Активното участие на учениците съдейства за задълбочено и дълготрайно усвояване на знанията. Формулирането и записването на изводите от опитите се явява вид частично затвърдяване. „Препоръчва се учителят да използва инструкционни фишове или карти, в които има указания за алгоритмите на дейността, а също така и изисквания за отбелязване на наблюдения, изводи, практическа дейност и възможни отговори” [1, с.231].

В обучението по учебните предмети, даващи знания за природата в началното училище, се използват различни **разновидности на опита**. Те се класифицират по разнообразни признаци. Според съдържанието се различават два типа: когато се използва **моделирането** и когато се работи с **реални обекти**.

При запознаване с движението на Земята в 4. клас например учителят демонстрира въртенето ѝ около Слънцето и около оста ѝ с помощта на модел, който дава опростена представа за смяната на деня и нощта. Този вид опити са полезни и при представяне движението на въздуха, кръговрата на водата, валежите и др.

Експериментите с реални обекти се извършват в реални условия и са свързани повече със сетивно осмисляне. Предпочитани са при запознаване със свойствата на веществата, състава на веществата, опити с растения и др.

В зависимост от организацията на опитната работа могат да се обособят демонстрационен, индивидуален, групов и самостоятелен опит. В началното училище често се използва **демонстрацията**, при която учителят прави опит фронтално пред класа, групата. Използва се за демонстриране на дадено явление и за потвърждаване на представена словесна информация. При **индивидуалния опит** всяко дете извършва експеримента самостоятелно. Той предоставя възможност за диференциране на поставените опитни задачи в зависимост от индивидуалните особености на учениците като интереси, предпочитания и умения. Предимството на организирането на **опитната работа по групи** е, че позволява обмена на по-голям обем от информация и учениците усвояват повече знания. **Самостоятелните опити** се извършват в домашна обстановка, в природата или живият свят в извънучебно време, но са свързани с урочната дейност и я подпомагат. Най-често те изискват продължителни наблюдения. Например проследяването на растежа и развитието на растението от семето до развитието на стъблото, листата и цветовете; развитието на растението в зависимост от факторите на средата и др. Ефективността при изпълнението на самостоятелните опити зависи от това как учениците осъзнават необходимостта от провеждането им, довеждат ли опитите до край и оформят ли самостоятелни изводи. При поставянето на опити за самостоятелна работа учителят трябва да се съобразява с интересите на децата и с възрастовите и индивидуалните им особености. Необходимо е да има добра организация и да се осъществява постоянен контрол от учителя. Да се отчитат резултатите и да се правят изводи.

Съществува богат набор от експерименти, които учителите могат да провеждат със своите ученици в клас.

Те варират от прости до по-сложни. При добро желание и интерес от двете страни на учебно-възпитателния процес – учител и ученици, експерименталната работа може да присъства във всеки урок по предметите от природонаучното направление.

Експериментите подпомагат разбирането например на една от най-сложните за децата поради своя абстрактен характер тема „Въздух“. Чрез опитните постановки абстрактните понятия се свеждат до емпирично познание с конкретни примери. Хората обитават океан от въздух. Въздухът е едно от най-разпространените вещества на Земята и е част от неживата природа. Въздухът е газ, без който животът е невъзможен. Учениците най-добре разбират значимостта на атмосферата, като влизат в ролята на изследователи, които откриват и доказват свойствата на въздуха чрез опити. (Табл. 1)

Усвояването на методиката за осъществяване на опити в часовете от природонаучното направление в началното училище повишава компетенциите на студентите – бъдещи начални учители. Така те изграждат у учениците знания, практически умения и съдействат за формирането им като личности с широк мироглед, новаторско мислене и критично отношение към действителността.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Андреев, М.**, Процесът на обучението. Дидактика, С., 1996.
2. **Иванов, И.**, Интерактивни методи на обучение // Юбилейна научна конференция с международно участие 50 години ДИПКУ – Варна на тема: «Образование и квалификация на педагогическите кадри – развитие и проекции през XXI век», 2005.
http://www.ivanpivanov.com/uploads/sources/55_Interaktivni-metodi-za-obuchenie.pdf.
3. **Радев, П.** Педагогика, Пловдив, 2007.
4. **Цанкова, М.** Елементарните опити като компонент на методическата подготовка на студентите по роден край и природознание. // Научни трудове – Предизвикателства и постижения, Б., 2003, с. 16 – 21.

Таблица 1 Примерни опити за трети клас на тема „Въздух. Разпространение, свойства и значение на въздуха.“

№	Материали	Опит	Наблюдение	Извод
1.	Не са необходими	Поставяме ръка пред носа си и издишаме няколкократно.	Струйката въздух се удря в дланта.	Въздухът се намира навсякъде около нас. Той е прозрачен газ без цвят, вкус и мирис.
2.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Ветрило/ тетрадка 	Извършваме енергични движения с ветрилото.	Въздухът се раздвижва и създава чувство за прохлада.	Движението на въздуха се нарича вятър.
3.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Бучки захар ■ Парче почва ■ 2 прозрачни стъклени чаши с вода 	В първата чаша с вода пускаме бучките захар, а в другата чаша – парче почва.	От бучката захар и от почвата излизат мехурчета.	Въздухът образува мехури защото заема място. Той прониква навсякъде.
4.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Сламка ■ Чаша с вода 	Издишаме в сламката, поставена в течността.	Образуват се балончета във водата. Мехурчета въздух излизат на повърхността.	Въздухът заема място. Въздухът е по-лек от водата.
5.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Чаша ■ Топче за тенис на маса ■ Салфетка ■ Прозрачна купа (по-висока от чашата) 	Пълним купата с вода. Прикелваме салфетката за дъното на чашата. Пускаме топчето на повърхността на водата. Потопяме чашата във водата перпендикулярно с отвора надолу, така че топчето да влезе в нея.	В чашата не прониква вода. Салфетката и топчето остават сухи.	Въздухът заема място. Чашата е пълна с въздух, който възпрепятства навлизането на вода.
6.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Прозрачна вана с вода ■ Чаша 	Потопяме чашата във водата перпендикулярно с отвора надолу.	Чашата не се пълни с вода, когато е изправена. При накланяне на чашата водата постепенно измества въздуха, който излиза под формата на мехурчета, и изпъква чашата.	Въздухът заема място. Всяко място, което изглежда празно, в действителност е запълнено с въздух. Въздухът е по-лек от

					водата.
7.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Пръчка, дълга около 60 см ■ 2 балона ■ 3 конеца с дължина 30 см ■ Карфица 	Завързваме към всеки от краищата на пръчката по един надут балон, така че тя да се намира в хоризонтално положение. Набождаме единия балон с карфица.	Когато спускаме единия балон, въздухът от него излиза. Другият балон с въздух тежи повече и затова пръчката се наклонява.	Въздухът има маса.	
8.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Мека топка ■ Твърда топка ■ Кантар (везна) 	Проверяваме температурата на топката, когато е мека и когато е надута.	Меката топка тежи 3, 80 кг. Твърдата топка - 3,85 кг.	Въздухът има маса, но няма собствена форма и обем.	
9.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Разноцветни топчета пластилин ■ Чаша с газирана вода 	Пускаме топчетата пластилин в чаша с газирана вода.	Балончетата въздух прилепват по топчетата подобно на пояс и ги издигат нагоре.	Въздухът е по-лек от водата.	
10.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Свещ ■ Кибрит ■ Прозрачен стъклен буркан 	Покриваме запалената свещ с буркана.	Свещта изгасва.	Въздухът поддържа горенето.	
11.	Не са необходими	Вдишваме дълбоко, затваряме устата си и стискаме носа си с два пръста.	Без въздух можем да издържим само няколко секунди.	Въздухът е необходим за дишането.	
12.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Саксийно растение ■ Стъклен похлупак 	Покриваме растението със стъклен похлупак, като му осигуряваме светлина, топлина и вода.	След време растението умира.	Без въздух хората, животните и растенията загиват.	

БРИТАНСКИЯТ НАЦИОНАЛЕН КОРПУС КАТО ИЗТОЧНИК НА ПРИМЕРИ В ИМПЕРАТИВ В ПОЛЗА НА ПОДГОТОВКАТА НА КОЛЕЖАНИТЕ ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ПРАКТИКА

ПЕТРАНКА РУСЕВА

BNC AS A SOURCE OF EXAMPLES IN IMPERATIVE IN FAVOUR OF COLLEGE STUDENTS FOR THEIR PEDAGOGICAL PRACTICE AT SCHOOL

PETRANKA RUSEVA

Abstract: *The paper considers the use of electronic corpora, and the BNC in particular, for the language preparation of the college students in the Primary School Pedagogy and Foreign Language degree course. The purpose is to draw the attention of the students to the authentic texts from the BNC and make these materials a useful source for gathering imperative structures as knowledge applicable in the work at school.*

Keywords: *imperatives, pedagogical practice, teaching*

Докладът е насочен към използването на електронни корпуси и по-специално на Британския национален корпус (БНК) за целите на езиковото обучение на колежащите от специалност Начална училищна педагогика и чужд език (НУПЧЕ). Корпус, по думите на Бенет [1], е огромна колекция от примери, нормално срещани в употребата на езика, съхранени електронно. Както отбелязва Неселхауф [3], съществуват различни видове корпуси като общ/референциален (в сравнение със специализиран), исторически (в сравнение със съвременния), регионален (в сравнение с корпус, съдържащ само една говорна разновидност), корпус на изучаващите английски език (в сравнение с корпус на тези, на които английският език е

роден), многоезиков корпус (в сравнение с едноезиков), корпус на говоримия език (в сравнение с писмения или смесения корпус). В тази класификация БНК е отнесен към първата група, която представя езиковото разнообразие като цяло и съдържа както говорим, така и писмен език в различни видове текст. Корпусите са обект на корпусната лингвистика (КЛ). Според Бенет [1] КЛ не може да обясни защо нещата са такива, каквито са, а само може да ни покаже какви са, като остави на интуицията да разреши въпроса защо. Също така е нужно да се отбележи, че дори в най-големия корпус е напълно възможно да не присъстват всички примери, употребени поне веднъж в езика. Независимо от това, примерите, събрани и подредени в различни категории и подкатегории в Британския национален корпус [2], дават добра представа за реалната употреба в английския език. В настоящата работа вниманието е насочено към подгрупата на говоримия език в класната стая. Целта е студентите да бъдат запознати с автентични откъси от езика в класната стая, което да послужи за затвърдяване на често срещани езикови структури. На второ място, корпусът да послужи за разпознаване на изрази в императив, които не са срещани до момента. Не по-маловажно по значение е натрупването на допълнителен запас в повелително наклонение, който да бъде използван в подходящ момент по време на педагогическата практика на студентите.

Сред редицата въпроси, на които отговаря КЛ, за конкретната ситуация (т.е в езика на класната стая), можем да отнесем следните:

- кои думи (глаголи) се използват;
- кои предлози следват глаголите;
- използват ли се идиоми;
- кои са по-често срещаните наречия;
- кои прилагателни са употребявани повече.

Освен на тези, проведената анкета в специалност НУПЧЕ, III курс, дава отговор и на още въпроси като:

- кои структури са разпознати, като изрязащи подбуда;
- кои структури се разпознават най-често като императивни.

Анкетата обхваща седем откъса от записи на говоримия език в класната стая. Те са ортографически представени в корпуса и впоследствие адаптирани за нивото на студентите, чийто роден език не е английският. Въз основа на тези няколко отрязъка се проверява разпознаването на граматически структури. Поставените задачи включват подчертаване на глаголите или изразите със значение на команда/заповед, молба, инструкция, забрана или друга подбудителна цел и превод на подчертаните думи и изрази.

Императивните изречения имат елементарна структура и се усвояват лесно още в самото начало на обучение по английски език. Това може да бъде посочено като една от причините, поради които студентите разпознават 95% от примерите в предложените текстове. Интересно е да се отбележи, че сред подчертаните се забелязват не само структури от типа глагол в основна форма, но и конструкции с нека (let's) (вж Табл. 1). Наред с тях са посочени и въпросителни изречения с участието на модалния глагол *can* (мога) - Can you be quiet please; Sir, can I open that window, please? със значение на учтива молба. Макар и малък процент, все пак се наблюдават случаи на подчертани въпросителни изречения с участието на въпросителна дума от вида Как ви звучи? (What did they sound like to you?), чиято дълбоката структура е императив – Кажете ми (как ви звучи това?) – разпознато като изрязащо подбуда от 18% от студентите; Как бихте описали тези звуци (How could you describe those sounds?) със значение Опишете тези звуци (Describe those sounds), съответно при 63% от студентите и т.н. В повествователни изречения са отбелязани не само примери със споменатия модален глагол (*can*), но също така с *will/ won't* (Erm yeah

we'll look at that./ It won't do any damage cos Chris is in the middle!)

Таблица 1. Структури с подбудително значение, включени в извадките от корпуса и разпознати от студентите.

Текст	Структури в императив	%	Въпросителни подбудителни	%.	други	%
Текст 1	Put your hand in the air please	54	How could you describe those sounds?	63	<i>I want you to think</i>	90x 2
	Open your eyes everybody.	90	What were you going to say?	9	eyes closed	18
	When you've got an idea or something to say, put your hand in the air please.	36	What did they sound like to you?	18		
			What could those sounds sound like to you?	9		
Текст 2	Open that window	90	Sir, can I open that window, please?	81		
	<i>Let's try it</i>	90				
	Listen please.	90				
	<i>Let's start with you</i>	72				
	But take a little bit of time now to think of a building	9				
Текст 3	So <i>let 's listen</i> please.	100	Can you be quiet please	100	we'll ask everybody to just have a stretch.	36
	Everybody (<i>pause</i>) two arms and a big stretch and everybody have a big yawn.	45				
	Shh	36				
Текст 4	wait for it	45			<i>I want you to start writing down ideas of the things that</i>	90

					are important to you	
	Put your hand up and give me an idea of some of the things you think are important	72				
	let 's have some hands up.	54				
	let 's just have a few starters on the board	45				
Текст 5	Yeah, do it!	100	Can't you brush it back together come on!	72	It won't do any damage cos Chris is in the middle! (<i>pause</i>)	9
	let 's have a look	45			You're like a buffer!	36
	just brush it back	54			Good!	9
Текст 6	Okay sh-- so erm let 's try	54	Erm do you want to try another one?	27	So you can Mm work out what would happen for any of the any of the acids with any of the alkalis	27
	stay with erm sulphuric acid	9	Erm how about ammonium	18	then it's a good idea just to do another one and make sure.	9
Текст 7	Hang on.	63	where should we start?	18	Erm yeah we'll look at that.	27
	Start with number ten	63				
	Okay don't worry about the ones you did	45				

Удивителният знак в много случаи се оказва подвеждащ в интерпретирането, например Good!. 36% от участниците в анкетата отбелязват междуметието „шът” (Shh), като изразяващо подбуда, т.е Пазете тишина!

Лексикална група, като „последователност от три или повече думи” [1] с императивно значение е отбелязана в три случая при 90 % от студентите – Искам вие да + глагол (I want you to + verb). Лексикалните групи за разлика от идомите не са завършени фрази и тяхното значение може да бъде извлечено от техните части [1]. Единственият идиом в подбраните откъси е *hang on* със значение „изчакай!”, разпознат от голям брой студенти (63%).

Най-често срещаните глаголи тук са *have, try, put, open, start*. В анализираните текстове фигурират и глаголите *take, think, listen, give, do, see* и *say*. Всички от изброените са в положителна форма, единственото отрицание е в примера *don't worry*. Разнообразието от глаголи предполага и разнообразие в предлозите, които се използват в избраните откъси – *in, with, about*. Забелязва се наличието и на неопределителни местоимения като *a few, some*. Характерната за английския език учтива дума *please* присъства и тук не веднъж, придружавайки глагола *listen*.

От предоставените части от БНК и на база обобщения от резултатите от анкетата, студентите могат да направят съответните изводи. Така вниманието им се насочва към необходимите за тях структури, които те ще могат да използват по време на педагогическата си практика. Последната задача от анкетата цели именно това. Условието е да се напишат заповедни изречения (команди, инструкции и т.н.), които студентите биха използвали в час, ако са в ролята на учител.

Изводи:

Откъсите от БНК са адаптирани за нивото на студентите от посочената специалност, но все пак са запазени структурите, използвани в реалната комуникативна ситуация. Това помага на студентите на първо място да разпознаят в предоставените текстове структури, характерни за устния дискурс, осъществен по време на учебен час. На второ място - да упражнят тези конструкции в различни задачи, разработени по темата и да развият умения за използването на инструкции в час.

Обучаемите могат сами да стигнат до определени изводи, които се отнасят за императивните изрази и не на последно място като краен резултат да усвоят още готови структури. Това би разширило знанията им по английски език, нужни за успешното протичане на текущата и на преддипломната педагогическа практика.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Bennett**, G. R., An Introduction to Corpus linguistics - Part 1, Using Corpora in the Language Learning Classroom: Corpus Linguistics for Teachers, Michigan ELT, 2010.
URL: <http://www.international.ucla.edu/media/files/Using-corpora-in-the-language-learning-classroom--Corpus-linguistics-for-teachers-my-atc.pdf>
2. British National Corpus, URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
3. **Nesselhauf**, N., Corpus Linguistica: A Practical Introduction, October, 2005, URL: <http://www.as.uni-heidelberg.de/personen/Nesselhauf/files/Corpus%20Linguistics%20Practical%20Introduction.pdf>

ФУНКЦИОНАЛНИЯТ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО ПО ЕЗИКОВА КУЛТУРА НА СТУДЕНТИТЕ

ДАФИНА АТАНАСОВА

FUNCTIONAL APPROACH IN TEACHING LANGUAGE COMPETENCE TO STUDENTS

DAFINA ATANASOVA

Abstract: *The paper considers the application of a new approach in teaching the applied discipline of Language competence to the students from the pedagogical specialties. The purpose is to improve the language competence of the students and therefore some topics and tasks concerning the spelling, orthoepy and punctuation rules are included, the typical mistakes are reported and a system for language preparation is offered. The assessment of the language competence is conducted through a test and writing an academic essay.*

Keywords: *language competence, language standardization, speech, typical mistakes, academic writing.*

Обучението по езикова култура е актуално днес с утвърждаването на задължителната академична дисциплина **Езикова култура** или нейните разновидности: **Основи на речевата комуникация, Култура на речевото общуване, Устна и писмена комуникация, Език и комуникации, Делови език и Делова кореспонденция** за студентите от нефилологическите специалности в българските университети и висшите училища, като необходима за изграждане и обогатяване на комуникативната компетентност на бъдещите висшисти. Целта и задачите на практическата лингвистична дисциплина е да се възстановят знанията по съвременен български език от средното училище и се изградят у студентите комуникативни умения за успешно общуване,

съобразено с езиковите норми на стандартния български език. Като успешен резултат в езиковата подготовка се постигат точност, логичност и богатство в словесния изказ, умения за изграждане и продуциране на устни и писмени текстове.

Задачите на дисциплината Езикова култура могат да се определят като изучаване на писмените кодифицирани норми в езиковото обучение в средното и във висшето образование, както и изучаването на нормите в устното общуване, включващи речевия етикет, ситуационната уместност, спазването на ролевите изисквания и смяната на езиковите регистри.

Езиковата култура (от лат. *colere* „обработвам“), рус. *культура языка*, англ. *corpus planning (language culture)* се отнася към областта на съзнателното въздействие на обществото върху процесите на функциониране и развитие на езиците. Между езиковата култура и другите явления от тази област (езиково планиране, езикова политика, езиково строителство) няма очертани граници. Историческите корени на дейностите, осъществявани днес в рамките на езиковата култура, достигат до античната риторика и до различните пуристични езикови течения в отделни социално-исторически етапи. Под влияние на трудовете на датския езиковед О. Есперсен и на руския езиковед Г. Винокур (Есперсен 1925; Винокур 1924) представителите на *Пражкия лингвистичен кръжок* създават първата системнонаучна концепция за езиковата култура (вж. Матезиус 1932; Хавранек 1997).

В езикознанието се утвърждава разбирането за езиковата култура като система от мерки за активно съзнателно въздействие върху функционалната и вътрешноструктурната страна на книжовния език в страната посредством:

- а) научнообоснована нормализаторска и кодификаторска дейност;
- б) учебните програми в училищата;
- в) цялостната книжовноезикова практика в обществото.

Целенасочената дейност по езикова култура би трябвало да се организира, координира и контролира от различните обществени институции (парламента, министерства, академии, образователни учреждения и др.), като непосредствената реализация на мерките по езиковата култура предполага постоянна дейност на специалисти езиковеди (граматици, лексикографи, диалектолози, социолингвисти и др.) за стабилизация и кодификация на книжовноезиковите норми. Решаващо значение за осъществяването и популяризирането на езиковата култура в обществото имат и различните средства за масова комуникация – печат, радио, телевизия, а така също и езиковите изяви на отделни писатели, публицисти, дейци на науката и просветата.

По-общата трактовка на понятието „езикова култура” включва и съответните знаци на правописните, правоговорните, граматичните и стилистичните норми на езика, а също така и съответните езикови умения, постигнати чрез системни знания и упражнения в учебния процес.

Въпросите на езиковата култура на българина и езиковото строителство, свързани с изграждането и кодифицирането на книжовноезиковите норми, правописа и правоговора, езиковото обучение и възпитание са били предмет на изследване в научните трудове на поколения български езиковеди (Л. Андрейчин, А. Т.-Балан, М. Янакиев, Е. Георгиева, М. Москов, Ст. Брезински, Т. Бояджиев, Ив. Недев, Вл. Мурдаров, М. Виденов и др.). През годините са издадени множество граматики, речници и помагала, в които се кодифицират правилата за книжовна употреба на езика, популярни са поредиците на ДИ „Наука и изкуство” – „*Езикова култура*” и на „Народна просвета” – „*Знания за езика*”. Днес в академичното обучение се ползват учебниците по езикова култура, издадени в университетите, които съдържат систематизирани правила, достъпни изложения и коректни указания за нормативна употреба на езика, с групирани тестове и задачи за

коригиране и проверка на езиковите умения на обучаваните студенти.

Развитието през последните години на нови направления в езикознанието като психолингвистика, социолингвистика и прагматика налагат откриването на нови параметри на информацията за езика като основно комуникативно средство, нов подход в езиковото обучение по роден и чужд език, съгласуван с динамичните промени в обществото и в езика на нацията. Нашата съвременност се отличава със значителни изменения във всички области, с интензивно развитие на науката, компютърната и информационната техника, с навлизането на технологиите във всяка сфера на живота, с процесите на европейска интеграция и глобализация. Тези значими процеси и промени в живота ни ярко се отразиха и продължават да влияят върху качествата, стабилността и динамиката на книжовния български език както и върху ежедневната му употреба в различните социални среди. Тревога будят у специалистите езиковите практики с т.нар. публична реч, която чуваме всеки ден и която се характеризира с отдалечаване от общоприетата норма с интензивните процеси като колоквализация и оварваряване, считани за нормални и демократични от мнозинството след промяната в страната ни. Всекидневната реч с всичките си употреби и лексикални пластове (диалектизми, жаргонизми, ориентализми и просторечия) успешно и упорито се прехвърли в медийния език и коренно го промени, но завладя изцяло и интернет общуването, което сега е най-масовото общуване в информационното общество, и където липсва всякакъв контрол и самоконтрол.

Многобройни са примерите за нарушаване на книжовноезиковите норми в пресата и в официалната езикова среда. На тях са посветени научни конференции и изследвания в последните години върху проблемите „за отговорността пред езика“, за „властта на медиите“, „за манипулативните стратегии в печата“ или върху актуалните въпроси на социологическите изследвания.

Наблюденията ни в конкретната работа върху езиковите изяви и стила на младите хора показват, че „демократичните“ промени в употребата на езика ни, които често се изразяват в неправилна, шаблонизирана и дори вулгаризирана българска реч, силно рефлектират върху езика на младото поколение. Тяхната реч при общуването като че ли става все по-бедна, вулгаризирана, с твърде минимален лексикален запас – еднообразна и слабо изразителна. Писмената реч на младите е малко практикувана, затова и слабо овладяна, защото като писмена практика при тях най-разпространено се явява компютърното чатене и изпращане на поредните есемеси.

В съвременната езикова среда въпросите за езиковата култура в училище и в университета стават все по-актуални. Успешното усвояване на стандартния език трябва да е осъзнато от обучаваните студенти като необходимост за реализация в социума и като даващо възможност за по-добро изучаване и на други европейски езици. По тези причини се налага учебните програми по езикова култура да се съобразят както с настъпилите промени в езиковата среда под влияние на явления като диглосия, билингвизъм или субстандарт, с нивото на езикова подготовка на студентите, така също и с методическите изследвания за комуникативно-речевия и функционално-стилистичния подход в обучението по български език.

Предмет на езиковата култура е усвояването на различни комуникативни стратегии, чрез които се повишава качеството на създадените от комуникантите писмени и устни изяви и текстове, и се изгражда езиковата им компетентност. В приложната лингвистика терминът – *езикова компетентност* – включва умението не само да се прилагат граматическите правила на езика, с оглед да се продуцират правилни изкази, но също така да се знае *кога, къде и по отношение на кого* да се използват тези словосъчетания и изречения.

Владеенето на правоговорните и правописните норми е израз на езикова компетентност на всички езикови равнища – фонетично, морфологично, лексикално, синтактично и текстово. Трайното овладяване на различните степени за успешно общуване на роден език (както и при успешното общуване на чужд език) се обуславя от различните натрупвания на лингвистична информация и речеви умения във всички аспекти на комуникативната способност, която според изследванията на лингвистите (Ван Ек 1985; Боорд 1984; Ядлен 1984 и др.) се изразява чрез единството на следните шест основни компонента, който не би трябвало да се разглеждат като самостоятелни елементи, а по-скоро като „като различни аспекти на една и съща концепция“, като непрекъснато застъпващи се различни части на едно цяло. Съставките на комуникативната способност, определящи речевите умения и навици на студентите, са следните: *езикова (лингвистична) компетентност, социолингвистична компетентност, дискурсна компетентност, стратегическа компетентност, социална компетентност и социокултурна компетентност.*

Според основната цел на обучението по български език – развитие на комуникативно-речевите умения на учениците (1. – 12. кл.) новопостъпилите студенти в Колежа би трябвало да са придобили знания за подсистемите на книжовния език, да владеят правописните и правоговорните норми, да използват умело богатите изразни възможности на езика в различни речеви ситуации, да умеят да се изразяват смислено в добре структуриран писмен текст. Наблюденията в работата ни по съвременен български език показват, че с всяка година речта на първокурсниците става все по-бедна лексикално, а езиковата им компетентност се отличава с нарушаване на нормите, правилата и традициите в употребата на книжовния български език.

Целта на изследването е да се актуализира обучението по езикова култура чрез функционално-

прагматичния подход, за да се открият актуалните проблеми при формирането на правоговорната и правописната компетентност на студентите от педагогическите специалности на Колежа.

Конкретните задачи, върху които работим на семинарните упражнения по съвременен български език и по езикова култура (устна и писмена комуникация – практикум) с цел подобряване на езиковата подготовка на студентите – бъдещи учители, са следните:

- След тестова проверка (диктовка, граматически задачи, продуциран текст) и статистическа обработка на речевата продукция на студентите още през първия семестър да се открият типичните грешки и отклонения в изговора и в правописа, като се открият причините за тези пропуски (диалектно влияние, диглосия, билингвизъм, слаба езикова подготовка и др).

- Да се коригират правописните и правоговорните изяви на студентите чрез знания за връзката между фонетичните закони и правилата за изговор на думите, да се научи звуковата стойност на многозначните букви, ударението и интонацията, акцентните дублети, морфемната и словообразователна структура на думата (алгоритъм за фонетичен, морфемен и словообразователен анализ на думите).

- Да се усвоят правилата за транскрипция и звуково-буквен анализ на думите, за да се намалят грешките в правописа и в изговора на думите (т.нар. *масови грешки*), да се изградят у студентите и лични мотиви за самоконтрол в речевите изяви и стимул за трайно овладяване на езиковите норми.

- На морфологично равнище да се овладеят отклоненията в езиковата нормативност на граматичните категории: род и число на имената, членуването на имената от мъжки род, единствено число, употребата на бройната форма за имената за не-лица от м.р., падежните форми на личните и другите местоимения, нормативните глаголни форми и окончания и пр.

- За лексикалната подготовка на студентите е необходимо да се работи върху обогатяване на речниковия им запас с думи от различните функционални стилове, със знания за функционалното богатство на лексиката ни, знания за фразеологичните единици, полисемията, синонимната замяна, лексикографски познания и умения за работа с различни речници и справочници.

- На синтактично и текстово равнище се дават знания за свързването на думите в словосъчетание и изречение, за тяхната синтактична служба, правилата за съгласуването на думите в изречението, видовете изречения и тяхната пунктуация. Изучава се видовете реч, пряка и непряка, българския речев етикет. Овладяват се знания за признаците на текста, механизмите и средствата за текстова свързаност, изграждат се умения за академично писане на студентски научни текстове – конспект, реферат, курсова работа, доклад, академично есе, дипломна работа.

Целта на обучението по езикова култура е да се повиши относителният дял на студентските езикови изяви във всяко конкретно общуване, защото езиковата изява е умението да се прилагат интуитивните и научните знания за граматиката, речника и употребата на българския език във всяко речево общуване. Степента на езиковата компетентност е винаги по-голяма от степента на езиковата изява. Следователно колкото по-малка е границата между езиковата компетентност и езиковата изява, толкова по-висока е степента на езиковата култура. Добрата речева продукция на студентите изисква системно изградена езикова компетентност с развитие на комуникативните умения за успешна реализация в процеса на обучение в Колежа по отделните учебни дисциплини.

Важна предпоставка за ефективната организация на езиковото обучение е установяване на равнището на студентските знания и умения в началото на семестъра. Използват се ясни показатели, по които се отчитат фонетичните и граматичните особености на студентските

езикови изяви, чрез тестови задачи и продуциране на писмен и устен текст върху избрани теми, свързани с житейски събития.

Причина за проблемите в обучението по съвременен български език е различното равнище на езикова компетентност на студентите, като за тези от тях, чийто майчин език не е българският, се изисква работа върху грешки, дължащи се и на езиковата интерференция. Степента на езиковата подготовка зависи от образователното равнище на говорещия и пишещия, от традицията в семейството, от социалната среда.

Фонетичните грешки са най-често срещаните, защото основите на писмената култура се поставят в началното училище. Грешките в правописа се групират като:

- грешки поради непознаване фонемната система на езика и звуковата стойност на многозначните букви (*ю, я, а*);
- грешки в правописа на букви за *тесни и широки гласни* звукове, за *променливо и непроменливо я*, грешки под влияние на диалектни навици и незнание на фонетичните закони (*редукция, ятов преглас, вмятане, изпадане и премятане* на гласните);
- грешки при писменото отбелязване на *звучни и беззвучни съгласни* фонемни– изпускане, прибавяне или замяна на буквите на съгласни (морфологичния правописен принцип), грешки при *струпани съгласни, двойни съгласни*, писане на *й*;
- грешки при изписването на сложни думи и словосъчетания (*слято, полуслято и разделно писане*), при *пренасяне и съкращаване* на думите, в употребата на *главни* и малки букви, грешки в *пунктуацията*.

За овладяване на правописа се работи и върху морфемната и словообразователната структура на думите, видовете морфемни и начините за проверка. Спазването на нормативния правопис е най-препоръчителната стратегия,

за да се сведе до минимум колебанието при възприемането на даден текст и се осигури добра комуникация.

Правоговорните грешки са най-често: отклонение от книжовния изговор на *меките съгласни фонем*; *редукция на широките гласни*, преглас на *променливо я*, окончание – ме за сегашно време на глаголите от 1.л мн.ч. *депалатализация* на съгласната фонема пред членната морфема и пред глаголното окончание, отклонение и колебание в *ударението* на някои думи и др.

Грамматическите грешки започват още с определянето на думите като части на речта, най-вече с откриване на неизменяемите, с определяне на граматическите категории на имената – *род, число, определеност*, среща се неправилна употреба на местоимения, грешки в *членуването* с пълен и кратък член, в *бройната* форма за съществителни за не-лица, отклонения от нормативната употреба на *глаголни форми* и окончания, в *съгласуването* на формите за учтивост и др.

При отчитане на типичните грешки под влияние на диалектни навици, подражание, условия на диглосия или билингвизъм се акцентува по-често върху граматичните, но трябва да се подчертае и фактът, че внимание изискват способностите за съставяне на различни видове текст, за да се включи информация за признаците и функциите на текста като комуникативна единица на по-високо равнище.

Създаването на научни текстове от студентите е част от образованието им в Колежа, в условията на академичност и научен стил. С цел да обогатим и развием комуникативните умения на студентите в обучението по езикова култура включихме академичното писане – изграждане на успешни писмени умения в процеса на академичната комуникация.

След като се проверят репродуктивните умения на студентите върху текстове от учебната дейност: *конспект, реферат* или структуриране на *курсова работа* и *дипломна работа* по зададена тема, те се запознават с особеностите на *академичното есе* като учебно-научна

форма на писмен текст и като изпитна задача, която проверява езиковата и комуникативната им компетентност и по този начин ги подготвя за писането на по-сериозни академични текстове с по-голям обем, които те трябва да създават в процеса на своето обучение.

За да подобрят езиковата си подготовка в обучението по езикова култура, студентите трябва да придобият следните умения за написване на *академичното есе*:

- умения, които са свързани с ориентацията спрямо зададената *тема*;

- умения да се изгражда *тезата* (добре формулирана, ясно заявена, доказуема в рамките на няколко абзаца);

- умения, свързани с *организацията* на текста /ясен метод на организиране на логическия ред от подтези и аргументи, стройна структура с логически преходи и свързаност между увода, изложението и заключението/;

- умения, свързани с *аргументацията* /без грешки в доказателствената част: неточни дефиниции, фалшиви аргументи, подвеждащи силогизми/;

- *граматически* умения /синтактически правилно изградени изречения, отсъствие на правописни и пунктуационни грешки/ граматическа свързаност на текста – съгласуваност на глаголните времена, умение за вярна употреба на предлозите и др.

- *стилистични* умения /уместност в употребата на метафорични, идиоматични и други конструкции, както поговорки, пословици и житейски максими, обоснован стил на писане, отсъствие на грешки, свързани с непознаване семантиката на думите/;

Резултатите от тестовата проверка показват различна степен на езикова грамотност, разбира се, тревожен факт е, че в последните години нараства броят на студентите с елементарни пропуски в правописа и с липса на самоконтрол в речевите изяви. След практически задачи върху правописните и правоговорните норми, слято, полуслято и разделно писане на сложните думи, употреба

на главни букви и нормативността при някои граматични категории обучението по езикова култура завършва с комплексна текуща оценка, която се състои от две части:

1. *Тест по езикова култура*, който проверява практическите знания по граматика, семантика и прагматика на българския език чрез уменията за прилагане на нормите за правоговор, правопис и пунктуация.
2. *Писане на аргументативен текст или академично есе* върху зададена тема.

Курсът по езикова култура за студентите е много полезен за обогатяване на езиковата компетентност на студентите и е добре приет от тях. Препоръчително е той да бъде ориентиран изцяло към изграждане на писмен текст, съобразен тематично с обучението по конкретната специалност и с овладяването на абстрактната терминологична лексика. Добре би било студентите да продуцират стилово издържани, логически свързани тестове, като се работи върху грешки в плана на изразяване: върху композицията, архитектурното оформление, механизмите и средствата за текстова свързаност, както и върху граматичните, пунктуационните и стиловите грешки в писмения текст.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Андрейчин**, Л. На езиков пост. София, 1961.
2. **Андрейчин**, Л. Езикови тревоги. София, 1973.
3. **Атанасова**, Д., Съвременен български език – 1 част, Университетско издателство, Шумен, 2013
4. **БАН**, Официален правописен речник на българския език, Просвета, София, 2012.
5. **БАН**, Правопис и пунктуация на българския език. Основни правила, Просвета, София, 2011.
6. **Брезински**, Ст. Езиковата култура, без която /не / можем, София, 2004.
7. **Бъчварова**, Б., Б. Георгиев, Вл., Игнатов, Езикова култура. Нов български университет, София, 2006.

8. **Георгиева**, Е. Езикова култура и езиково обучение. София, 1990.
9. **Мавродиева**, Ив, Академично писане. Изграждане на успешни писмени и устни умения в процеса на академичната комуникация, ИК „Сема РИГ”, София, 2005
10. **Николова**, Н. Езикова култура. Шумен, 2004 и следващи издания.
11. **Пачев**, Ан., Малка енциклопедия по социолингвистика, Евразия – Абагар, Плевен, 1993.

ИНОВАЦИИ ВЪВ ВОКАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ

БОЖАНКА БАЙЧЕВА, ЦАНИМИР БАЙЧЕВ

INNOVATIONS IN VOCAL EDUCATION

BOZHANKA BAYCHEVA, TSANIMIR BAYCHEV

Abstract: *This paper offers vocal training that meets the requirements of our time. This training is inspired by modern technology that change as conditions and requirements for the overall process associated with it. The purpose of this training is to create optimal conditions in which students form vocal knowledge, skills and competencies.*

Keywords: *vocal training, singer, students, acoustic environment, new technologies*

Докладът е осъществен с подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ К. Преславски“ – РД-08-233/12.03.2014.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Навлизащите нови технологии предлагат нови възможности за вокално обучение. Те създават нова среда и променят начина на изява на вокалните изпълнители. Това налага търсенето на нови подходи и средства, насочени към обучението на певците, които до отговарят на новосъздадените условия и актуалните изисквания на времето.

В последните години се наблюдава изключителен интерес към певческата дейност. Пеенето е ефективно средство за обучение и комуникация. То е активна музикалноизпълнителска дейност, при която се възпроизвеждат “звучащи в съзнанието” на човека музикални тонове.

Rodd-Marling разглежда пеенето като физиологичен процес, прецизно координиран двигателен акт, в който вземат участие всички компоненти на фонационната и на слуховата система. То е уникална форма на комуникация, произведена от мускулни движения, задвижени от фундаменталното емоционално желание да се изрази красотата. Комуникацията трябва да бъде емоционално изявена. Именно желанието да се предаде чувство за действа и координира пеещия "инструмент" [4].

"Гласът наистина е уникален инструмент, той оживява, когато има желание да общува и да изразява идеи" [5].

Според Максимов "Пеенето е удоволствие, проявявано несъзнателно и нецеленасочено от ранна детска възраст до зрялост. То е спонтанна изява, която поначало не е свързана с амбиции, още по-малко с принуда" [3, с. 8].

Всеки човек притежава певчески "инструмент" и иска да се научи да пее. За да се научиш да пееш правилно и изразително, не е достатъчно само желание, необходими са много усилия и упорита работа. Овладяването на вокалната техника е дълъг процес, който изисква търпение както от педагога, така и от ученика.

Много учени и педагози смятат, че вокалното обучение може да започне още в ранна възраст. За целта е необходимо да се познават особености на детския глас и спецификата на вокалната техника при децата. Според В. Багадуров, Е. Малинина, Н. Орлова, Е. Малютин, А. Атанасова, Л. Витанова и др. правилното вокално обучение на децата трябва да се провежда при съблюдаване на определен режим на певческия глас, съобразно възрастовите и индивидуалните им особености.

Според Р. Мърдок е много важно децата да се насърчават да пеят [4]. Необходимо е също така да им се оказва правилна методическа помощ.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Настоящата разработка предлага вокално обучение, адекватно на изискванията на нашето съвремие. Целта на това обучение е да се създадат оптимални условия, при които учениците да формират знания, умения и компетенции. То може да се организира както в училище като извънкласна форма на работа, така и извън него – в младежки центрове, читалища, домове за работа с деца и др.

Преди да започне обучението е необходимо:

1. Да се осигурят подходящи условия за работа – репетиционна зала, зала за концертни изяви, звукоусилвателна апаратура, звукозаписна и др.
2. Да се подберат музикално надарени ученици (деца) с определен певчески талант.
3. Да се подбере художествен материал в рамките на дадения жанр, чрез който се осъществява обучението и се усъвършенстват изпълнителски умения на певците.

По време на обучението дейността на педагога е насочена към осигуряване:

- на условия за развитие на вокалните възможности на всеки ученик;
- на знания за използването на тези умения в процеса на вокалната дейност.

Приоритет в работата на вокалния педагог е запазването на индивидуалността на всеки ученик. Затова е необходимо, отчитайки възрастовите и индивидуалните особености, внимателно да се подбират репертоарът и вокално-техническите упражнения, с помощта на които се поставя основата на вокалната техника. В началото се подбира по-лек репертоар, задължително на български език. На по-късен етап, в зависимост от степента на вокално развитие на певеца, се включват и песни на английски, италиански, испански, руски и др.

Песента е единство на текст и музика. Затова чрез изпълнението на песни се въздейства комплексно върху

личността на певица. Освен това певците се научават:

- да анализират текста на песента;
- да артикулират добре;
- да постигат ясна дикция;
- да импровизират, съобразявайки се с характера и стила на дадената песен;
- да предават посланията на песента;
- да преживяват емоционално-образното съдържание на песента;
- да говорят и общуват по-лесно с околните и др.

Изпълнявайки песни на чужд език те по-лесно го усвояват и същевременно разширяват речниковия си запас.

По време на обучението учениците получават ценни *знания*:

- за музиката, нейните автори и изпълнители;
- за различните стилове музика;
- за различните варианти на интерпретация;
- за правилата, отнасящи се до опазване на гласа;
- за новите музикални технологии и приложението им в певческия процес и др.

Изпълнението на музика днес се осъществява чрез използването на все по-*модерни технологии*. Те се използват предимно за подпомагане на традиционните методи и средства на преподаване. Използват се също така:

- при подбора и изучаването на песните;
- при самоподготовката на изпълнителите;
- при концертни, телевизионни и други изяви.

Едно от условията за успешно вокално обучение е певците да могат да пеят пред различна публика, в различни зали, без това да се отразява на качеството на тяхното изпълнение. За могат да се справят безпроблемно, поставени в новите условия, е необходимо те да се обучават в различни акустични среди:

- в репетиционна зала;
- в концертна зала;

- в звукозаписно студио.

При вокалното обучение **в репетиционна зала** се използват предимно традиционните методи на обучение. Тук учениците усвояват певческите навици и умения, работи се по формирането на певческия глас, поставя се основата на вокалната техника. Важно е начинаещите певци да се поощряват и да им се оказва правилна методическа помощ, като им се обяснява внимателно, че голямото натоварване и силното пеене не е желателно. От това детския глас може да пострада и неоформените детски гласни връзки да загубят еластичността и гъвкавостта си. Затова и една от задачите на вокалното обучение е не само да *развива детския глас, но и да го опазва*. За целта е важно *вокалното обучение да е съобразено с възрастовите и с индивидуалните особености на учениците*.

В концертна зала продължава работата по изграждане на вокалните навици и формиране на певческия глас. Тук работата е насочена най-вече към репертоара, чрез който се усъвършенства вокалната техниката. Особено внимателно се подхожда при избора му. Подборът на песните се прави най-често от гледна точка на неговата вокално-техническа трудност, съобразявайки се с възрастта и гласовите възможности на ученика.

В концертна зала певецът пее на сцена:

- със звукоусилвателна система;
- с микрофон;
- със съпровод от звукозапис.

Акустичните условия в концертна зала са различни от тези в репетиционна и зависят от големината и формата на залата, акустичната обработка на повърхностите, мощността на апаратурата и др. Тук певецът пее на сцена, където трябва да се чувства максимално комфортно. Известно е, че изпълнителите днес пеят с помощта на звукоусилвателна система. Затова е важно младите певци да се научат да слушат гласа си през нея, да пеят с

микрофон, да се ориентират на сцената и да изберат местата с най-добра чуваемост.

По време на репетицията певците:

- овладяват техниката на пеене с микрофон;
- работи се върху динамиката, динамичните нюанси и фразировката, като се следи да не се нарушава целостта на фразата;
- разучават определени стъпки, прибавят се подходящи движения и лицеизраз;
- обучават се как да изберат подходящото място с най-добра чуваемост и да се чувстват максимално комфортно.

Микрофонната техника се придобива трудно и изисква много работа. За да се получи добър микрофонен ефект, се работи върху динамиката и фразировката, като се следи да не се нарушава целостта на фразата.

След като песента е подбрана, тя се усвоява чрез активно възприемане и многократно повторение. Песните се разучават предимно **вкъщи** с помощта на запис на оригиналната версия. В повечето случаи се използват музикални файлове, изтеглени от Интернет (видеоклипове със субтитри, караоке и др.), които помагат на певците по-бързо да се справят с мелодията и с текста на песента.

Днес е особено важно певците не само да пеят добре, но и да изглеждат добре, да са атрактивни, артистични и харизматични. Затова, след като песента е заучена, се работи върху сценичното поведение на певеца. В зависимост от характера на песента, (ако е необходимо) се разучават определени стъпки, прибавят се подходящи движения и лицеизраз. Това допринася изключително много за доброто сценично представяне.

Когато обучението се осъществява в училище, където не са създадени всички необходими за певческата работа условия, е добре да им се осигурят репетиции извън него – в концертна зала и звукозаписно студио.

Звукозаписът е важно условие за изграждането на верен критерий на самооценка на учениците, тъй им позволява да прослушват и анализират своето изпълнение.

В звукозаписното студио певците:

- пеят в нови акустични условия;
- записват основния глас или допълнителни гласове;
- продължават да работят по изграждането на вокалните навици, формирането на певческия глас и върху изразителното изпълнение на песните.

По време на записа певците участват активно в целия процес – от началото до края. Те слушат своите изпълнения, самонаблюдават се (в реално време), откриват грешките си и се стараят да ги поправят. Това изключително им помага да станат по-самокритични и вискателни към изпълненията си. Постепенно си изграждат точен критерий за самооценка.

Подготовката на вокалния изпълнител представлява методично изработване и постепенно подобряване на качеството на изпълнение с цел преодоляване на многобройните предизвикателства (технически, художествени и др.), които възникват в процеса на работа.

Крайната цел на вокалното обучение е да се постигне изразителност, която зависи от емоционалното преживяване по време на изпълнението. Изразителното изпълнение зависи:

- от стила, темперамента и интерпретаторските умения на певеца;
- от вокалната култура на изпълнителя.

Едно от най-сериозните изпитания, на които е подложен младия вокален изпълнител, е пеенето пред публика. Това се оказва доста отговорна и трудна задача, особено за начинаещите певци. Подготовката за сценични изяви започва още в началото на обучението. Във връзка с това, една от задачите е певците да се научат да се вслушват в собственото си изпълнение:

1. Да сравняват реалното звучене с това, което биха искали да се получи.

2. Да умеят да се вслушват и критически да оценяват изпълнението си.

Певците осъществяват непосредствен контакт с публиката по време на концертните изпълнения.

Концертните изпълнения зависят:

- от психофизиологическото и емоционалното състояния на певеца;
- от сценичното му самочувствие и поведение.

По време на концертните изяви певците получават обективна оценка за изпълнението си. В същото време изпълнението пред публика винаги е свързано с много вълнения.

Изпълнителите реагират по различен начин на вълненията, свързани с концертните изяви:

- при някои от тях сценичното изпълнение дава възможност да разгърнат артистичните си способности;
- при други се понижава качеството на представяне.
- Във връзка с това е необходимо да се работи системно:
- за сценично самочувствие на певците;
- за изграждане на реална самооценка и самоуважение;
- за постигане на емоционална стабилност.

При подготовката за сценична изява, изпълнителят се подготвя така, че да сведе до минимум елементите на случайност. Според Д. А. Дятлов осъзнатата работа при подготовката за концерт и при концертното изпълнение трябва да преобладава над ирационалното, интуитивното [1]. Друго важно условие за успешното представяне на певеца е той да притежава чертите на волевото поведение, които според В. И. Петрушин са: устойчивост и упоритост, самостоятелност и инициативност, издръжливост и самообладание, смелост и решителност [2].

По време на обучението педагогът въздейства върху учениците. Той активизира ролята на мотивираните

постижения и стимулира желанието им за саморазвитие и самоизява.

За добрата подготовка на вокалните изпълнители помага, също така, използването на постиженията на новите технологии. Ето защо е важно съвременните изпълнители да умеят да използват различен музикален софтуер, музикална техника и др.

Певците си служат с новите технологии при **самоподготовката**:

1. Работят с музикални компютърни програми.
2. Компютърът с интернет връзка им позволява бързо да намират песни, музикални произведения, музикални съпроводи, онлайн каталози за музиката и др.
3. Използват Интернет и различни музикални сайтове, за да слушат музика, да следят музикални класации, да гледат видеоклипове, да избират репертоар и т.н.
4. Правят записи, създават караоке файлове, свалят видеоклипове, записват инструментални съпроводи и др.

Днес звукозаписът и видеозаписът се използват като едни от най-модерните и ефективните инструменти на вокалното обучение. Следователно много е важно изпълненията по време на концерт или конкурс да се заснемат с видеокамера, след което да се наблюдават. По време на наблюдението се прави анализ на изпълнението на всеки ученик. Видеонаблюденията помагат на певците да си изградят реален критерий за самооценка.

Когато вокалното обучение се организира и осъществява, съобразно новите условия и тенденции, то не само е актуално и модерно, но и прави учениците по-мотивирани. Певците получават знания, умения и компетенции по един интересен и увлекателен за тях начин, а това е важно условие за повишаване на тяхната активност и качеството на изпълнение.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вокалното обучение е строго индивидуален и продължителен процес. Изисква се строга организация, постоянство и много търпение както от страна на педагога, така и от изпълнителите. Важни са подкрепата и оценките на преподавателя, но и на близките за певеца хора.

Крайната цел на обучението е певците да се обучат така, че с придобитите знания, умения и компетенции да могат да се справят безпроблемно, поставени в различни условия, пеейки пред всякаква публика.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Дятлов, Д. А.** Феномен самоорганизации в музикальном исполнении. //Музыкальная психология и психотерапия. М., 2008, №6; http://www.health-music-psy.ru/index.php?page=musikalnaya_psychologiya&issue=06-2008&part=contents.
2. **Петрушин, В. И.** Психологическая подготовка музыканта к выступлению. //Музыкальная психология и психотерапия, М., 2007, №3, с. 66-86.
3. **Максимов, И.** Вокална фонология. Музыка, С., 1993., с. 8
4. **Murdok, R.** Born to Sing.; <http://www.alexandercenter.com/pa/voice.html> посетен 2014.
5. **Husler, F.,** Yvonne Rodd-Marlingq Singing: The Physical Nature of the Vocal Organ, A guide to the unlocking of the singing voice. Hutchinson, 1976.

МУЛТИМЕДИЙНИ ПРЕЗЕНТАЦИИ В ЧАСОВЕТЕ ПО МУЗИКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

ЖАНА ПЕТРОВА

MULTIMEDIA PRESENTATIONS IN MUSIC CLASSES IN PRIMARY SCHOOL

ZHANA PETROVA

Abstract: *The purpose of this paper is to trace the performance of multimedia applications using technology as a learning tool for students in music in elementary school. They are used primarily to assist traditional methods and means of teaching and learning and is suitable for both collective and individual training.*

Keywords: *multimedia, presentation, music, elementary school, training students*

Докладът е осъществен с подкрепата на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ К. Преславски” – РД-08-233/12.03.2014.

През последните години в областта на образованието все повече се проявява тенденция за промяна на образователните парадигми. Това налага да се оптимизира и модернизира учебно-възпитателният процес чрез използване на съвременни образователни технологии, които се отличават с висока степен на интерактивност и създават ефективна учебно-познавателна среда.

Използването на информационните технологии в образованието се характеризира и с широкото приложение на мултимедиите, които днес са най-прогресивните средства за предоставяне на информация. Мултимедиите все повече се налагат като ново понятие за художествен синтез на музика, текст и изображение. Мултимедийните технологии са особен комплексен вид компютърни

технологии, които обединяват в себе си традиционната визуална информация с говор, музика, видео и анимация [5, с. 123].

Интегрирането на мултимедиите в обучението в началното училище оказва огромно влияние върху учебната дейност – предизвиква внимание, мотивира учениците, стимулира познавателната им активност.

Мултимедиите могат да се използват във всяка една учебна дейност в началното училище. Например в обучението по музика в IV клас. Чрез мултимедиите може да се съставят конкретни учебни задачи, свързани с развитието на музикалните способности на учениците, които да бъдат предложени в подходяща, привлекателна форма на работа. Лесно се онагледява учебният материал. Тя може да се използва за подготовка на текст, слушане на детски и училищни песни, инструментални произведения и др. [3, с. 99].

Комбинирането на компютърното обучение с използването на мултимедия и интернет е подходящо както за колективната, така и за индивидуалната форма на обучение и самообучение. Усвояването на новите технологии приобщава учениците към новите достижения на съвременното музикално изкуство, развива творческите им способности. Приложението на компютърните технологии в областта на музикалното образование позволява да се съчетава работата с визуална, текстова и аудио информация [2, с. 97].

Мултимедиите се използват предимно за подпомагане на традиционните методи и средства на преподаване и учене, като правят обучението по-ефективно, приятно, ефектно и увлекателно [1, с. 6].

Направеният анализ на научната и методическа литература показва, че проблемът за същността и приложението на мултимедията е проучен достатъчно. Разработките в тази насока се отнасят за по-големи възрастови групи учаци. Липсват педагогически

постановки, подпомагащи работата на началния учител в обучението по музика.

За съжаление образователната ни система в началното училище все още инцидентно предлага информационно-технологични зали, оборудвани с лаптоп, таблици и други модерни технологии. Това на съвременния етап, оказва значително негативно влияние върху динамиката и по-цялостното формиране и развитие на качества, умения и способности у учениците в областта на музикалното изкуство.

В практиката педагозите не използват достатъчно мултимедията като средство на обучение.

Ръководейки се от актуалността на проблема и практическото му приложение в началното училище, си поставихме за ЦЕЛ да проследим ефективността от използването на мултимедийни технологии като средство за обучение на учениците от началното училище (IV клас) по музика.

Смятаме, че при правилен подбор и целенасоченото използване на мултимедията се стимулира познавателната активност и самостоятелност на учениците, което води до подобряване на тяхната музикална култура.

Поставената цел наложи решаването на следните ЗАДАЧИ:

1. Да се изследват възможностите от използване на мултимедията в различните дейности в урока по музика в началното училище.
2. Да се създаде ефективна учебно-познавателна среда в часовете по музика чрез използване на мултимедия.
3. Да се съчетават правилно традиционни и иновативни методи и средства.
4. Да се съобрази използването на мултимедийните презентации с вида музикална дейност, учебно съдържание, възрастови особености и потребности на учащите.

Първият етап от работата ни бе насочен към създаване на мултимедийни презентации за отделни уроци, отговарящи на дидактически и методически критерии. Това е отговорна, целенасочена и трудоемка работа. Обучението по синтезатор и АВИТО ни помогна да обработим и създадем необходимите ни презентации, използвани в уроците по музика в IV клас.

Притежавайки адекватна компютърна грамотност, успяхме да създадем приложим продукт, като проявихме творчество при намиране на вариативни решения. За да не се повтори задължителният учебен материал, представихме учебните задачи с интерактивна насоченост, съобразно учебната програма по музика за IV клас. Така например бяха изготвени презентации на тема „Симфоничен оркестър“, „Българска сватба“, „Кукеров ден“ и др. Информацията, която поднесохме на учениците, беше преобразувана от статична в динамична, от чисто текстова във въздействаща на почти всички сетива посредством образ, звук, картина и действие.

Вторият етап от нашата работа бе *използването на мултимедията* в часа по музика, което значително подпомогна и разнообрази работата в учебния процес, като го направи по-приятен и интересен за децата. Това накара учениците с удоволствие да участват и да се изявяват във всички музикални дейности.

В уроците по музика използвахме мултимедия за слушане на музика, пеене, преподаване на знания за стиловете в музиката, творчеството на известни композитори, за запознаване с народните празници и обичаи и др. Например презентацията за „Кукеров ден“ допринесе за по-ясното и точно осмисляне на характерните особености на празника, символиката, която носи и значението му за българския бит и култура.

Чрез презентацията „Кукери“ поднесохме информация:

- за музикалното звучене на различни инструменти /гайда, пиано, тъпан, цигулка, контрабас, тропет/. Задачата на учениците бе да ги разпознаят и назоват;
- за народния инструмент гайда – основни части на инструмента, видове гайди. С тази информация затвърдихме и разширихме знанията за гайдата;
- за чанове, звънци или хлопките – основен атрибут на кукера.
- Използвахме слухов материал;
- за реквизита на кукера – костюми, маски, тояги, чанове и др;
- за кукерските костюми от различни краища на България. Използвахме снимков материал;
- обредите и символиката на обичая „Кукери”. Използвахме филмов материал.

Интерес представляваше за учениците презентацията „Сватбеният ден”, която включваше разнообразие от средства за осъществяване на основната цел и задачи в урока. Слуховият и зрителният материал включваше информация:

- за музикалното произведение „Сватбеният марш” и неговият композитор Феликс Менделсон;
- за историята на „Сватбеният марш”;
- за най-популярната българска сватбарска песен „Ела се вие, превива”;
- за българската традиционна сватба – обичаите и традициите, свързани с нея;
- за съвременната сватба;
- за символиката на венчалните пръстени, бялата булчинска рокля, булчинския воал и букет, сватбената торта и др.

Динамиката в развитието на музиката на съвременния етап е изключително голяма. Необходимо е ученикът да е информиран повече от това, което му предлага учебното съдържание на програмата.

Програмното съдържание по музика дава само основни акценти за музикалното развитие на учениците.

Много е важна ролята на педагога, умеещ да увеличи своя клас с умелото използване на мултимедийните презентации, за да направи уроците по музика по-интересни, желани и достъпни.

Практиката показва, че мултимедийните презентации успешно могат да се използват:

- при слушане на музикален материал;
- при музикално-изпълнителската дейност – пеене, свирене, танцуване;
- при музикално-творческата дейност – в творческите опити на децата.

Използването на Интернет обогати и допълни работата ни. Комуникацията чрез текст, картина, движение и музика се осъществи много по-лесно, без излишен дидактизъм под формата на забавление и игри. Интернет предоставя богат музикален материал. Това улесни подбора на песни със съвременно звучене, впечатли и мотивира учениците да участват активно в дейността, да ги заучат по-бързо и да ги изпълняват с желание.

Музикалните компютърни програми, които използвахме, подпомогнаха и оптимизираха обучението по музика.

Музикалните сайтове позволяват на учениците да слушат музика, да гледат видеоклипове, да се подбират репертоар и др.

Готовите съпроводи /записан аранжирмент/, които използвахме, значително подобриха качеството на изпълнение. Освен това учениците се учеха да синхронизират пеенето с музикалния съпровод, развиваха своя тембров, динамичен и хармоничен слух.

Използването на караоке в часовете по музика прави обучението по-съвременно и вълнуващо. Приложението му провокира интереса на учениците, които по-бързо научават текста на песента и усвояват по-лесно музикалните понятия [4, с. 709].

Програмата позволява прослушването на караоке файлове директно от интернет, без да е необходимо те да се свалят. С програмата „ KaraFun Editor” създадохме и

наши караоке файлове. Използването им в часовете по музика активизира учениците, които възприемаха текста не само слухово, но и визуално. При караокето сричките са организирани ритмично, като се оцветяват тези, които учениците изпълняват в момента.

Практиката показва, че мултимедията може да се използва с успех в обучението по музика в 4-ти клас. Тя предоставя по-интересен и по-ефективен начин за поднасяне на информацията в сравнение с използването на традиционните средства в учебния процес в началното училище.

Приложението на мултимедията в часовете по музика позволи, от една страна, да се разнообрази начинът на преподаване на учебното съдържание, а от друга, помогна на учениците да развият умения за ориентиране в информационния поток.

Мултисензорното възприемане на информация успешно повлия върху:

- концентрацията на вниманието на учениците и постигането на по-високо ниво на познавателна активност;
- мотивацията за учене;
- нивото на разбиране и усвояване на учебния материал;
- самостоятелността на усвояване на новите знания;
- усъвършенстването на паметта;
- развиването на въображението и творческото мислене;
- провеждането на уроците на по-високо естетическо ниво;
- заинтересоваността на учениците към учебния процес;
- развиването на практически умения за обмяна на информация с помощта на съвременните технически средства;

- целесъобразното съчетаване на колективна с индивидуална форма на обучение;
- ефективността на преподаване и усвояване на знанията по музика.

Използването на мултимедийните технологии в обучението по музика ни позволи да направим следните ИЗВОДИ:

1. Мултимедията е подходяща както за колективна, така и за индивидуална форма за обучение.
2. Мултимедиите предоставят по-широки възможности за визуализация под формата на картини, карти, таблици, клипове и др., като информацията се предоставя в сбита и кратка форма.
3. Чрез използването на мултимедийни технологии се повишава ефективността на обучението по музика - подобрява се нивото на разбиране и усвояване на учебния материал, стимулира се познавателната активност и самостоятелност на учениците.
4. Мултимедията е предпочитано средство за обучение от учениците поради различния начин на предоставяне на информацията от досегашните традиционни средства.

Реализирането на новата парадигма в образованието не може да се осъществи само чрез досега действащите образователни технологии. Необходимо е преподаването да не се ограничава до традиционното предаване на информация, а да се оптимизира и модернизира чрез използването на съвременни образователни технологии.

Виртуалната учебна среда налага нови информационно-технологични средства за работа, нови игрови технологии при обучението и възпитанието. Колкото по-бързо разберем това и пренасочим работата си в унисон със съвременните потребности, толкова по-удовлетворени ще бъдем като професионалисти. Затова е много важна ролята на музикалния педагог, умеещ да увлича своя клас чрез правилното съчетаване на традиционни и съвременни средства на обучение, с което успява да преобрази уроците по музика и да ги направи по-атрактивни и привлекателни

за учениците. Техническите умения на музикалния педагог да борави с подходящ софтуер, да използва многообразни компютърни програми за запис, изтегляне или качване на файлове, за миксиране на музика, за компилация на снимков или видеоматериал с музика и други създават предпоставка за професионално усъвършенстване и педагогическо майсторство.

Целесъобразното и целенасоченото използване на мултимедията в учебно-образователния процес в началната образователна степен повишава нивото на усвояване на учебния материал, посредством по-пълното ангажиране на вниманието и мотивираното участие на учениците в планираната учебна дейност.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Байчева** Б. Вокалното обучение в различни акустични среди. УИ „Епископ К. Преславски”, Шумен, 2011.
2. **Байчева** Б. Ролята на масмедията за разпространяване на популярната музика и навлизането и в музикалното образование”.//Научни трудове, Педагогически колеж, УИ „Епископ К. Преславски”, Добрич, 2012 г., том V, с. 95-98.
3. **Байчева** Б., Ц. Байчев. Приложението на съвременните информационни и комуникативни технологии в обучението на студентите по музика. //Научни трудове, Педагогически колеж, УИ „Епископ К. Преславски”, Добрич, 2012, том V, стр. 98-102.
4. **Байчев** Ц. Възможности за използване на караоке в общообразователното училище. //40 години Шуменски университет, Шумен, 2011 г. с. 709-714.
5. **Тодорова**, М. К. и др. Компютърни системи за обучение, В. Търново, 1996.

ПО ПРОБЛЕМИТЕ НА ТЕХНОЛОГИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Илия Илиев

FOR THE PROBLEMS OF THE TECHNOLOGICAL EDUCATION IN ELEMENTARY SCHOOL

ILIYA ILIEV

Abstract: *The technological education with its varied and different opportunities for interaction creates optimum conditions for development of the student's personality. Contemporary social events and processes have a great influence on goals, content, nature and results of technological training of the young generation.*

Keywords: *students, elementary school, methodics, technological education.*

„Социалната, индустриалната и бизнес средата на 21-то столетие доминира от нови форми и равнище на компетентност и ключово понятие в нея е интерактивността. От образователните институции се очаква да подготвят хората, така че да могат бързо да реагират на изискванията на пазара.” [2] „В различно развитите в икономическо и технологично отношение страни технологичното обучение е развито на различни нива. Това води до съществени изменения и в подготовката на учителя за тази образователна област. По тази причина се налага преосмисляне на начините, по които преподавателите се учат да преподават, както и насърчаването на нови начини на преподаване.” [1,с.60] Р. Хенсън [3] описвайки своята работа, потвърждава необходимостта от непрекъснато образование и най-тясно свързано с непрекъснатото образование е технологичното обучение на самите учители, тъй като то е свързано с

развитието на технологиите и респективно с обучението на учениците. Технологичното обучение със своите разнообразни и широки възможности за взаимодействия създава благоприятни условия за развитието на личността на ученика. Съвременните обществени явления и процеси оказват влияние върху целите, съдържанието, характера и резултатите на технологичната подготовка на младото поколение.

Реализирането на поставените пред технологичното обучение цели може да се осъществи само чрез усвояването на ефективно подбрано учебно съдържание. Единството на цели и съдържание води до добра технологична подготовка и готовност за качествено решаване на сложните съвременни проблеми и изисквания на обществото. Технологичната грамотност включва част от основните житейски умения. Посочват се няколко важни фактора, обединяващи съвкупността от 61 умения.

1. Първият фактор е наречен „Взаимодействия между хората и технологията” и включва: разбиране на потенциалното влияние на появяващите се технологии; знаене и одобряване на използването на подходяща технология; разбиране на важността на опазването на околната среда; разбиране на връзката между информация и комуникация, енергия и власт, власт и контрол, материал и обработващи технологии; разбиране на връзката между наука, технология и общество.

2. Друг фактор е наречен „Систематично планиране и решаване на проблеми” и обхваща: участие при вземане на решения; демонстриране на творческо мислене, любознателност и новаторство; систематично откриване и решаване на проблемите; събиране на данни и информация, като се използват разнообразни методи; способности за интерпретиране на данните; оказване на помощ при планиране на ефикасен производствен процес.

3. Факторът „Измерителни процеси и приложения” включва: изпълняване на измерителни операции, като се използват подходящи измерителни инструменти; общуване

(приемане и предаване на информация) чрез скици и диаграми; настройка и калиброване на оборудване, машини, системи и други.

4. Факторът „Безопасност на работното място” включва: демонстриране на добри навици за безопасност; безопасно използване на основни инструменти и материали.

За да се разработи в детайли и приложи в масовото училище програмата за технологично обучение, е необходимо да се съобрази с образователните нужди на всички ученици. Това не е лека задача, още повече, че към програмата съществуват редица други изисквания. Например:

- да създава у учениците отговорност за учене;
- да се базира върху овладени вече знания;
- да улеснява междупредметните връзки, наблюдавайки върху възможностите за трансфер на знания и умения от една дисциплина в друга;
- приложение на основното знание за някаква полезна цел;
- да поставя ученика в центъра на вниманието;
- да максимализира възможностите на всички ученици да участват в повече сфери;
- да осигурява най-добра възможна среда за учене, като в това се включва оборудване, обзавеждане на стаята и новаторски подходи за ученически мениджмънт.

Една от основните задачи на технологичното обучение се формулира като „привикване към труд”. Това привикване става чрез: предявяване изисквания към поведението, оказване влияние върху поведението, обсъждане, акцент върху недостатъците в поведението и неговото управление. Тези методи на възпитание са разработени старателно за различните възрастови групи. Държи се особено силно на старанието, настойчивостта и постоянството при изпълнение на работата. Отношението към материалите и инструментите и отношението към другите ученици. Трудовото възпитание започва от най-ранна възраст. Още в предучилищна възраст се изграждат понятията „работлив” и „мързелив”. Освен това, счита се за

много важно формирането у учениците на разбиране, че всяка вещь е продукт на множество усилия и затова трябва да се пази, че всяка професия може да носи удоволствие, а трудът вкъщи е условие всички да са здрави и в добри условия и отношения.

В процесът на обучение у учениците трябва да се формират определени знания и умения в различни области. Например в областта "Работа и технология" учениците трябва да могат: да обработват различни материали (дървесина, пластмаси, метали); да познават и прилагат елементарни технически средства, процеси и решения на технически задачи; да разбират, че работата трябва да бъде планирана, организирана и извършена в условията на творчество и сътрудничество; да знаят правилата за безопасност при работа; да планират, проектират и произвеждат прости продукти.

В областта „Работа и домакинство” учениците трябва да могат: да анализират, планират и изпълняват работата в дома; да придобият основни знания за работата и управлението на домакинството; да анализират, формулират и изпробват подходящи решения на проблемите за снабдяването на домакинството с продукти и отделянето на по-малко отпадъци; да придобият основно знание за физиологията на правилното хранене и умения за правилно хранене; да знаят елементите на потребителското поведение; да разбират и оценяват отношенията между домашната работа, работното място и отдиха, за да могат да определят тяхната важност за личното им развитие.

Така подготовката на учениците в училище ще съдейства за реализиране на изискванията на обществото за технически и технологично добре подготвени личности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Димитрова**, Н. Педагогика на технологичната подготовка. Ш., Фабер, 2009.

2. **Цанкова, М.** Иновации при самостоятелната работа на студентите по методика на обучението по природознание // Сп. Образование и технологии, Бургас, кн. 5/2014, с.180-183.
3. **Hansen, R.** Technological Teacher Education Program Planning Model // Journal of Technology Education, vol.5, No. 1, Fall 1993.

РОЛЯТА НА ИСТОРИЧЕСКИТЕ ЗНАНИЯ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ИСТОРИЧЕСКО СЪЗНАНИЕ

НИКОЛАЙ НИКОЛОВ

THE ROLE OF THE HISTORICAL KNOWLEDGE FOR HISTORICAL AWARENESS

NIKOLAY NIKOLOV

Abstract: *The link between historical awareness and historical knowledge is considered in this paper. The basic functions of the historical consciousness are formulated, and namely cognitive, ideational, educational and prognostic. Opportunities for formation of a system of ideas, views and theories for the development of the society are formed through the historical awareness.*

Keywords: *historical awareness, historical knowledge*

Историческото съзнание не е нов проблем за изследване от съвременното обществознание. Но днес наблюдаваме нови аспекти в изследването на историческото съзнание. Разглеждайки социалните функции на историческото познание, изследователите посочват, че една от главните между тях, определяща мястото на историческото познание в живота на обществото, е формирането на историческото съзнание, т.е. на съвкупност от представи, присъщи на обществото като цяло и съставлящите го социални групи в частност, за миналото му и миналото на цялото човечество. Те считат, че историческото познание съставлява гносеологическата база на историческото съзнание и затова, колкото по-точни са историческите знания, толкова по-съвършено е историческото съзнание. В тази характеристика на историческото съзнание научно обосновано се доказва диалектичното единство между минало, настояще и

бъдеще, като се изтъква, че съвременните представи, образуващи общественото съзнание, в различна степен зависят от миналото, съотнасят се с него и че историческата памет съставлява органически компонент на общественото съзнание. Историческото съзнание е свързано със съвременния живот двойко. От една страна, то обуславя възгледите на съвременността, помага за нейното осмисляне, служи като оръдие за познание. От друга страна, самата съвременност, грижите и проблемите на различните социални групи и индивиди определя характера на формиращото се у тях историческо съзнание.

Интересна е тезата на А.Ракитов, според която формирането на историческото съзнание зависи не от един или друг фактор, даже и той да е толкова важен като икономиката, а от цял спектър фактори, най-важен от които е процесът на разработване, разпространение и реализация на социалнозначима информация. Нещо повече според него в епохата на информационна революция нейната роля постоянно ще нараства. Ето защо общества, които изостават в информационното състезание, могат да се превърнат в информационен придатък на информационно развитите страни. Според него историческото съзнание съществува не като функция на индивидуалния ум, не като продукт на личния жизнен опит, а като общозначимо знание, достъпно и понятно за всички членове на дадена общност. То осигурява връзката между поколенията, тяхната приемственост, създава условия за опознаване, за взаимно разбиране.

От българските изследователи по въпроса публикации имат Г. Бояджиев, Ж. Стоянов и Й. Шопов. На основание на задълбочен анализ Й. Шопов счита, че историческото съзнание не съществува самостоятелно като компонент в структурата на общественото съзнание. Според него то възниква и се развива, само /и чрез/ самосъзнанието на етническите, религиозните, регионалните и т.н. общности, прониквайки във всички техни духовни характеристики. Основата на това

самосъзнание са натрупаните в хода на развитието на различните общности представи за миналото, съхранени в колективната памет / разбрана тук в широкия смисъл: във фолклора, обичаите, нравите, научните и художествените традиции.

Историческото съзнание е система със сложна и динамична структура. В зависимост от дълбочината, с която се отразява миналото на човечеството, се открояват две основни степени на историческото съзнание: всекидневно /обикновено/ и научно /теоретическо/. Съдържанието на всяка от тези степени е подчинена на спецификата на историята, като обективна реалност и като познание за тази реалност.

Всекидневното историческо съзнание разкрива историята на събитията и явленията по пътя на „нагледните” връзки и отношения, без да прониква в тяхната същност. То не се формира целенасочено, но се разширява по обем и съдържание в резултат на естественият човешки стремеж да научи нещо за миналото с оглед задоволяване на своите всекидневни нужди.

За разлика от всекидневното, научното историческо съзнание отразява миналия живот на обществото, като прониква в дълбочина на историческите явления. То навлиза под повърхността на събитията и разкрива техните съществени връзки и вътрешното им съдържание. Основна тенденция на научното историческо съзнание е да се приближава, колкото се може по-плътено до истината за миналото и да отразява вярно неговата същност.

Историческото съзнание се базира на определен кръг исторически знания, които, макар да му влияят директно и активно, не са в състояние да го изменят така бързо, както това може да стане например в историографията. Трябва да се отбележи, че историческите знания формират нови ориентации, нови представи за миналото, които чрез социалната практика впоследствие се включват в реалното историческо съзнание на общността. Формираното историческо съзнание, от своя страна, се оказва и

своеобразна „бариера“, филтрираща потока от историческа информация.

Историческата наука дава систематизирано научно знание за историята на обществото като цяло. Само чрез нейното задълбочено изучаване е възможно да се установят водещите тенденции и закономерности в общественото развитие, разбирането на които съставлява фундамента на научното историческо съзнание. Истинското теоретично, особено научното историческо съзнание се състои от редица компоненти:

- Съвкупност от исторически знания и представи;
- Усвоена методология на историческото и въобще на социалното познание;
- Историческо осмисляне на съвременните социални явления, т.е. разглеждането им от историческа гледна точка и извличане на уроци от историята;
- Емоционално-ценностно отношение към историята на своята страна, към миналото на другите народи, в съответствие със светогледа и социалните идеали на обществото

Колкото по-широк и по-дълбок е ареалът на действителността, възприет от гледна точка на тези четири компонента, толкова по-дълбоко и устойчиво е историческото съзнание на обществото и човека. Колкото по-научно е нивото на усвоените знания и на методологията на познанието, колкото по-дълбоко е отношението към историко-социалните знания и процеси на познание, толкова по-дълбоко и по-устойчиво е историческото съзнание на обществото и човека.

Историческите знания /преработената и съхранената историческа информация/ са необходим посредник между миналото и съвременността. Естествено, те са важен елемент и от духовната култура, тъй като са начален пункт, без който е невъзможно постъпателното ѝ движение, изменение и развитие. В същото време те са необходим елемент и на образованието и възпитанието, тъй като дават на подрастващите поколения не само информация за

миналото, но и ценностни ориентири за характера на настоящето и бъдещето. Чрез изучаване на отделните епохи в развитието на човешкото общество се изгражда чувство за обществен дълг, родолюбие и съпричастност към живота на другите народи. Явявайки се хилядолетната памет на човечеството, неговия многовековен разум, историята помага за дълбокото осмисляне на настоящето, води до създаване не на пасивно съзерцание, странично наблюдаване и критика, а на активна позиция против нарушенията на нормите в обществения живот за осъществяване развитието на обществото.

Базирайки се на знанията, адекватно отразяващи съществените явления и процеси от миналото, историческото съзнание е способно да стане фактор за планомерно, опиращо се на научна основа преобразуване на действителността. Ето защо, формирането на научно историческо съзнание съставлява най-важната социална функция на съвременната историческа наука и основна задача на историческото образование. Чрез осмисляне на широк кръг закономерности, разкриващи действителното съдържание на историческия процес и показващи неговите водещи тенденции, се изграждат точните научни основи на съвременното историческо съзнание. Обаче задачите на историческата наука и на историческото образование не се изчерпват с това. Формирането на историческото съзнание предполага не само преработка на историческите знания, но и тяхното разпространение.

Особено практична форма за разпространение на историческите знания и духовните ценности на нашия и другите народи е краеведската работа. Разнообразието в дейностите, свързани с нея, водят до развитие на творческите способности на личностите; възпитават разумни потребности, здрав вкус и спомагат за ликвидирането на потребителски начин на живот. Създават се условия, при които младите поколения измерват потребностите си със своя общественополезен труд. Изучавайки историята на родния край, неговото ежедневие,

младите хора сами откриват своето място в живота на региона.

Функционалният аспект на историческото съзнание може да бъде представен в няколко основни момента:

Познавателна функция, проявяваща се като безкраен процес на използване на цялото богатство от знания за миналото с оглед на вярно ориентиране в настоящето.

Идейна функция, която се изразява като осмисляне на миналото и отношението към него от страна на определени социални групи. Растящата идейна конфронтация повишава ролята на идейната функция на историческото съзнание.

Възпитателна функция. В практическата дейност за осъществяване на идеалите на човечеството, примерът на миналите поколения винаги е обогатявал и възпитавал личността.

Прогностична функция, която характеризира неговата активност в научното предвиждане на бъдещето.

Трябва да се акцентира, че историческото съзнание изпълнява функциите на ефективен инструмент за практическо действие тогава, когато се основава на цялостни и верни знания за миналото. Трябва да са известни не само красивите страници от живота на обществото, но и неуспехите, грешките по неговия път, защото от победите в миналото се черпят изводи, нужни за нашата съвременност, а пораженията в историята ни учат как да се предотвратяват грешките.

От всичко казано до тук могат да се направят следните изводи:

1. Чрез обогатяване на историческото съзнание се създава възможност за формиране на система от идеи, възгледи, теории за развитието на обществото в миналото, за осмисляне на материалните и духовните ценности от различни епохи.

2. Историческите знания съдействат за формирането на историческото познание, което е органичен компонент на историческото съзнание.
3. По-задълбоченото изучаване на взаимодействието между историческото съзнание и поведение подпомага активно процеса на образование и възпитание на съвременното младо поколение.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Шопов, Й.** Дидактически проблеми на историята. С., УИ "Св.Кл.Охридски",1991.
2. **Стоянов, Ж.** Философски проблеми на историческото познание.С., Наука и изкуство 1982.
3. **Ракитов, А.И.** Историческое познание. М.Наука, 1982.

СЮЖЕТНО-РОЛЕВАТА ИГРА КАТО МЕХАНИЗЪМ НА СОЦИАЛНО УНАСЛЕДЯВАНЕ И УСЛОВИЕ ЗА СОЦИАЛНА ДЕТЕРМИНАЦИЯ НА ПОЗНАВАТЕЛНОТО РАЗВИТИЕ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

СВИЛЕН МАРКОВ

PLOT-ROLE PLAY AS A MECHANISM OF SOCIAL INHERITANCE AND A CONDITION FOR SOCIAL DETERMINATION OF COGNITIVE DEVELOPMENT IN PRE-SCHOOL AGE

SVILEN MARKOV

***Abstract:** The role play game as a specific form of autonomous activity in the preschool pedagogy is investigated as a means and condition for the enhancement of the level of children's cognitive development. The main task of the present study: defining the features, contents and the structure of the cognitive activity in the game; analysis of the content link between the attempt and knowledge acquired in the study process and the cognitive contents of the individual game; defining basic conditions and means of forming the cognitive activity of the children in the game. The main hypothesis: the jointly solved game task by the children is a basic means defining the features of their cognitive activity in the game and its formation and development have a narrow link to the improvement of the way it is solved. This process is stimulated by and depends on the targeted pedagogical leadership in the game whose complex form of realization is the pedagogical technology of game interaction.*

***Keywords:** Commented notions: cognitive game activity, pedagogical technology of the game, pedagogical technology of the game interaction, a basic mechanism of game interaction, basic levels and criteria for cognitive and social development in the game.*

Новата парадигма за социалните и формиращите функции на образованието определя необходимостта целевата система на цялото образование да се обвърже с универсалните характеристики на човека като активно, творческо социално същество, способно да възпроизвежда в себе си постиженията на човешката култура и сформираните в хода на историческия опит уникални човешки способности..

Това са сериозни основания, обосноваващи необходимостта от преосмисляне на мястото, ролята и състоянието на образователните степени в рамките на цялостната образователна система и нуждата от нововъведения в образователната политика. С приемането на редица образователни документи и стандарти се признава значимостта на детството като образователен приоритет на обществото на XXI в. Утвърждава се като основна постановката – обучение през целия живот като основа за интегриране на социално-педагогическата система, като етапи на единната образователна система и като стратегическа цел, определена от Европейския съвет в Лисабон през 2000 г, в която предучилищното образование се свързва с посланията за извеждане като приоритет на най-важното богатство на Европа – нейните деца.

Тази постановка определя мястото на предучилищното детство в общата система на развитие и образование, прави предучилищното възпитание координатор на интензивното развитие на подрастващите, на тяхното бъдещо цялостно духовно формиране. Предучилищният период се определя като смислово и съдържателно изразена ценна реалност, в която детето изявява своята индивидуална уникалност, утвърждава своето социално присъствие в групата от връстници и света, демонстрира познание, творческо отношение и култура на пресъздаване на света.

Осъществяването на новите социално-педагогически функции на детското заведение налага изработването на нова концепция за преустройването на съдържанието и

организацията на целия педагогически процес в него. Съвременната ситуация поставя нови предизвикателства в полето на изследване и използване на игрите в педагогическия процес, определя необходимостта от обосноваване на нови идеи и педагогически концепции, стратегии и системи от цели, дефиниращи нови педагогически решения, същностни интерпретации, определящи използването на играта в педагогически контекст. В този процес акцентът се поставя върху изследване ролята на игровата доминанта в цялостния педагогически процес, при което познанието, под форма на игра при подобряване на индивидуалните прояви на отношение към другите, се определя като подходящ начин и условие да се реализират взаимодействия по посока на педагогическите цели за постигане на единство на възпитание и обучение, реализирани в тяхната връзка и обусловеност. Съществен момент при изграждането на единния концептуален образователен модел на предучилищното възпитание, безспорно е обосноваването на системата от педагогически средства за организация на игровите взаимодействия. Това е един от най-актуалните и значими проблеми, които стоят за разрешаване пред педагогиката и технологията на играта.

Включването на играта в концептуалния образователен модел чрез технологизация на игровото взаимодействие е стремеж за реализиране на общата закономерност – моделът да отразява разбирането на детската индивидуалност като единство на култура на общуване, дейност и поведение. Теоретически и практически се обосновава и проектира новата функция на играта като среда и условие за единство на познавателно, социално и личностно развитие, като определяща страна на образователното пространство, създаваща възможност да се акцентира върху отношението „Аз” и „Другите”, в която чрез свобода на себеизразяване, доброволно и свободно се стига до приобщаване към „реалния” игрови свят.

По този начин, играта се утвърждава като условие за реализация на новото разбиране за процеса на развитие, като придружаване, подпомагане, като самостоятелно иницирано ориентиране в значението и смисъла на човешкия опит, чрез формиране на личностен смисъл и ценности, поставени в основата на детската индивидуалност.

Това дефинира нова визия за нейната комплексна, отражателна, социална, творческа и интегративно-познавателна функция. Поставя се акцент главно на **играта като създаваща условия за разгръщане на механизма на социалното унаследяване на социални цели и съдържания, осигуряваща реализацията на целевата стратегия и технологична процедурност на образователния процес за развитие**, реализиран чрез преходи от когнитии към съзнание и личност, като етапи в личностното развитие, и определяща нивото на овладяване на култура и цивилизационно развитие в перспектива. Определя се като основен механизъм - не регистрираме само развитието, а посредством ученето в условията на конкретната дейност, управляваме и ръководим формирането и реализацията на възрастовия потенциал.

Сюжетно-ролевата игра като специфична форма на самостоятелна дейност в предучилищната педагогика се изследва като средство и условие за повишаване равнището на когнитивното развитие на децата и за подобряване на интелектуалната им подготовка за училище.

Актуалността на проблема се определя от необходимостта за оптимизиране на процеса на познавателно развитие на децата в сюжетно-ролевата игра, изследване особеностите на протичане на мисловните процеси, осъществявани от децата в индивидуална или съвместна игра и най-вече, **разработка на съответни педагогически технологични модели за тяхното развитие.**

В основата на този процес е методологическото

положение, че дейността е резултат от степента на развитие на отношението между субекта и средата. Качествените промени в компонентите и отношението между тях детерминират развитието, а начинът на действие се развива преди всичко под влияние на промените в субекта и неговата /съдържание, ниво на организация, способности и технологии/ дейност. Основна цел и системообразуващо ядро е развитието на човека, неговата психика и съзнание. Развитието трябва да се дефинира не през дейността, а през субекта. Това разбиране задава първия **основен тезис** в педагогическия контекст - дейността не е самоцел, а средство за възпроизводство на условия за живот и условие за развитие на човешките индивидуални способности. **Така анализът започва от субекта и се насочва към дейността.** Но не субекта като елемент на собствената си дейност, а дейността като свързващо звено между подсистемата „човек“ и подсистемата „среда“, в рамките на цялото „свят“ и „действителност“. Това именно принципно определя разглеждането на играта като форма на „вграждане“ на личността в системата на обществените отношения, определя социалния ѝ произход и структура в зависимост от реалните социални връзки и отношения, **задава нейната специфична познавателна сензитивност като начин на активно преобразуване на системата „свят“ и зависимостта на нейното съдържание от степента на усвояването на социален опит, и степента на осъзнаване на реалните социални връзки и отношения.** Определя тяхното създаване, /връзки и отношения/ като основа за опосредстване чрез управлението и ръководството на играта по посока на нейната външна и вътрешна структура, задавана като условие за единство на нейния обективен и субективен план. Създава се възможност за преодоляване на външно описателния характер на знанията за проявите на играта, чрез определяне на предпоставките за нейната поява като единство на **психични новообразования, субективни**

предпоставки и генетично проявяващи се фактори и едва тогава прави възможна „изпреварващата инициатива” /Лисина/ на възрастните, чрез въвлечане на децата във все нови сфери на действия и отношения, изискващи опит, ако не за реална то за идеална /мислена, в представите/ реакция и появата на „Аз-а” като следствие на отделянето от Другите, но по посока на все по-активното и противоречиво сравняване с тях. Така в обобщение, в резултат на психологически предпоставки, новообразувания и специфична организация на условия и фактори, детето е в състояние да осмисли себе си и другите като самостоятелно и различно мислещи субекти. Този анализ ни дава основание да твърдим, че **играта е винаги в определен социален контекст и винаги е взаимодействие с другите**. Тя е средство за овладяване на опит чрез интернализирани на социални мисловни инструменти, а чрез интерсубективността на взаимодействието е форма на задаване и реализация на взаимно разбирателство в рамките на културния контекст. Този подход именно ни дава възможност да определим играта като специфична социална среда, проксимална зона на развитие [3], в която детето си взаимодейства със социално по-компетентни и се постига когнитивно развитие /Пиаже, Виготскии, Брунер/, активно творческо формиране и изграждане на адаптивен механизъм на познавателно развитие, въз основа на контекстуализирано познание, зададено и осмислено чрез специфично собствените компоненти на играта. Твърдение, което ни насочва към специфичната връзка между абстракциите на морала и сетивността на опита като основа за формиране на способност за разбиране и осмисляне на умствените процеси на другите, като условие за задаване и развитие на социалните взаимодействия в играта, чрез осмисляне на социалната функция на човешкото познание. Така стигаме до **втория основен тезис: чрез специфична технология на организация на играта – можем да стимулираме развитието на социалното познание на децата чрез**

различните взаимодействия с връстниците им в рамките на техния, създаден съвместно, игрови /социален/ свят.

Във вече посоченото основно отношение субект – дейност – среда, акцентът се поставя на личностния /субективен/ подход, с резултат действено - преобразуващ тип знания, с **основно съдържание – усвояване на умения и способности за преобразуване на средата и себе си.** Приемането на преобразуването като човешка способност, го определя като поле за изследване на механизмите на развитието, преди всичко в аспекта на неговото контролиране, насочване, управляване и оптимизиране като основа на конкретното личностно развитие. Това конкретизира вече представената втора основна теза, задава педагогическия смисъл, цел и задачи на дейността и дефинира преднамереността като основна характеристика на педагогическия процес. Именно от гледна точка на преобразуването, като социална способност се определя културата като основа на индивидуално присъщата способност и най-важното, **общественото свойство на индивида като основна цел и съдържание на педагогическото взаимодействие,** защото индивидуалното битие е едновременно и обществено битие на човека. Това определя играта като необходима на обществото поради нейния индивидуален но и обществен смисъл, поради нейното значение като начин на усвояване, изразяване, създаване и преобразуване, поради умствените и социалните връзки, които тя създава като функция на културата. Това я дефинира като тотална реалност за детето - чувства, отношения, преживявания и въпреки специфичните условия и действия, определя фундаменталното ѝ значение като специфично определяща особеност на индивидуалното и човешкото битие в даден възрастов период.

Това определя необходимостта от разглеждането на този проблем в по-широк план и го дефинира като основна

тема на изследване, предполагаща по-подробен анализ на връзката между процеса на социалното познание и дейността, в единство и обусловеност като механизъм на социално унаследяване и условие, определящо характеристиките на социалната детерминация в развитието и целевата стратегия и технологична процедурност на педагогическия процес, осигуряващи взаимното допълване на социалното – като детерминация и интеракция и психичното – като индивидуална възможност и като специфичен вид дейност, конструираща познание за света като конвенционален продукт на взаимодействие между хората, нейното значение за личностното развитие и в частност познавателното развитие на децата в предучилищна възраст. Необходимост от поставяне на акцент на същността на педагогическото взаимодействие и педагогическата технология в аспекта на управление и ръководство на играта и в крайна сметка, нов смисъл на интегралността като принцип, организация на условия и предпоставка за цялостно развитие.

От тези позиции, като определящо насочеността на изследването, ние не приемаме разбирането на процеса на формиране на личността като развитие, преобразувания и йерархия на дейности, които образуват нейното ядро, а разглеждането на **дейността като процес, носещ в себе си "тези вътрешни движещи противоречия, разделяне и трансформации, които пораждат психиката, явяващи се не като необходими моменти за собственото движение на дейността, а като условия и двигател за личностно развитие"**, [7,с14] и определяне на възможностите на дейността като условие за преустройство на потребностите, зараждането на нови такива, тяхното изменение и йерархизация.

Човешкото познание при подчертаване на социокултурно детерминирания му характер се определя със - **социална природа, социокултурна обусловеност и социокултурна детерминираност** и в резултат като субект

на познанието се приема не изолираният от социума индивид, а общественият човек, където човешкото общество, като цяло, е определящо включеността на социокултурните фактори в образуването и съдържанието на субективното познание, поради което то се превръща в ценностен акт и събитие на човешката същност. Това основно е разбирането за познанието като акт на утвърждаване на човешката същност чрез добиване на резултати в релацията и единството на истинност и ценност и отношението екзистенция - личносно преживяване, осъзнаване и осмисляне и се изразява в процес на търсене на мярата на вписаност на собствените резултати в обективния и субективния свят чрез определяне на адекватността на придобиваните знания за външното битие и за човешката същност.[6, с.97]

По своята същност, познанието не е елементарен акт на получаване отвън на някаква информация, на сбор от сензорни данни, а изключителен, сложен и многостепенен **процес на усвояване** на определени връзки, свойства, отношения, смислови зависимости, интерпретации и други, тоест, **познанието** се откроява преди всичко, **на първо място**, като **активно-действен и проективно-конструктивен процес** за постигане същностните характеристики на обекта, осъществяван в общуването на субекта с обекта и основаващ се на общочовешката практика.. [6, с.84]

Така отново стигаме до дейността.

В най-общ вид, дейността представлява **полагане /обективизиране, опредметяване/** на човешката субектност в конкретна обективно-материална форма и същевременно **снемане /разпредметяване, усвояване/** на външните обективно реални дадености на формите на общочовешката духовност – психика, съзнание, познание, ценности. Така обобщено, познанието се очертава като единство на вече посочената, реално-преобразуваща и проективно-конструктивна дейност, като израз на концептуализирана реалност на **дейностно-**

познавателното отношение на субекта към нея./действителността/. [2]

Следователно познанието на човека се определя главно от **равнището на развитие на неговото мислене и обществената практика, от комуникациите и социокултурния контекст**. В същото време трябва да подчертаем, че дейността е неделима както от организма, така и от характеристиката на средата. Характерното и специфичното обаче за човека е, че **той си взаимодейства не с обекта /средата/, а чрез предмета /оръдие/, който е само опосредстващо звено и съответно психологическо оръдие стимул – средство /знакът/ с другия човек**. Така „познанието не е просто копиране или фотографиране на действителността, сензорните данни са само материалът, чрез който субектът репрезентира определено предметно съдържание и който в процеса на възприемането се подлага на различни преобразования, а е преди всичко процес на издигане от субекта на предположения, система от селективна, творчески-проективна и интерпретационна дейност, тоест, принципно други процедури, фундаменталните основания на които са в системата на личностните, културно-историческите и предметно-практическите предпоставки, нагласи и като цяло – изразени в ценностните ориентации на субекта”. [6, с. 279] По този начин, основен израз на промяната в подхода към познанието е, че в основен **обект на познание на човека се превръща другият човек** /в рамките на обществото/, в които отношенията му се трансформират в системата „субект – субект”, в която единствено знакът може да функционира като знак, тоест, да бъде интерпретиран и концептуализиран като такъв и да стане основа на организация на психическата дейност, а познанието да се преобразува в **процес на изработване на отношение на човек към обекта /другия човек/**. Този нов подход на разглеждане на човешкото познание дава възможност, както посочва В.Куков, за **единството на екзистенциално-антропологическата и разумно-**

рационалната традиция, като синтез на двете основни когнитивни практики, осъществени като връщане към цялостния субект на познанието, изразени **в единство на мисъл, чувства и дейност**. [6, с.286] От тези позиции, определяме играта като форма на реализация на социални отношения, но изразени чрез селективност, интерпретация и творчество, основана на синкретично единство на трите насоки на отношение – към предмета, другия и себе си. Тя не е импулсивна, няма компенсаторна функция, а е съзнателна дейност, в нея се поражда съзнанието, тъй като **е първа форма на трансформиране на въздействието във взаимодействие** чрез предоставяне на условията за кооперация с другите, чрез изразяване на отношение към средата и другите като израз на съзнателност. Ето защо Виготски и Елконин определят играта като отразяване на смисловия план, а не предметния план на човешките отношения. Играта е обективизирането на личностния смисъл в действията и отношенията.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Ананиев, Б.**, О проблемах современного человекознания. „Наука”М., 1977 г.
2. **Василев–Васев, Ст.**, Гносиологията, класика и съвременност. С., 1998 г.
3. **Виготский, Л.С.** Собрание сочинений. Том 4, „Педагогика” М., 1984 г.
4. **Коул, М.**, Социокултурна психология. „Дилор”, 2000 г.
5. **Крумов, Кр.**, Човешката дейност –системен анализ. С., Ун.изд. „Св. Климент Охридски” 1992 г
6. **Куков, В.** Епистемология. „Стено”, Варна, 2011 г.
7. **Леонтиев, А.**, Дейност, съзнание, личност. „Партиздат”,С., 1978 г.
8. **Марков, В. В.** Философская антропология. ”Лань” 1997

СЮЖЕТНО-РОЛЕВАТА ИГРА И ПОЗНАВАТЕЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕЦАТА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

СВИЛЕН МАРКОВ

THE ROLE PLAY GAME AND THE COGNITIVE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL-AGE CHILDREN

SVILEN MARKOV

Abstract: *The role play game as a specific form of autonomous activity in the preschool pedagogy is investigated as a means and condition for the enhancement of the level of children's cognitive development. The main task of the present study: defining the features, contents and the structure of the cognitive activity in the game; analysis of the content link between the attempt and knowledge acquired in the study process and the cognitive contents of the individual game; defining basic conditions and means of forming the cognitive activity of the children in the game. The main hypothesis: the jointly solved game task by the children is a basic means defining the features of their cognitive activity in the game and its formation and development have a narrow link to the improvement of the way it is solved. This process is stimulated by and depends on the targeted pedagogical leadership in the game whose complex form of realization is the pedagogical technology of game interaction.*

Conclusion: the development of the cognitive activity in the game is at the expense of the elaboration of the means of solving game tasks which mainly determine its structure and composition. The level of solving game tasks depends on the extent of summarizing the real and the game experience. The game actions are their real carrier in the game. The summarized game actions give the contents of the functional and sign elements that mediate the level of the visual active thinking and provide the relationship with the speech forms of thinking.

Keywords: *Commented notions: cognitive game activity, pedagogical technology of the game, pedagogical technology of the*

game interaction, a basic mechanism of game interaction, basic levels and criteria for cognitive and social development in the game.

Играта е адекватна за предучилищна възраст творческа, познавателна и социална дейност. В сюжетно-ролевата игра се осъществява своеобразно моделиране на социални отношения между хората, ориентиране в тях и вникване в обществения смисъл на дейността на възрастните. Играта е една от видовете детски самостоятелни дейности, интегрираща в себе си много достижения от психичното развитие на детето. В играта децата самостоятелно използват и творчески приобразуват знанията, представите и уменията, овладени в организирания педагогически процес и всекидневния живот. Всичко това прави разнообразните видове игри важно средство за личностно и компетентностно развитие на децата в предучилищна възраст.

Сюжетно-ролевите игри, като специфична форма на самостоятелна дейност в предучилищната педагогика, се изследват като средство и условие за повишаване равнището на когнитивното развитие на децата и подобряване на интелектуалната им подготовка за училище.

Актуалността на проблема се определя от необходимостта за оптимизиране на процеса на интелектуално развитие на децата в сюжетно-ролевата игра, изследване особеностите на протичане на мисловните процеси, осъществявани от децата в индивидуалната или съвместната игра и най-вече разработката на съответни педагогически технологични модели за тяхното развитие.

Основни задачи на настоящето изследване са:

1. Определяне на особеностите, съдържанието и структурата на познавателната дейност на децата в сюжетно-ролевата игра.

2. Определяне на съдържателната връзка между знанията и опита, придобити в процеса на учене и познавателното съдържание на самостоятелната им игра.

3. Определяне на основни педагогически условия и средства за формиране и развитие на познавателната дейност на децата в сюжетно-ролевата игра.

При провеждането на изследването се ръководиме от хипотезата, че съвместно решаваната от децата игрова задача е основно средство, определящо особеностите на познавателната им дейност в сюжетно-ролевата игра. Нейното формиране и развитие е в тясна връзка с усъвършенстването на способа на нейното решаване. Този процес се стимулира и зависи от съдържанието на целенасоченото педагогическо ръководство на сюжетно-ролевата игра, чиято комплексна форма на осъществяване е педагогическата технология на игрово взаимодействие.

Под познавателна дейност в играта разбираме знанията на децата, които функционират във формата на игрови способности на действие при решаване на игрови задачи, насочени към постигане на игрова цел в индивидуален или съвместен план.

Резултатите от изследването показват, че макроструктурата на познавателната дейност на децата в играта се образува от съвкупността на решаваните игрови задачи, а нейната микроструктура е представена в отделната игрова задача. Равнището на решаване на игровите задачи се определя от степента на обобщение на игровите способности за достигане от децата на мнима игрова цел, а обогатяването на познавателната дейност зависи от типа знания, получени от децата в извънигрови ситуации. Оптимални условия за формиране на познавателната дейност е съчетаването на знания от два типа – конкретни и общи, обезпечавани чрез единно прилагане на комплексна технология на формиране на сюжетно-ролева игра и педагогическа технология на игрово взаимодействие.

Педагогическа технология на формиране на играта
Основен акцент – субектът, който в дейността

едновременно се проявява, но и самосъздава. Система от процедури, действия, условия за формиране на игрови умения за реализация на възникналите намерения в условията на съвместната игра. Организационно-педагогически етапи за развитие на играта като дейностна система, формиране на игрова компетенция чрез игрова култура и опит. **Основна цел** – овладяване на видове игри и базисни умения за тяхното самостоятелно организиране и разгръщане. Тоест, приемане, че уменията са едно от условията, тя да е самостоятелна, съвместна форма на самоорганизация. Технологиите на формиране на играта - умения да има игра, развитие по видове ѝ като дейностна система, а технологията на игровото взаимодействие – определя каква игра, но не като дейност, а като характеристика на отношения, функция и значения. **Съдържание** – научно обосновани и практически значими процедури и действия за усвояване на игрови умения в условията на съвместната дейност /възрастен – дете – придружаване или обучаващи игри/, които водят до изграждане на игрова компетентност. **Процедура** – съвкупност от последователни съвместни действия на педагог и деца – етапи и процедури за формиране и развитие на умения за самостоятелна игра – игров опит и игрова култура. **Значение** – условие и средство за реализация на стила и стратегията на педагогическата технология на формиране и управление на играта за развитието. Обективното като условия, етапност на изграждане на умения за реализация на възникнали /формирани/ намерения. Следствие и средство за реализация на субективното начало. По същество, алгоритъм на психологически образувания, включени и реализирани в организационно-педагогическата структурата на играта. Основна педагогическа функция – **формиране**, съответно нагласите на субектите /субективното/ и достигнатите интелектуални възможности, **на умения как конструктът да стане събитие**

Педагогическата технология на игрово взаимодействие Свързва се със съзнанието на основата на своята каузалност, основно моделиране и създаване на субекти на управление и съвместност. Предимно чрез преходи на отношение в смисъл, изразени в цели и процедурно преобразуване на ситуация в проблеми, вземане на решения, приемани като собствени цели.

Съдържание – Специфично взаимодействие между субекти, определено от спецификата на играта, процес на движение от субекта към дейността. **Обект** – Отношението между субектите, но акцент на процеса на взаимодействие, а субектът като следствие. Основен акцент, развитието на децата в условията на дейността, организираме и ръководим комплексно тяхното развитие. Педагогическото взаимодействие е сложен дейностен комплекс, чието разгръщане и усъвършенстване се подчинява на общите закономерности на развитие на дейността, най-общо следвайки логиката на преход от индивидуална към съвместна и организирана. Важно – дейността и резултатите – в ролята на регулатор на взаимодействието и индивидуалната дейност /К.Крумов/. **Предмет** – Отношенията между субектите. **Тема** – Технология на взаимодействие в играта като комплексна форма на управление и организация на развитието в предучилищна възраст. **Основни условия** – Самостоятелна дейност на групата като психологическа /субективно определена/ реалност.

Основен механизъм – Задаване значим контекст, като основа за създаване на самостоятелни и съвместни модели на решаване на концептуално обединени проблеми, представени в игрови ситуации, структуриращи съвместната игра.

Основна цел – Интеграция в единна комплексна функционална система на страни от технологията на формиране на играта и технология на игровото взаимодействие, обусловено от специфичната логика на

построяване на игровия процес и специфичното единство и етапност на функциите на участващите субекти.

Резултат – Комплексна организация, формиране и управление на играта като целенасочен и активен преобразуващ процес, насочен към обогатяващо познавателно и социално развитие.

Основни критерии за диагностика – Нива на **познавателно развитие** – структура и съдържание на играта, характер на игровите действия; **социално развитие** – организация, игрови роли и правила.

Получените резултати от изследването ни дават основание да направим следните изводи:

1. Изследването потвърждава изходната хипотеза, че познавателната дейност на децата в сюжетно-ролевата игра функционира като процес на индивидуално и съвместно решаване на игрови задачи, в хода на които децата оперират с наличните у тях знания за околната действителност. Тези знания, различни по своето съдържание и по своя тип /общи и конкретни/, са представени в играта от игровите действия, предметните и ролевите способности на тяхното осъществяване. Резултатите от формиращия експеримент доказват, че развитието на познавателната дейност в играта е за сметка на усъвършенстване способите на решаване на игрови задачи в процеса на овладяване от децата на по-обобщени игрови операции, както в рамките на предметните, така също и в ролевите способности на действие.

2. Игровата задача е основно-съставляваща познавателната дейност на децата в играта. Макроструктурата на познавателната дейност включва няколко игрови задачи, имащи линейна структура в диалогичната игра и разклонена структура в груповата и колективната игра.

3. Основно педагогическо условие за развитие на познавателната дейност на децата в сюжетно-ролевата игра е обогатяване на знанията им за околната действителност. Резултатите от изследването доказват

зависимостта на операционалното съдържание на предметните и ролевите способности на игровите действия от типа и степента на осмисляне на знанията, с които оперират децата при решаване на игровата задача.

4. Равнището на решаване на игровата задача зависи от степента на обобщеност на реалния и игрови опит на децата. Носители на този опит в играта са игровите действия.

5. Обобщените игрови действия определят съдържанието на функционално-знаковите образвания, опосредстващи равнището на нагледно действеното мислене, което обезпечава генетичната връзка с речевите форми на мислене.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Ананиев**, Б., О проблемах современного человекознания. „Наука”М., 1977 г.
2. **Василев–Васев**, Ст., Гностиологията, класика и съвременност. С., 1998 г.
3. **Выготский**, Л.С. Собрание сочинений. Том 4, „Педагогика” М., 1984 г.
4. **Коул**, М., Социокултурна психология. „Дилект”, 2000 г.
5. **Крумов**, Кр., Човешката дейност –системен анализ. С., Ун.изд. „Св. Климент Охридски” 1992 г
6. **Куков**, В. Епистемология. „Стено”, Варна, 2011 г.
7. **Леонтиев**, А., Дейност, съзнание, личност. „Партиздат”, С., 1978 г.
8. **Марков**, В.В. Философская антропология. ”Лань” 1997 г.

ДИДАКТИЧНИТЕ ИГРИ И ФОРМИРАНЕ НА ЕКОЛОГИЧНА КУЛТУРА ПРИ ДЕЦАТА НА 4–5 ГОДИНИ В УСЛОВИЯТА НА ДЕТСКАТА ГРАДИНА

ЖАНА НИКОЛОВА

DIDACTIC GAMES AND THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN CHILDREN AGED 4 TO 5 WITHIN A KINDERGARTEN SETTING

ZHANA NIKOLOVA

Abstract: *The early age is the most appropriate time to begin systematic and purposeful work to develop a proper attitude towards nature, its beauty and uniqueness. The notions of nature, gained in childhood are a firm basis for further knowledge, cultivation of love and attentive attitude thereto. To become personally important for a child, nature should be approached with joy and interest, which can be achieved through game activities. While playing, a child is able to track the results of efforts made and experience its own importance in its relationship with nature. Pre-school children are enormously interested in nature. The task of teachers is to develop and direct that process.*

Keywords: *didactic games, game conception, game content, game action, game rules, ecological culture*

Природата е всепризнат неизчерпаем източник на красота и източник за духовно обогатяване на децата. От най-ранна възраст те влизат в непосредствен контакт с природата. За тях тя е първият източник на впечатления, преживявания и емоции. Чрез опознаването на особеностите на растенията и животните децата осъзнават понятието *жива природа*. Това от своя страна засилва желанието им да се грижат за нея. Именно учителят е този, който трябва активно да работи за формиране на екологична култура у децата от най-ранна възраст, за да

осъзнаят основното правило, че природата се нуждае от постоянна помощ и грижа.

Изграждането на екологична култура при децата не е изолиран процес, а част от цялостния възпитателно-образователен процес в детската градина и правилното му осъществяване изисква системен комплексен подход, който позволява да се проследи взаимодействието, зависимостта и обусловеността му от всички образователни направления.

Екологичната култура на децата, разглеждана като част от общата култура на личността, се изразява във всички видове човешки дейности, свързани с опазването и преобразуването на природата. Основите ѝ се поставят чрез екологичното възпитание. В предучилищна възраст това е организиран процес на педагогическо въздействие, целящ изграждането на положително отношение на детето към природата, усвояване на знания за нея, формиране на екологично мислене, екологично съзнание и овладяване на подходящи начини за взаимодействие на децата с природата. Концепцията на К. Галчева за трите аспекта на екологичното възпитание – познавателен, нравствен и естетически, ясно очертава връзката му с умственото, нравственото и естетическото възпитание на децата. [3]

Непосредственият контакт с природата дава на децата възможност да открият някои закономерности, взаимовръзки и взаимозависимости за света. Природният свят – растенията, животните са първият източник на радост и знания, които остават за цял живот. Въвеждането на детето в света на природата е първата стъпка в неговата социализация, затова е необходимо да му осигурим възможности за лични взаимодействия с нея.

Педагогическият колектив на ЦДГ № 32 „Зорница“, град Добрич вече две години работи задълбочено по проблемите на *екологичното възпитание*.

В нашето ежедневие при работа с децата от втора група „Слънчице“ в ЦДГ №32 „Зорница“, се стремим да решим *следните задачи*:

1. Чрез различните видове педагогическо взаимодействие: обучаващи ситуации, наблюдения, игри и участие в походи, излети и екскурзии, съобразно възрастовите особености, да насочим интереса на децата към природата.

2. С помощта на дидактичните игри да се разширят и затвърдят знанията на децата за природния свят – растителен и животински. Да се стимулира познавателната активност на децата, което води до трайно овладяване на знанията.

3. Да развиваме детската наблюдателност и възпитаваме естетически усет, да могат да виждат красивото в природата и поемане на отговорност за опазването ѝ.

Работата по екологичното възпитание на децата ще е резултатна, ако започне от ранно детство и се застъпи във водещата за предучилищната възраст дейност – *игровата*. В нея се развиват както отделните психологически процеси, така и цялостното изменение на личността, подготвя се и възникването на следващата водеща дейност – учебната.

Детската игра е особена форма на общуване както между децата и заобикалящата ги среда, така и между самите деца и възрастни, участващи в играта. В нея децата си разменят впечатления, предлагат идеи, експериментират и реализират желани от тях проекти и ситуации. Игрите имат определено емоционално, когнитивно и социализиращо предназначение.

Дидактичната игра е своеобразно средство за възпитание и обучение на децата, в основата на което стои връзката между увлекателна игра и достъпния, продуктивен учебен процес. Чрез нея се решават интелектуални задачи в занимателна форма при спазване на определени правила. [4]

С помощта на *дидактичните игри* детето лесно усвоява необходимите знания и умения, докато играе; има възможност да се упражнява в дейности, които го подготвят

за училище; експериментира и търси свои решения; мотивирано е да работи, чувства се уверено и напредващо.

Дидактичната игра, използвана в образователния процес, предизвиква интерес, съпровожда се с чувство на радост, а това стимулира познавателната активност и води до осмислено и трайно овладяване на знанията. Създават се предпоставки за оригиналност, за елементи на творчество в дидактичния резултат.[1] Спазването на структурната характеристика на дидактичната игра – *игров замисъл, познавателно съдържание, игрово действие и правила* води до умствена активност и до емоционално удовлетворение на децата.

Игровият замисъл – първият структурен компонент на играта, е заложен в дидактичната задача, която трябва да бъде решена в учебния процес. Игровият замисъл е често във вид на въпрос като проектиращ ход на самата игра или вид на загадка.

Всяка дидактична игра има *правила*, които определят реда на действията и поведението на участниците в процеса на играта и способността за създаване на работна обстановка. Игровите правила възпитават умения за съподчиненост на собствените действия и поведение към потребностите, към изискванията на колектива.

Освен правила има и *игрови действия*, които регулират правилата на играта и способстват за познавателната активност у децата, т.е. дават им възможност да проявят своята способност да преобразуват знанията, уменията и навиците си за постигане целите на играта.

Основа на дидактичната игра се явява *познавателното съдържание*. То се заключава в усвояването на тези знания и умения, които се прилагат при решаването на познавателния проблем, заложен в играта.

Дидактичната игра има определен *игров резултат* – финал на играта, който ѝ придава завършен вид. Игровият резултат се проявява преди всичко във формата на

решение на поставената учебна задача и носи на детето морално и умствено удовлетворение.

Всички структурни елементи на дидактичната игра са взаимосвързани помежду си.

Дидактичните игри са ценни, защото в процеса на игра децата в значителна степен самостоятелно възприемат и преобразуват нови знания, активно си помагат, проявяват свои нравствени качества. Всяко тяхно действие има емоционален заряд. В играта децата проявяват себе си – своите знания, умения, начин на общуване с връстниците, характера си.

Класификацията на дидактичните игри може да се извърши в зависимост от начина на решаване на задачите:

- *Предметни /печатни/ игри*, при които се използват различни материали и играчки: кукли, лото, животни, предмети, домино, облекло, различни форми за нанизване, промушване и вгнездяване; картинки, лабиринти.
- *Словесни игри*, които предполагат използването на словесен способ при решаването на задачите. Чрез тях се развива по-пряко мисленето и речта. Словесните игри могат да бъдат и предметно-словесни. При тях в единство участват активна реч и предметно действие. Например в играта „Магазин“, детето избира предмет и го описва. Те могат да бъдат и само словесни – под форма на гатанки, или решаване на задачите със словесен отговор – „Кажете обратното“, „Красиви думи“, „Телефон“, „Лети, лети“, „Ден и нощ“, „Игра с топка“ и други.

Към словесните дидактични игри отнасяме и *игрите за описание*. Включването на словото като обобщаващ и обозначаващ сигнал, компонент в дидактичните игри, има основно значение за развитието на мисленето. Словесният изказ, словесните формулировки съдействат за изясняване и доуточняване на знанията и формиране на понятията.

Включването на дидактичната игра в обучението произтича от закономерността, че детето е не само обект

на обучение, то е и активен субект. Активността му се проявява и осъществява чрез дейностите. В предучилищна възраст *дидактичната игра е онази дейност, която в редица случаи в сравнение с учебната осигурява по-голяма активност на детето в обучението.*[2]

Игрите с дидактичен характер могат да се използват като *средство, метод и форма за изграждане на самостоятелна познавателна дейност на децата*; за развитие на активност, самостоятелност и творчество; за обогатяване и систематизиране на информацията и трансформирането ѝ в конкретни знания. Тези игри са привлекателни, защото общуването е в рамките на игровата задача.

При подбора на дидактични игри се съобразяваме с етапите на овладяване на знания – възприемане, осмисляне и затвърдяване. Това означава, че в работата трябва да се подбират игри, които изискват различен способ за решаване на задачите: нагледно-действен, нагледно-образен или словесен. Съобразно възрастта на децата използваме предимно *предметните игри*, изискващи материалите да са в достатъчно количество за всички деца и да са естетически изработени и подбрани. С успех използваме и *словесните дидактични игри* под форма на *гатанки и логически задачи*. Някои деца дори се опитват да измислят гатанки, като подчертават някои съществени признаци на предметите и явленията.

В резултат на размишленията до тук, за нас се очерта следната теза:

Подбраните целесъобразно и приложени правилно методически дидактични игри допринасят за формиране на екологична култура при 4 – 5 годишните деца в условията на детската градина.

Цел на изследването: Изграждане на система от дидактични игри, съдействащи за формирането на екологична култура в цялостния педагогически процес.

Системата за изследване на дидактичните игри за формиране на екологична култура на 4 – 5 годишните деца

в ЦДГ № 32 „Зорница“ е обвързана с ДОИ, програмна система на издателство „Булвест 2000“. Издателството предлага големи възможности за реализиране на задачите в образователните направления: „Игрова култура“ и „Природен свят“ - ядрата „Растителен свят“ и „Животински свят“. Разглеждаме дидактичните игри като метод на обучение, като форма на обучение, като самостоятелна практика на децата.[5]

Представяме някои от дидактичните игри, успешно използвани в работата ни:

Дидактичната игра: „*Къщите на животните*“ се играе индивидуално от всяко дете. *Целта на играта* е детето да постави в белите полета на картоните с изображения на хралупа, дупка, бърлога, кошер и гнезда малките картончета с изображения на животни, птици и насекоми.

Игровото действие изисква децата да вземат едно по едно или в определен ред малките картончета и да ги поставят на подходящото място според целта на играта. В усложнен вариант в играта могат да участват две деца и да се въведе съревнователен елемент – печели този, който пръв запълни всички празни полета в своя картон. Усложнен вариант на играта: малките картончета могат да се смесят и децата в определен ред да откриват тези, които са им нужни. Възможно е като разновидност на играта, децата да разкажат за някои животни по избор, да демонстрират звуците, които произнасят животните и птиците.

Образователните цели и задачи на играта:

Образователно направление: Игрова култура.

Цел: Разширяване на уменията за участие в игри от типа „лото“ и създаване условия за игрово взаимодействие с партньор.

Задачи: Да спазва правилата: да оперира последователно с частите на играта за решаване на игровите задачи; да установява игрови взаимодействия с партньори. Да се развива мисленето, речта на децата, обогатяване на речника с нови думи: бърлога, хралупа.

Образователно направление: Природен свят.

Цел: Да се уточнят представите за някои животни, птици и насекоми.

Задачи: Да разпознават животни, птици и насекоми по изображение; да взаимодействат с връстници и обменят информация при решаване на игровата задача.

Дидактична игра „При мама“.

Образователни цели и задачи на играта:

Образователно направление Игрова култура.

Цел: Да се разширят уменията за участие в игри от типа „лото“ и създаване условия за игрово взаимодействие с партньор.

Задачи: Да спазват несложни и малко на брой правила; да оперират последователно с частите на играта по посока на решаване на игровите задачи; да установяват игрови взаимодействия с партньори.

Образователно направление Природен свят.

Цел: Да се уточнят представите за някои животни и птици и техните малки.

Задачи: Да разпознава животни и птици по изображение; взаимодействат с връстници и обменят информация при решаване на игровата задача.

Съдържание на играта: Мама е обичана и най-добра от всички. Животните и птиците също имат майки, на които приличат; както и ние, хората. Майките са големи и пазят своите малки. Те се грижат за малките да са нахранени, да са на топло и сигурно място. Малките животни и птици също се чувстват най-добре, когато са при своята майка. Да помогнем на всяко малко да намери своята майка.

Играта „При мама“ се играе индивидуално от всяко дете. Необходимо е предварително да се изрежат основните картони и малките картончета с изображения на животни, които се поставят на подходящите места.

Целта на играта е детето да постави в белите полета на картоните с изображение на животни и птици малките картинки с изображения на техните малки.

Игровото действие предполага детето да взема едно по едно или в определен ред малките картончета и да ги поставя на подходящото място според целта на играта. В усложнен вариант може да се въведе съревнователен елемент. В този случай играта печели този, който пръв запълни всички празни полета. Възможно е малките картончета да се смесят и децата в определен ред да откриват тези, които са им нужни.

Образователни цели и задачи на играта:

Образователно направление: *Игрова култура.*

Цел: Да се разширят уменията на децата за участие в игри от типа „лото“ и създаване условия за игрово взаимодействие с партньор.

Задачи: Да спазва несложни и малко на брой правила: да оперира последователно с частите на играта по посока на решаване на игровите задачи.

Образователно направление: *Природен свят.*

Цел: Да се уточнят представите за някои животни и птици и малките им.

Задачи: Да разпознават и назовават животни и птици по изображение, взаимодействие с връстници. Обмен на информация при решаване на игровата задача.

Дидактична игра „Зоопарк“.

Съдържание на играта: В зоопарка е шумно и весело. Чуват се гласове на различни животни, смях на деца. Питаме се: „Какво се случва там? С помощта на зар, се придвижваме край клетките на различните животни,

Цел на играта, игрови действия и правила: Целта на играта е да се обиколи зоопарка, изобразен на картон и да се достигне до последната позиция. Редът на започването на играта и придвижването по игралното поле се определят от попадението на зар или малко дървено кубче, на което са залепени 2 бели кръгчета и по едно зелено, синьо, жълто и червено.

Игровото действие предполага поставяне на пионка на изходната позиция, хвърляне на зара и преместване на пионката на цвета, показан на горната му страна. Ако

зарчето попадне на бял цвят, играчът пропуска един ход. Ако пионката попадне на позиция, означена със стрелка, тя се връща назад или преминава напред според указанията на стрелата.

Образователни цели и задачи на играта:

Образователно направление: Игрова култура

Цел: Участие в игри от типа „движение по графична схема“ с помощта на цветен зар.

Задачи: Да спазват правила, свързани с преместване на пионката, според попадението на зара и указанията на стрелките. Създаване на условия за игрово взаимодействие с партньор.

Образователно направление: Природен свят

Цел: Да се уточнят и затвърдят знанията за животни, обитаващи зоопарка.

Задачи: Да разпознават и назовават животните, обитаващи зоопарка. Да се насочи вниманието към условията, при които живеят и правилно отношение към тях.

Проведената през месец април 2014 година *игрово-познавателна ситуация* пред родителите *„Дидактични игри за природата: „Диви и домашни животни“*, доказва че децата са научили много за животните и насекомите – за техния начин на живот, за храненето им, за малките им, за звуците, които произнасят и движенията, които извършват. Включените игри доказаха, че цялостната ни работа е с положителни резултати. С помощта на игрите: *„Красиви думи“*, *„Подреди пъзела и разкажи“*; *„При мама“*; *„Отгатни, назови и постави“*, децата демонстрираха активност, увереност, възможност да играят игри от типа „лото“, да подреждат пъзели и да разказват за животните, за техните домове, с какво се хранят, за начина им на живот и защо хората ги отглеждат.

С играта *„Красиви думи“* доказахме, че децата могат да прибавят епитети към думите и да ги съгласуват по род и число. На децата бяха изброявани различни думи, а те прибавяха към тях епитети, т.н. „красиви думи“. Например:

пролет – пъстра, топла, мила, теменужка – синя, пъстра, дъхава, мечка – тромава, дебела и т.н.

При играта „*Подреди пъзела и разкажи*“, децата, разделени на 4 групи, получиха от Карина – кукла-гост на ситуацията, пликове с пъзели, които подредиха и разказаха, че на пъзелите им са изобразени домашни животни и птици: крава с теленце, петел и кокошка, коне, овца с агънце. Децата обясниха къде живеят домашните животните: в птицефермата, в обора, в селскостопанския двор и защо хората се грижат за тях, защо ги отглеждат.

В играта „*При мама*“ децата търсиха майките на малките животни и птици, сравняваха ги, назоваваха ги и поставяха съответните картончета в белите полета на картоните. За награда се включиха в любима музикално-подвижна игра „*Аз съм малко котенце...*“, като показваха, кое животно как се движи, произнасяха подражателни звукосъчетания: „бръм-бръм“, „трак-трак“, „квак-квак“ и други.

Играта „*Отгатни, назови и постави*“ постави малките пред много задачи. Най-напред участваха в отгатване на гатанки за домашни и диви животни. След това в играта се включи и Карина, която раздаде на всички деца играчки-животни – диви и домашни. Децата последователно назоваваха избраното животно, къде живее и го поставяха в съответния кът – селскостопански двор, гора и зоопарк, като ги назоваваха: домашни, диви и тропически животни. Играта може да се играе и в друг *вариант*: На различни места са организирани отделните кътове, децата с играчки-животни в ръце бягат, а при сигнал: „Намери кой къде живее!“, децата се строят в колона пред обособените кътове.

Завършихме с „*Игра с толка*“. Децата, подредени в кръг, получават топката и чуват какво изисква от тях учителката: Да назоват домашни или диви животни, т.е. да извършат класификация на животните. Изискванията са да не се повтарят названията на изброените животните.

За осмисляне и затвърдяване на знанията може да се използва една дидактична игра в няколко постепенно усложняващи се варианти или да се включат няколко степенувани по сложност дидактични игри, както ги представих в игрово-познавателната ситуация.

Изводи:

1. Интересна, занимателна, креативна, когнитивна, обучаваща и емоционална може да бъде всяка ситуация по направление „Природен свят“, в която се използват различни дидактични игри. Решавайки поставена задача, се усвояват и затвърдяват знания, умения и навици.

2. Чрез използване на нови стратегии, наблюдения, дидактични игри разширихме и обобщихме знанията на децата и работим за формиране на екологична култура и ангажиране на родителите.

3. С помощта на дидактичните игри, използвани умело във възпитателно-образователния процес, поставихме началото на екологично мислене, поведение и култура, които трябва да се развиват. Успяхме да изградим положително отношение на децата към природата чрез усвояване на умения за взаимодействие и отговорност за опазването ѝ чиста за бъдещите поколения.

Работата за формиране на екологична култура при 4–5 годишните деца се усъвършенства от непрекъснатото общуване на децата с природата и в резултат на постоянно педагогическо взаимодействие под форма на наблюдения, разходки и дидактични игри. Няма дейност в живота на децата без екологичен аспект.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Велинова**, Т., Основи на обучението по формиране на елементарни математически представи. С., 1992.
2. **Витанова**, Н., Играта на децата, 1991.
3. **Галчева**, К., За екологичното възпитание на детето, 1993.
4. **Галчева**, К., 101 игри за екологично възпитание
5. **Здравкова**, Ст., доц. Галчева, К., Методическо ръководство за реализиране на образователното съдържание във втора група на детската градина, Издателство Булвест 2000, 2009.

ПОВИШАВАНЕ НА ЕМОЦИОНАЛНАТА ИНТЕЛИГЕНТНОСТ НА 6–7- ГОДИШНИТЕ ДЕЦА ЧРЕЗ ИНТЕРАКТИВНИ ИГРИ

СВЕТЛАНА ЛАЗАРОВА

INCREASE THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF 6-7 – YEAR OLD CHILDREN THROUGH INTERACTIVE GAMES

SVETLANA LAZAROVA

Abstract. *Emotional intelligence (EI) is the ability to intelligently perceive, recognize, and manage the emotions, which determines our behavior. The interactive game is a good method to raise EI because through them we give to children the opportunity to learn and practice new ways to think, to feel and act. By participating in these games, we become an integral part of the emotional learning process [8].*

Keywords: *Emotional Intelligence, interactive methods, games, experimental study*

Според последни изследвания само 15% от успеха в живота се дължи на КИ (коефициента на интелигентност), или умствен интелект, а 85% се дължи на ЕИ (емоционална интелигентност), тоест социалните и емоционалните умения могат да бъдат по-решаващи за просперитета ни, отколкото интелектуалните способности.

Мотивация за избор на темата.

Обхватно изследване сред родители и учители разкрива опасна световна тенденция - днешните деца са с повече емоционални нарушения от вчерашните, те са по-самотни, по-потиснати, по-гневни и непокорни, по-нервни и тревожни, по-импулсивни и агресивни...и то не, защото интелектът им е недостатъчно развит, а защото контролът над емоционалния им живот е непълен [2]. Това води към

размисъл за възможностите за позитивно противодействие с цел разгръщането на педагогически техники за създаването на онази среда, която ще стимулира развитието на интелигентно емоционално мислене, поведение и отношение на подрастващите.

Изключително актуална е интерактивната комуникация, чрез която се създава динамична среда, в нея децата участват активно в процеса на преподаване, взаимодействат и обсъждат на основата на преживяното. Интерактивната образователна среда превръща децата от пасивни наблюдатели и консуматори в активни партньори чрез смяна на ролите на „обучаващия и обучавания“, водещия (когато има такъв) влиза в ролята на улесняващ и подпомагащ учебната работа; тази среда дава значителна свобода на избор по отношение на средства, място, време и ритъм на учене – смяна на различни дейности в логическа последователност; максимално използване на пространството за онагледяване, както и за индивидуална работа, работа в двойки и в групи; изгражда положителен, подкрепящ и стимулиращ микроклимат; осигурява перманентна обратна връзка [3].

Основно място в интерактивната образователна среда заемат интерактивните методи на обучение, които изискват партньорски взаимоотношения и диалогов вид комуникация между децата в малката група и между всички участници в дейността, спомагат за преодоляване на бариерите в общуването, стимулират мисленето, генерирането и обмяната на идеи, спомагат за изясняване на вижданията, за толерантност в общуването, предполагат умение да се изслуша, възприеме, обсъди друго виждане, мнение или отношение, различно от собственото. Това са методи за: създаване на благоприятна атмосфера, организиране на комуникация; методи за смяна на дейности; методи за мисловна дейност; методи за смислотворчество; методи за рефлексивна дейност; интегративни методи (интерактивна игра, която се явява

комплекс от изброените методи на интерактивното обучение) [6].

Интерактивната игра, съобразена с възрастовите особености и образователните изисквания, стимулира детската активност (емоционална, познавателна, социална), а това води до по-големи възможности за изграждане на социалнозначими личностни качества у децата- изразяване и разбиране на чувства, съчувствие и емпатия, контролиране на настроеността, независимост, приспособимост, способност да се харесва на другите, способност да разрешава междуличностни проблеми, настойчивост, дружелюбност, любезност, чувство на уважение, които са част от ЕИ.

II. Експериментално изследване

Основавайки се на гореизложеното, си поставих следните:

Цел на психолого-педагогическо изследване: Да се установи значението на интерактивните игри като възможност за повишаване на социалната компетентност у 6-7- годишните деца чрез развиване на емоционалните им умения.

Обект: Епизодично или постоянно проявяващи се форми на емоционално-волева регулация (самопознание, сензорни умения, социални умения) у децата, посещаващи IVa група в ОДЗ №2 „Знаме на мира” – гр. Балчик.

Предмет: Форми, демонстриращи емоционални умения и тяхното оптимизиране чрез повишаване степента на осъзнатост и позитивирание на преживяванията на детето.

Задачи, свързани с реализирането на целта:

1. Да се организира педагогически експеримент, включващ три етапа:

1.1. Констативен етап за диагностициране на междуличностните отношения и способностите на децата да възприемат, разбират и управляват емоциите си.

1.2. Преобразуващ етап – осъществяване на система от педагогически ситуации за стимулиране на позитивното

междупersonно общуване чрез развиване на емоционалните им умения в подходящи условия (форми, методи, принципи, подходи).

1.3. Етап на оценяване на резултатите от експеримента (контролен етап) – сравняване резултатите от изследването преди и след преобразувания експеримент.

2. Обобщаване на резултатите от експеримента.

Хипотеза на изследването: Използването на интерактивни игри за повишаване на емоционалната интелигентност ще доведе до по-ефикасно междупersonно общуване, основано на доброта, отзивчивост и емпатия.

Методи на изследването:

1. Диагностично наблюдение върху уменията на детето да се ориентира в социалната среда.

То се провежда в четири различни по време и по дейност ситуации (ЗРС, игри с правила, СРИ, игри на открито). Установява се честота на всяка от предварително определените единици за наблюдение, като наблюдаваната положителна проява се оценява с 1 точка във всяка отделна ситуация:

- общува с другите, а не се усамотява;
- показва съпричастност, готовност да помогне на друг;
- не използва словесна и физическа агресия в общуването с другите;
- притежава добри обноси.

Ранговите позиции са: Много рядко – 0- 4 бала- ниска степен овладени умения -1т.; Рядко – 5- 8 бала- средна степен овладени умения - 2т.; Често – 9- 12 бала- висока степен овладени умения - 3т.; Много често – 13- 16 бала- много висока степен овладени умения - 4т.

2. Социометричен метод: „Вербален избор в конкретна проблемна ситуация”- Проективна методика на Рене Жил, чрез която се създава социална карта на групата – междупersonностните отношения в кръга връстници, както и някои личностни характеристики на самото дете – социална приспособимост, взаимоотношения с околните, склонност

за самоизолиране или общителност, установява и доуточнява се отношението на детето към конфликтни ситуации, значимостта, привързаността към околните през погледа на детето. Проследяват се следните критерии:

- ниво на удовлетвореност на детето от взаимоотношенията с родителите;
- отношение на детето към авторитетен възрастен;
- отношение към останалите деца в групата;
- позиция в групата деца – общителност или склонност към самоизолация.

3. Детска продуктивна дейност – изследване способността на децата да разпознават и назовават емоции чрез интерпретация на тест „Рисунка на човек” за изследване на личностнови особености [4], съчетано с изследване на емоционалните индикатори на Система на Копитц за съответната възраст (пак там).

Получават се данни по следните *критерии*:

А) Брой изобразени емоционални състояния: до две емоции- 1т. / ниска степен; изобразяване и назоваване на три до четири емоции- 2т. /средна степен; на пет до шест емоции- 3т. /висока степен; на повече от шест емоции- 4т. /много висока степен.

Б) Наличие на емоционални индикатори, фиксирани в методиката на Копитц в детските рисунки (пак там): качеството на изображението, графични особености, липсващи елементи. Присъствието на два и повече емоционални индикатора показват наличие на емоционален проблем при изследвания

4. Интервю. То е насочено към способностите на децата да определят собственото си емоционално състояние чрез формата TEIQue-Child на С. Мавровели и К. Петридес [9]. Тя се състои от 75 броя отговори и измерва четири различни аспекта- Благополучие, Самоконтрол, Общителност, Емоционалност, отговарящи на четирите диспозиции в структурата на емоционалната интелигентност на А. Фърнам и К. Петридес, а отговорите носят следните стойности: винаги съм съгласен- 1т.; често

съм съгласен- 2т.; много рядко съм съгласен- 3т.; никога не съм съгласен- 4т.

Критерии и показатели:

1. Ориентиране в социална среда – умения за управляване на поведението в организирани и свободни ситуации- самоконтрол върху импулсите, готовност за взимане на решение- емоционални реакции с показатели: бързо, средно, понякога, никога не се ориентира;

2. Поведенчески умения – умения за разрешаване на конфликти и справяне с проблеми, с показатели: винаги, често, понякога и никога избягва конфликти и успява да се справи с разрешаване на проблеми;

3. Нравствени взаимоотношения (междучелностно общуване) с показатели: детето проявява внимание, загриженост, чувствителност към чувствата на другите винаги, често, понякога, никога.

4. Умения за диференциране и назоваване на емоции-свои и чужди с показатели: диференциране и назоваване над 6; 5-6; 3-4; до 2 емоции.

За обобщаване на резултатите от констатиращия етап е използвана средноаритметична оценка, която се изчислява по формулата $X = 1/n \sum x_j$, където:

X- средноаритметична оценка

n- общият брой оценки

x_j- оценката на j- тото дете (0, 1, 2, 3, 4)

Тази оценка позволява с едно число X да се прави преценка на формираните емоционално-нравствени умения конкретно за всяко дете и на групата като цяло.

III. Анализ на резултатите.

§ 1. Анализ на педагогическия експеримент.

1.1.Констативен етап на експеримента.

1.1.1. Резултати от диагностичното наблюдение.

Най-много положителни прояви са отчетени в ЗРС, следвани от игрите с правила, СРИ и на последно място - игрите на открито. Изводът е, че самоконтролът върху взаимоотношенията и наличието на добри обноси в СРИ и свободните игри на открито е занижен, децата проявяват

висока импулсивност в игровата дейност, където се наблюдават и по-чести форми на агресия - словесна и физическа, 45,65% използват в общуването си агресия - словесна и физическа.

1.1.2. Резултати от Проективна методика на Рене Жил.

Установи се честота на близост с останалите и поносимост към чужда агресия - всяко четвърто дете (27,80%) предпочита усамотение и самоизолираност, а 22,24% биха реагирали пряко на евентуална физическа агресия.

1.1.3. Резултати от детската продуктивна дейност.

Обособиха се следните групи деца: отдиференциране до три емоции - ниско ниво 71%, три до пет - средно ниво – 7%, повече от пет - високо ниво- 22%.

При една от рисунките се наблюдава преднамерено затъмняване на целите лица в различни цветове (зелен, лилав), което, според Копитц, е индикатор за тревога, безпокойство, а степента на затъмнение показва високо ниво на тревожност. В същата рисунка една от човешката фигура е с дълги, стигащи до под коляното ръце, което говори за открита агресия. Всъщност детето е хиперактивно, с нарушения в когнитивното си развитие и е подпомагано от ресурсен учител.

Изводът е, че повечето от децата не демонстрират високи нива на знания за лицевата експресия, като предимно се ориентират в основните четири емоции - радост, тъга, гняв и щастие.

1.1.4. Резултати от интервю.

Въз основа на въпросите децата съумяват да определят собственото си емоционално състояние: в много висока степен- 32,5 % (8 деца), във висока степен- 37,76% (8 деца), в средна- 19,84% (5 деца) и в ниска степен- 9,83 % (2 деца).

Това ориентира изводите в следната посока:

- Трябва да се насочат усилията към снижаване на импулсивността и повишаване на самооценката на децата.

- Нужно е да се ограничи словесната и физическата агресия у децата чрез развиване на умения за самоконтрол, което ще подобри взаимоотношенията между тях.

- Насърчаване на емоционалната чувствителност би повишило отговорността да се откликва с адекватни постъпки в общуването и би повлияло силно върху развитието на емпатията.

1.2. Преобразуващ етап.

За целта на преобразуващия етап бяха използвани интерактивни игри, организирани в следните модули:

1. Модул „Разпознаване и предаване на емоции, умения за безсловесно общуване“. Цели: Идентификация на чувствата (щастие, тъга, радост, страх, изненада, гняв и удоволствие, огорчение, разочарование, гордост, срам) – да се развие способността те да бъдат: откривани върху основата на лицевия израз като източник за ориентиране в чуждите преживявания и поведение; назовавани- детето да има активен речник за тях; да се усъвършенстват уменията за лицева експресия.

Дейности:

- Ситуационен метод - драматизация: „С изключен звук“, „Отгатване на чувства“, „Познай чувството“;

- Психогимнастика - игри за развиване и коригиране на емоциите и чувствата, за психофизическо разтоварване, подобряване на самочувствието и настроението: „Зяпачи“, „Разузнавачи“, „Пътечка“, „Не знам“, „Вземи и предай“ „Емотикон“, „Покажи емоциите си“, „Изиграй като...“.

Рефлектиране върху резултатите от обучението: Как се почувствахте докато играехте?; Изпитвали ли сте тези емоции преди?; Разпознахте ли емоциите на останалите?; Как се почувствахте виждайки свой приятел щастлив / тъжен и т.н.? [10]

Допълнителни дейности:

- „Албум на чувствата“ – с рисунки и снимки на децата за визуално припомняне на всяка емоция;

- „Азбука на емоциите” – изработване на букви и символи на основните емоции от цветен пластилин;

2. Модул „Умения за емоционален контрол”. Цели: Да се разпознават ранните прояви на емоционалните реакции у себе си и у останалите и да се пренасочват мислите и енергията в положителна посока; да се покаже на децата колко лесно се прекрива границата между игра и насилие; акцентирание върху избягването на грешките при безсловесно общуване - използване на агресивни жестове.

Дейности:

- Симулационни игри за преживяване на предизвикателство в безопасна среда [7] „Сила или Насилие”, „Стой спокоен”, „В автобуса” -; „Честна борба”, „Слонът”.

Рефлектиране: Как се чувствахте? Беше ли честна игра? Ако не, защо? Имаше ли насилие, въпреки правилото „Не на насилието”? Това игра ли беше или сериозен конфликт? Хареса ли ви да я играете?

Допълнителни дейности: изработването на правила в групата; решаване на казуси; „Успокояваща кошница” с успокоителни задачи; релаксиращи техники за отпускане и постигане на спокойствие- физически и дихателни упражнения и игри, включени в различни режимни моменти („Еволюционната игра”, „Подвижните думи”, „Гумената шия”, „Лейкопласт”, Дихателни упражнения; Музикотерапия чрез слушане на релаксираща музика, свободна импровизация, пеене и движение с музика; Смехотерапия в ежедневни смешни минутки; Арт терапия [1] - теми: „Рисуване с пръсти”, „Торнадо”, „Рисуване с недоминантна ръка”, „Рисуване със затворени очи”, „Предаване на групово рисунка”, „Нарисувай страховете си”.

3. Модул „Доверие”. Цели: Да се повиши чувството на доверие, изграждане на авторитет, поемане на отговорност за другите; умение за работа в екип (или всеки печели, или всеки губи); да се приучат децата да изразяват словесно чувствата си.

Дейности:

- „Пералня“, „Довери се“, „Ще разкажем“, „Докосни партньора“, „Моето лично пространство“, „Избери си приятел“, „Спирка на доброто“, „Тайнопис“ [7], „Водене на сляп“, „Тъмен тунел“, „Каране на кола“ <http://www.chomikuj.pl> (smoki-agresja), „Робот“, „Задружният волейбол“.

Рефлектиране: Как се чувствахте? Лесно ли беше да изразите словесно и несловесно чувствата си? Трудно ли беше да се придвижвате като сляп човек? Как се чувстваше детето със завързани очи? Как се чувстваше детето, което го „водеше“?

4. Модул „Разговорни умения“. Цели: Да се преодолеят проблеми с взаимоотношенията, изграждане на екип чрез диалог; да се подобри работата в екип.

Дейности:

- симулационни и ролеви игри „Заеми позиция“, „Интервю“, „Тв шоу“, „Довърши изречението“, „В мрежата“.

Рефлектиране: Лесно ли беше да комуникирате? Защо? Трудно ли беше да сте куклата? Изненадани ли бяхте от приликите? Това накара ли ви да се чувствате щастливи?

5. Модул „Приобщаване“. Цел: Оценка на задружните усилия и груповите постижения в общите игри; да се насърчава сътрудничеството и отговорността вътре в групата, да се работи в екип, да се усещат чувствата на любов и внимание в групата.

Дейности:

- „Пингвинът“, „Маратон на прегръдките“, Робот“, „Въздушен хокей“. Адресира се: осъзнатост на групата, умение да се прави разлика между това, кое ми харесва и кое- не ми харесва.

Въпроси към децата след играта: Какво се случи? Кой се чувства добре по време на играта и кой не? Как се чувстваха децата, които паднаха? Какво беше усещането? Какво могат да направят всички, за да не пада никой във „водата“? Упражнението завършва, казвайки, че всички печелят и могат да подобрят резултатите си следващия

път, че групата е най-важна и най-важното е, че няма нито победители, нито победени.

§ 1.3. Заключение, оценъчен етап.

За оценка поставихме децата в условията на констативния етап с аналогичните тестове и единици за наблюдение.

1.3.1. Обобщен анализ на резултатите от диагностично наблюдение: вход – изход.

Сравнителният анализ на резултати от диагностично наблюдение: вход – изход констатира следните данни: на изхода, след преобразуващия експеримент, при всички деца се забелязва увеличен брой фиксирани положителни прояви- по- високи нива на толерантност и по- ниски нива на тревожност и агресия- вербална и физическа, демонстрирани са по- добри обноси и маниери. Наблюдава се нарастване на проявилите желание за общуване деца в ЗРС- от 69,60% на 86,96% и в Игрите с правила- от 56,55% на 73,91%, спаднал е броят на склонните към усамотяване деца, пет от тях са проявили по- голямо желание за съпричастност и са оказали помощ.

1.3.2. Обобщен анализ на резултатите от Проективна методика на Рене Жил: вход- изход. В края на експеримента 41,54% от децата се чувстват в благоприятна позиция, а 68,56% имат усещането за удовлетвореност от общуването си сред членовете на семейството и сред връстници. Нарастването е за сметка на началните показатели- 39,13% и 43,48%, наблюдава се спад в предпочитаното агресивно и нападателно поведение. От 27,80% на 13,75% е спаднал процентът деца, които обикновено имат усещане, чувство за изолираност, самота. Наблюдава се спад на склонните към физическа агресия деца- от 22,24% на 8,70%.

1.3.3. Обобщен анализ на резултатите от детска продуктивна дейност: вход- изход:

Преди преобразуващия експеримент 13,05% от децата отдиференцират до две емоции, докато при оценъчния етап те са намаляли до 8,70%, в средното ниво-

до четири отчетени емоции от 52,16% процентът на децата, отдифиренцирали до четири емоции е спаднал на 13,05%, а при високото - между пет и шест емоции, има нарастване от 26,09% на 30,45%. В последната, много висока степен, процентите са нарастнали от 8,70% на 52,20%, в рисунките не бяха открити емоционални индикатори на Копитц. Изводите доказват ползата от приложените модули на въздействие.

1.3.4. Обобщен анализ на резултатите от интервю: вход- изход.

Пет пъти е спаднал процентът на децата, демонстрирали много ниски нива на усещане за собствено благополучие: да са доволни от себе си, да се чувстват щастливи и да смятат, че хората около тях ги харесват, подобни са и резултатите и за чувството за самоконтрол, наполовина се е снижил процентът на децата, които признават, че често се бият, двойно е нарастнал броят на децата, които смятат, че имат много приятели и се разбират с всички, че са наясно с чувствата, които ги завладяват- гняв, тъга, спаднал е процентът на децата, които притежават беден емоционален речник.

§2. Обобщаване на резултатите от експеримента

✓ Педагогическото наблюдение, практическите и игровите технологии, проучваните продукти на детско творчество, беседите и педагогическата диагностика ни дават основание да обобщим, че изследователската работа доказва валидността на хипотезата, а именно: използването на интерактивни игри за повишаване на емоционалната интелигентност подобри уменията на децата за емоционална сензитивност и доведе до по - ефикасно междуличностно общуване: разви невербалните и вербални поведенчески умения на децата; повиши емоционално- волевата готовност на децата: умението им да управляват поведението си (в организирани и неорганизиранни ситуации), способността да съхраняват работоспособността си в рамките на ситуацията и престоя в детската градина; повиши емоционалната им устойчивост

(регулация на емоциите); засили произволната регулация на вниманието: концентрация, устойчивост, превключване; разви умението им да задържат импулсите си; подобри умението им на продължително действие, като използват волево усилие- поставя „трябва“ над „искам“.

✓ Разглеждането на проблема за емоционалната интелигентност (емоционално-волева и нравствена регулация) спомага за очертаване на индивидуалния психологически профил на детето по посока на детската активност (емоционална, познавателна, социална). По този начин се осъществява ранна диагностика и се открива възможност за своевременно формиращо взаимодействие и създаване на готовност за адаптирането му в училищната среда.

Очакваме в дългосрочна перспектива тези деца - бъдещи ученици, да демонстрират по- добър самоконтрол, социална осъзнатост и готовност за взимане на решения в социална среда както в училище, така и извън него.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Бакълтър**, С., Практическа Арт терапия. Център за психосоциална подкрепа, 2010.
1. **Голман**, Д., Емоционална интелигентност. С., Кибеа, 2000.
2. **Гюрова**, В. и др., Интерактивността в учебния процес. С., 2006.
3. **Дачева**, М., Рисунок- тест, тест- рисунок. С., Светулка 44, 2005.
4. **Стаматов**, Р., Детска психология, Пловдив, Хермес, 2000.
5. **Тополска**, Е., Интерактивно обучение по БЕ в ДГ \ Предучилищно възпитание, 2005, 4.
6. **Ходжис**, Д., 501 занимания за деца. „Просвета- София“ АД, 2012.
7. **Шапиро**, Л., Как да възпитаваме дете с висок емоционален коефициент. С., 1999.
8. **Mavroveli**, S., **Petrides** K., Shove, Whitehead, Institute of Education. University of London, 2008.

СОЦИАЛНА И ЕМОЦИОНАЛНА ГОТОВНОСТ НА 6–7 ГОДИШНИТЕ ДЕЦА ЗА УЧИЛИЩЕ ЧРЕЗ ИГРАТА

ДОНКА ГЕНОВА

SOCIAL AND EMOTIONAL READINESS OF 6–7 YEAR OLDS FOR SCHOOL THROUGH THE GAME

DONKA GENOVA

Abstract: *Socio-psychological preparation of children for school in the preparatory group in kindergarten allows the child so rebuild their abilities and opportunities to prepare at the same time to the self-regulation of the position of the new social role of student. Complete adaptation of the child to the new educational environment at school is achieved when its activities adequately meet the needs of external and internal environment.*

Keywords: *emotional intelligence development, school readiness*

Постъпването на детето в училище е ново социално стъпало в неговия живот, важен момент на социална адаптация. За да започне успешно детето I клас, му е необходима подготовка още в детската градина от съответните знания, умения, качества и компетентности, които да го адаптират към новата доминираща дейност – учебната.

По мнението на Д. Б. Елконин, преди всичко трябва да се насочи вниманието на детето в играта, в която превръщането на правилата във вътрешна потребност в поведение му е важен признак за неговата готовност. Когато детето има възможност да играе пълноценно в предучилищна възраст, у него ще се развиват социално-нравствени и волеви качества, необходими за новата дейност в училище. Ако детето е с ниска психологическа

готовност за училище, то няма да успее да преодолее кризата преди постъпването си в училище.

В детската душа възниква нов вътрешен свят, този на преживяването на кризата. Симптомът, разделящ предучилищната и началната училищна възраст, свързан със смяната на игровата дейност като доминираща в детската градина с учебната дейност в I клас, е симптомът на непосредствеността между желанието да направи нещо и ориентацията към това, какво ще донесе на детето при осъществяване на една или друга дейност.

Образователните изисквания сочат необходимостта за развитието на 6 -7 годишните деца на максимум социални умения за постигане не само на приемственост между детската градина и училището, но и успешна и безболезнена адаптация към новата училищна среда. Постигането на тази адаптация и готовност на детето в I клас и резултатното му реализиране в него налага ние като учители да мислим и действаме в перспективен план, за да се избегнат мъчителните кризи на прехода към новата училищна обстановка.

В рамките на детската градина трябва да се извършва системна и целенасочена работа за достигане на определено равнище на социална, емоционална и интелектуална личностна готовност на детето за училищно обучение. Необходимо е началното училище да отчита достигнатото равнище на подготвеност в рамките на предучилищните заведения и оптимално да го използва за собствените си цели и задачи. Ако не се отчете адекватно равнището на подготвеност на детето за училище и ако не се намери оптималното използване в I клас, то тогава не може да се говори за приемственост.

Преминаването на детето от детската градина към училищното обучение налага неговата социална готовност като първокласник за новата социално-психологическа ситуация. Социалната адаптация е състояние на равновесие на детската личност със социалната общност, която изисква не само интелектуални знания и умения, но и

социално-нравствени потребности и отношение, стимулиране на социалните контакти и социалните задължения на детето. Социалните игрови технологии приобщават детето към общочовешките ценности и норми, те имат развиващо значение за адаптирането му към новата среда, в която предстои да влезе – училищната [4].

Позовавайки се на всичко написано до тук, в нашата работа с децата от подготвителната група си поставихме следните цел и задачи:

Цел: Повишаване на социалната и емоционална готовност на 6-7 годишните деца от ПДГ към условията в училище чрез общуването им в играта.

Задачи:

1. Да се установят трудностите в социалната и емоционална сфера на 6-7 годишните деца при подготовката им за училище чрез целенасочено наблюдение в игрите.
2. Да се определят конкретни форми, методи, средства, чрез които да съдействаме за по-бързата социална адаптация на децата в I клас.

Хипотеза: Повишаването на социалната компетентност на децата в игрите ще доведе до ефективност в общата психологическа готовност за училище.

Методи на изследване: диагностично наблюдение

Извършено бе диагностично наблюдение на 28 деца от ОДЗ№2 „Знаме на мира“ – гр.Балчик в игровата дейност, в която се проследи социално-нравственото развитие на децата и емоционалната им готовност за училище. Чрез приложената схема на наблюдение се оформиха различни типове поведение на децата /асоциално, антисоциално или агресивно, социално и активно-социално/ с конкретни качества, които определят бъдещата позиция на детето – комуникативни, волеви, хуманистични качества. Направен бе сравнителен анализ-проект за развитието на тези качества в играта: идеален – качества, които желаят да формират възрастните: родители и учители и реален –

качества, които вече сме изградили, както и проектите на самото дете [2].

В резултат на тези наблюдения търсихме възможните причини за трудната социална и емоционална готовност на децата за училище - средата; психо-физическите особености на децата; общуването с различните деца – мотиви на общуване: личностни, делови, познавателни; равнището на самостоятелност и свобода на избор, изградени у самото дете.

В последните години изключителна важност придобиват иновационните и интерактивните методи на груповата работа, осигуряващи по-различно общуване между децата. При наблюденията си върху взаимоотношенията между децата в игровата дейност използвахме следните интерактивни техники, разпределени по модули:

- Модул „Релаксация и дишане“

Цел: Активиране на енергията на тялото и духа, снемане на напрежението и отпускане на мускулите чрез упражнения и игри за релаксация и дишане. / „Палма“, „Слънчев поздрав“, „Кавга“, „ Да зарадваш приятел“, „Подари ми цвете“, „Свирка“, „Въздушен балон“, „Сандвич“, „Избявяне от тревога“, „Спокойствие“, „Корабче“, „Скачащи жаби“, „Гъсеница“/.

Тези игри и упражнения за релаксация и дишане водят до развиване на емоционално и нравствено отношение на детето в положителна насока спрямо околните и усъвършенстване на уменията да се упражнява взаимен контрол между тях.

- Играта „Палма“ чрез релаксация и дишане активизира тялото и духа на детето. Децата са в кръг, изправени със събрани крака и ръце до тялото, след което преминават леко и плавно към разтягане на ръцете, следва сключване на пръсти и длани над главата. С вдишване се протягат ръцете нагоре и на пръсти, погледът следи движението на ръцете, дланите сочат нагоре, задържа се въздухът за секунда и отново

следва бавно издишване, като се връщат в изходна позиция, в изправено положение със събрани крака, един до друг. 5-10 пъти.

- Играта „Да зарадваш приятел“ води до осъзнаване от детето на доброжелателното отношение към околните и неговите постъпки като се използват вербални и невербални похвати. Децата са в кръг. Избира се едно дете чрез броилка, което подава топка на друго дете, а то от своя страна трябва да отговори с мил жест или доброжелателни думи, за да зарадва другото дете. Така децата изпитват необходимост от ориентиране в емоционалното състояние на околните, необходимост от емоционален контакт, чувстват приятни емоции затова, че са ценени и обичани от другите.
- Играта „Свирка“ води до отпускане на мускулите на лицето, особено на устата. Децата поемат въздух и свирят на своята въображаема свирка като бавно издишат въздуха през устата.
- „Подари цвете“ – децата са в кръг с хванати ръце като едно от тях е в средата и държи в ръцете си цвете, което трябва да подари. Следва стих: „Аз те харесвам и ти ме харесваш, днес ще е пълен с обич денят. Аз ще те слушам и ти ще ме слушаш и така от игра в нова игра. След като детето в средата подари цветето на друго дете изразява вербално – „Аз подарявам това цвете на теб, защото си добър, учтив, внимателен към околните, усмихнат...”
- „Въздушен балон“ – снемане на напрежението и успокояване на детето. Децата са в кръг, поемат въздух и поднасят към устните си въображаем балон, който трябва да надуют, издуват страните си, следят с очи и си представят как техният балон става голям и все по-голям.

• Модул „Емоционално и социално-нравственото развитие“

- Графична методика „Кактус“ на М. А. Панфилова

Цел: Разкриване на състоянието на емоционалната сфера на детето, наличието на агресия, нейната насоченост и интензивност.

Графични методи: пространствено положение, размер на рисунката, характеристика на линиите, сила на натиск на молива.

Инструкция: На лист хартия детето трябва да нарисова кактус, такъв какъвто си го представя. След завършване на рисунката се провежда беседа с детето:

- Домашен или див е кактусът?
- Може ли да го пипнеш? Силно ли боде?
- Харесва ли му на кактуса как се грижиш за него – да го поливаш, да го ториш?
- А той сам ли расте или с други растения?
- Когато порасне какво в него ще промениш?

Следва обработка на данните чрез приложените графични методи:

- пространствено положение;
- размер на рисунката;
- характеристика на линиите;
- сила на натиск на молива.

Агресия – голямо количество иглички, дълги и силно стърчащи. Егоцентризъм, стремеж към лидерство – голяма рисунка в центъра на листа. Зависимост, неувереност – малка рисунка в края на листа.

Демонстративност, откритост – наличие на силно издадени израстъци, необичайни форми. Скритост, предпазливост – наличие на зиг-заг по контурите или вътре в кактуса. Оптимизъм – използване на ярки цветове. Тревога – тъмни цветове, прекъснати, защриховани линии. Женственост – наличие на украшения, цветове, меки линии. Екстравертност – наличие на други кактуси. Интровертност – само 1 кактус. Стremeж към домашна защита, семейна общност – наличие на цветчета, домашен кактус. Стremeж към усамотение – пустинен кактус.

Това изследване води до разкриване на конкретни качества, които определят бъдещата жизнена позиция на

детето – зависимост, неувереност, откритост, предпазливост, оптимизъм, тревожност, самостоятелност, самоувереност, настойчивост, отговорност, адаптивност.

➤ Методика „Емоционален цветопис“ на А.Н.Лутошкина

Цел: Изследване на емоционалното самочувствие на 6-7 годишните деца.

Цветът е силна форма за изразяване на настроението.

Задача: Какво е моето настроение?

червено – радостно

зелено – спокойно

сиво – скучно

черно – лошо

кафяво – тревожно

бяло – безразлично

Оценява се цветовата зона на детето дали то изпитва тревожност, умора, неуспех при решаване на задачата и т.н. При деца със задръжки в психическото развитие възникват трудности в осмислянето на емоционалното състояние чрез цветовете. Болшинството от децата изпитват тревожност или смяна на настроенията при умора или неуспех при решаване на задача.

➤ Методика „Весел-тъжен“ на И. Б. Дерманова

Цел: Изследване представите на детето за емоционално-значимите моменти в живота му в детската градина.

Инструкция: Разказ-случка се прочита от учителя. Предлагат се варианти за довършване на историята с весели и тъжни моменти в нея.

- Модул „Ние сме приятели“

➤ „Какво изразява лицето“

Цел: Развиване на емоционалното отношение на детето чрез тълкуване на картинки с лица, изразяващи различни емоционални реакции [1].

Инструкция: Детето разказва с думи какво изразява лицето на картинка от компютъра и каква емоция изпитва. При необходимост друго дете допълва.

➤ Методика „Беседа“

Цел: Изследване на комуникативните и нравствени качества на децата с картинки и оценка на социалните, емоционалните и комуникативни умения у децата.

- Модул „Ролеви игри“

➤ „Журналисти“

Цел: Изследване чрез беседа нравствените качества на детето, като въпросите са насочени към определени качества:

- Кого можеш да наречеш добър или лош? Защо?
- Кого можеш да наречеш честен или нечестен? Защо?
- Кого можеш да наречеш справедлив или несправедлив? Защо?
- Кого можеш да наречеш щедър или стиснат? Защо?
- Кого можеш да наречеш смел или страхлив? Защо?

Броим качествата, които децата могат да обяснят. Анализират се грешките при обясняването на определеното качество. Данните се съотнасят към нравствено-волевите качества [1].

➤ Интервю: „Какво може доброто“

Цел: Формиране на умения за откриване на доброжелателни постъпки на децата към околните в играта.

Ето и някои отговори на децата:

- Доброто създава приятелство, обич, любов, много усмивки, сърдечност и разбиране.
- То носи много добрини, нежност, прегръдки, целувки, щастие.
- Доброто ни прави вежливи, доброжелателни, добросърдечни, красиви.

➤ Телевизионно предаване: „Сигнали на доброжелателност“

Цел: Развиване на хуманни чувства и прояви у децата.

Инструкция: Избира се произволно с броилка едно дете, което да измисли изречение с подадена от учителката вежлива дума. Играта продължава с друго дете и т.н.

В тази игра децата упражняват учтивите форми на общуване; изразяват благодарност, извинение, молба; учат се да спазват общоприетите правила в групата и т.н.

Обобщен анализ на резултатите от диагностичното наблюдение в игровата дейност:

Развитието на уменията на общуване между децата в играта създаде благоприятни условия за социалната им готовност в училище. Проведеното наблюдение показва, че между децата от 6-7 годишна възраст съществуват позитивни социални контакти. Игрите им са регулирани от техните социално-нравствени и емоционални постъпки. Чрез игрите се оцени степента на овладяност на социалните форми на поведение и емоционални прояви.

От направената диагностика на социалното и емоционално-нравственото развитие на децата в играта се оформиха четири типа поведение: асоциално – 7%; агресивно – 21%; социално – 33% и активно – социално – 39%.

Динамиката на детските взаимоотношения и социални умения в играта е следната: 64% - 18 деца са с висока честота на социални контакти, 29% - 8 деца са със средни стойности и 7% - 2 деца са с ниска честота на комуникация с околните, понякога проявяват незаинтересованост. Момичетата - 43% са с повече развити социални умения от момчетата - 21% от общо 64% деца с доброжелателно поведение в общуването си с околните. От 29% със средни стойности в общуването си - 4% са момичета, а 25% са момчета. 7% - 2 момчета проявяват незаинтересованост към социалните прояви на другите и не се стремят към такива контакти с други деца. Извършен бе сравнителен анализ – проект за развитието на конкретни качества в играта. Предложените качества са систематизирани в групи:

- ✓ качества, които определят бъдещата жизнена позиция: отговорност, честност, родолюбие, толерантност, солидарност с целите на семейството, солидарност с целите на групата;

- ✓ качества, изразяващи нагласата към игрова дейност: самостоятелност, любознателност;
- ✓ волеви качества: настойчивост, организираност, търпение, самоувереност;
- ✓ хуманистични качества: отзивчивост, доброжелателност, уважение, справедливост;
- ✓ комуникативни качества: общителност, учтивост, контактност, адаптивност [2].

Констатирахме три степени на социално и емоционално-нравствено развитие на децата: 13 деца с висока - 46%, 10 деца със средна – 36% и 5 деца с ниска – 18%.

Целенасочената работа във връзка със социалната и емоционалната готовност на децата за училище чрез използваните типове игрови технологии доведе до повишаване на социалната компетентност и речева култура на децата, увеличи проявите на регулирано поведение и самоконтрол на бъдещия първокласник.

В заключение ще кажа, че само когато детето има възможност да играе пълноценно у него ще се развият социално-нравствени и емоционално-волеви качества, необходими за ученето в училище. Социалните игрови технологии приобщават детето към общочовешките ценности и норми, те имат развиващо значение за адаптирането му към новата среда, в която предстои да влезе – училищната. Чрез развиващото значение на играта детето ще може да посрещне предизвикателствата на живота в следващия етап от развитието си. Това превръща детската градина и началното училище в организации с изключително значение в основата, на които са взаимоотношенията между родители – учители – деца – общественост. В този смисъл, ползата и нуждата е да погледнем напред в бъдещето и да работим заедно, като търсим конкретни практични решения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Абрашева**, М., Л. Габрова. Емоционалната интелигентност като част от готовността за училище при 6-7 годишните деца // сп. Педагогика, бр. 4/2013.
2. **Витанова**, Н., М. Якова, Играта на децата – С.,1991.
3. **Дерманова**, Б.И., Диагностика емоционално-нравственого развития - С, 2002.
4. **Джантова**, Ст., Игровите технологии на педагогическото взаимодействие, стимулиращо творческото развитие и изяви на 5-7 годишните деца // сп. Образование, бр. 6/2011.

ИГРАТА – ПОЛЕ ЗА ИЗЯВА НА ДЕТСКАТА ИНДИВИДУАЛНОСТ И СТИМУЛ ЗА ПОЗНАНИЕ И КРЕАТИВНОСТ

ПЕНКА ДАСКАЛОВА

THE GAME – A PLAYING FIELD FOR CHILDREN'S INDIVIDUALITY AND INCENTIVE FOR KNOWLEDGE AND CREATIVITY

PENKA DASKALOVA

Abstract: *This report is a shared experience of qualification activities of pedagogical specialists in "RADOST" kindergarten, in the town of Dobrich. Leading theme in the qualifying plan of the kindergarten was "Game specifics for stimulating the children's development". The emphasis is on the need for active and full inclusion of gaming activity as the main form of pedagogical interaction in the learning process in educational kindergarten. Successful open practices are considered that are implemented in all age groups. We show how games develop children's thinking and imagination, how games develop agility, strength and design skills. Using games is a means for development of children's independence and creativity. The gaming child shows creativity and ability to start and form new ideas.*

Keywords: *game, didactics, creative, arts, autonomy.*

Играта като творческа и особено емоционална дейност, свързана с удовлетворяването на определени потребности на децата, има голямо значение в целия педагогически процес в детската градина. Чрез нея учителят косвено въздейства върху негативни прояви, провокира развитие на творческото мислене и въображение, диагностицира развитие на социални и познавателни качества на детската личност. Основният мотив, който я движи, е удоволствието да се играе.

Неповторимото настроение и атмосфера, преподаждането по нов начин на предметната среда, придават на играта очарование и спонтанност, присъщи само на детството. Всяко дете има потребност да изразява чувствата, мислите и интересите си, да споделя с останалите и да бъде забелязвано, да изпробва своите възможности. То се нуждае от свой собствен опит, които може и трябва да натрупа в самостоятелна и свободна дейност, каквато е играта.

Играта изпълнява функция на добър ръководител. В нея са заложени неизчерпаеми възпитателни резерви. Тя е средство, чрез което детето опознава света, а в също време и себе си, своите възможности и способности. В играта детето проявява самостоятелност. Причината за това може да се открие в нейната комуникативна и интерактивна същност – действието в игрова ситуация, преследването на цели, изисква и налага откриването и използването на съответстващи средства. Осъществяването на игровото действие мотивира свободния избор на формата. Детето само избира игри, играчки, материали за игра, само построява игровите сюжети. За децата играта е труд, изискващ усилия. В игровото действие те преодоляват понякога сериозни трудности, като тренират силите, ловкостта си, развиват способностите и ума си. Играта затвърдява полезните умения и навици.

В много отношения детската игра има общи характеристики с изкуството. Тя е своеобразен театър, в който детето встъпва едновременно и като „актьор“, играещ определена роля, например ролята на майка, учителка, лекар, шофьор, а също и като „режисьор“, организиращ действията на партньорите си. Детето е едновременно и организатор на игровия „спектакъл“, и негов зрител, тъй като при цялата увлеченост в игровото действие то не загубва представа за действителността, за материала, от който и по подобие на който то строи игровата реалност. В никоя друга дейност детето не проявява толкова

настойчивост, целеустременост, неуморимост. То се отдава изцяло на интересната игра. Всичко това обосновава необходимостта от активно и пълноценно включване на игровата дейност като основна форма на педагогическо взаимодействие в детската градина.

Съществуват различни игри. Едни развиват мисленето и кръгозора на децата, други ловкост и сила, трети - конструкторски умения. Има игри, насочени към развитие на детското творчество, в които детето появява креативност, способност за раждане на идеи, инициатива, самостоятелност. Съвременните игри на децата са много различни – сюжетите се взимат от телевизията или други средства за комуникация. Ценността на детските игри се крие в тяхната непредсказуемост и се обуславя от голямата информираност на съвременните деца. Очарованието е във въображението и фантазията, които участниците влагат в тях, в общите преживявания на игровите ситуации.

Играта е доброволна дейност и намесата на учителя трябва да бъде дискретно провокативна, стимулираща. Учителят преди всичко има задача да мотивира и провокира детето към такъв тип игра, която да осигури максимално пълноценни, емоционални и богати впечатления в детското ежедневие. Това с още по-голяма сила важи за подражателната – ролева игра, която претворява възприетия реален свят във въображаема действителност – позната и непозната за детето, но винаги примамлива и желана. Ролята на учителя тук е да формира у детето самостоятелност и творчески подход в играта. Така то възпроизвежда живота на възрастния с неговото обществено и трудово поведение с по-голяма мотивираност и познание, влагайки неусетно в игровата интерпретация и своята гледна точка. Самостоятелността при децата от предучилищна възраст е относителна, тя се усъвършенства с обогатяване на опита на децата. Това се постига, като детето се поставя в ситуации, където заема различни социални роли.

Осъзнавайки, огромното значение на играта и възможностите, които тя ни дава за възпитание и обучение на децата в предучилищна възраст, педагогическият екип на ЦДГ №20 „Радост“, град Добрич реши, темата за играта да бъде водеща в квалификационния план на детската градина за тази учебна година. Това беше и темата за тематичен контрол на директора. На пръв поглед тази тема ни се струва доста ясна, но при задълбочено разглеждане се докоснахме до нейната противоречивост. В начало на учебната година се запознахме с плана за предварителна подготовка по организиране и провеждане на тематичния контрол. Планирахме и проведехме тематичен съвет на тема: „Специфика на играта за стимулиране на детското развитие“ и педагогически семинар, на тема: „Играта, като средство и форма за личностно развитие на детето. Много обстойно и подробно бяха разгледани въпросите:

- Играта като дейност в предучилищна възраст;
- Видове игри и тяхната същност;
- Етапи на формиране на игрови умения;
- Етапи на договаряне и преценка;
- Ръководство на детските игрови обединения.

Тези проблеми бяха разработени и представени от колегите под формата на презентации. Това изискваше много обстойно препрочитане трудовете на водещи педагози и автори в областта на предучилищното възпитание, като: проф. д.п.н. Елка Петрова, доц.Витанова, доц. Якова [2], Георги Галчев [1], проф. д-р Весела Гюрова и много други.

Следващ етап в работата ни бяха открити практически ситуации, изнесени от учители в различни възрастови групи. При 3-4 годишните деца наблюдавахме подвижни и дидактични игри, при 4-5 годишните – конструктивни и игри драматизации, а в подготвителните групи – сюжетно-ролеви игри.

Към подвижната игра на децата се насочихме, за да разгледаме нейните социални и личностни аспекти. Промените в условията на живот, намалената двигателна

активност, понижаването на психофизическата устойчивост, влошаването на здравето и дееспособността, са достатъчно основателни причини отново да потърсим достойното място на тази дейност в цялостния престой на децата в детската градина. Саморазвитието на детето в подвижните игри е естествено заложена потребност от движение, познание, развитие. Целите бяха насочени към осигуряване условия за изява на детето, съобразно индивидуалните му особености. Търсеха се двигателни изпълнения при разнообразни ситуации, с голяма свобода за избор на действия и самоизява, където детето се упражнява, развива своите възможности, сравнява се с другите, стреми се да опитва и прилага опита си. Физическото упражнение е главното съдържание и средство за реализиране целта на играта. То е стимул, но в същото време и изпитание, което формира трайни личностни качества, знания и умения. Принципът, който педагога използва за достъпност и инициативност, даде възможност да се развият положителни качества и черти у характера на децата. Те изпълняваха подвижните игри с желание и отговорност. В така организираното занимания се наблюдаваше как се подобрява самочувствието на децата, стават по-отговорни, по-самостоятелни и агресивността се понижава.

Изводите от наблюдаваната ситуация показаха, че предпоставките за детска самоизява в подвижните игри са:

- добрата мотивираност и интересът към играта;
- уменията и качествата, които децата вече притежават;
- желанието да се самодокажат, като прилагат своя опит в нова игрова ситуация;
- мястото за игра, спортните уреди и пособия.

Отново при 3-4 годишните деца бе осъществена открита практическа ситуация с дидактични игри, като форма на обучение. Тази форма на игра е най-близка по съдържание до учебната дейност. Игрите, които бяха представени, съдържаха в себе си комплект от знания по

образователните направления. Емоционално поднесени, те даваха възможност за познавателни и формиращо-интелектуални резултати. Чрез играта „Веселото влакче“ се затвърдиха знания за животните, цветовете, поредното броене, правилното артикулиране. Предизвикаха се асоциации и въображение, децата подражаваха на любимите си животни чрез движения и звуци. В такава обстановка на позитивизъм и емоционалност, неусетно децата се отпускат, съпреживяват и дори най-притеснителните с удоволствие се включват в звукоподражанията и показват самочувствие на знаещи и можещи.

Във втората игра „Скача, лази или лети“ се изискваше особено внимание и бърз рефлекс. Децата трябваше да разпознаят животно по картинка, да определят неговия начин на предвижване, да го съобщят и демонстрират. Тук особено важно бе да се овладеят емоциите на децата и да се следи за спазването на правилата. Отново се наблюдаваше свобода и себеизява при изпълнение на двигателния елемент от задачата.

Последната игра бе от образователно направление „Математика“. Децата трябваше да „нахранят“ малкото и голямото зайче с моркови, малкото и голямо мече с круши, като задачата бе да се затвърдят знанията за съотнасяне на обекти, по признак „големина“. В тези ситуация проблемът беше в аналитико-синтетичната дейност, която децата трябваше да извършат. Педагогическият такт на учителя и стимулт за себеизява на децата бяха индивидуалните картони, с предварително дозирани, усложнени според възможностите им задачи.

Изводи:

- Всяка една учебна задача може да бъде реализирана, ако е предложена в занимателната форма на дидактичната игра.
- Дидактичните игри имат значение за развитие на мисленето, ако в тях децата се учат да изказват мнения, предположения, да анализират факти.

- Дидактичната игра е чудесно средство за изява на детската индивидуалност, когато познавателното съдържание е наситено с емоционалност и забавление.
- Дейностите в правилно организираната дидактичната игра са връзка между мисленето и речта и овладяване от детето на комуникативно - речеви умения.

Конструктивни игри бяха организирани и проведени с децата от втора възрастова група. Темата бе избрана съобразно опита и познанията на децата за тяхното най-близко обкръжение; „Нашата улица“. Този вид дейност се харесва на децата, защото притежава всички характерни черти на творческата игра, предоставя възможност с реални предмети и играчки да изработят обект по собствена идея, дейността ги увлича и те изпитват удоволствие от резултатите. За ефективността от конструктивните игри се съди по степента на синхрона между емоционалното и рационалното. Децата изпитват удоволствие не само от крайния резултат, но и от процеса на конструирането. Характерът на конструктивната дейност налага интегриране на практическата и умствената дейност в сложна система. Манипулирайки с различни предмети, децата се учат да откриват разнообразните им свойства, зависимостта между свързване на детайлите, функциите на основните им части и тяхното предназначение. За реализиране на замисъла си, колежката предложи няколко вида конструктивен материал, което разкри пред децата възможността да избират, да действат и по този начин да творят. Конструктивните игри са творческа дейност, защото всяко дете индивидуално пречупва през погледа си познатите обекти, добавя нещо ново. Но тези игри са и колективна дейност. Във въображаемата игрова ситуация, от позицията на поетата роля на строители, всяко дете изработи елемент, обект, който беше подчинен на общия замисъл. Съвременните помагала по образователно направление “Конструктивно-техническа дейност“ са много

добро средство за обогатяване на конструктивните игри. Те са естетически и професионално оформени и позволяват изработените в обучителни ситуации продукти да послужат за игрови действия в творческите игри. Така с предоставените готови разгъвки децата изработиха различни превозни средства, които включиха в своята игра на уличното платно. Много интересен момент в играта бе изработването на пътните знаци, за което децата използваха подръчни и отпадъчни материали. Такава една игра е много важна стъпка в привличането на децата към обединяване на усилията за постигане на един общ сюжет и работа в екип. Децата имаха възможност при подреждане на готовите сгради върху уличното платно /детски пъзел с нарисувана реална пътна обстановка/ да сравнят своя резултат с този на другите, да преценят собственото си постижение. В тази дейност децата показаха различни техники и умения за конструктивно-техническа дейност. Ръководството на играта беше много деликатно, учителката се включваше само когато децата потърсят нейната помощ.

Изводи:

- Конструктивната игра е отразителна и творческата дейност. Когато отразяват впечатленията си, децата не копират, а използват своята фантазия.
- Наличието на разнообразни материали и конструктори е най-важното условие за разгъване на детското въображение и творчество при реализиране на замисъла.
- Голяма емоция и удоволствие изпитаха децата в музикалната игра-драматизация на приказката „Под гъбата“, която наблюдавахме отново във втора възрастова група. Целите на учителката бяха:
  - децата да внесат свои инсценировки – словесни и действени при изразяване поведението на героите;
  - да драматизират с подходящи речеве средства, интонация, мимика, жест;

- чрез играта-драматизация да се повиши самочувствието на децата, да придобият по-голяма увереност.

Играта-драматизация е дейност, в която детето най-пълноценно развива и разкрива своя личностен потенциал. Проявите на творчество в тази игра откриваме в индивидуалното разбиране на произведението, в претворяването на ролите по свой начин, във внасянето на допълнителни реплики. Детската театрализирана игра подхранва и обогатява детското въображение. Децата с голямо удоволствие играха на театър, като използваша за сюжет познатата приказка „Под гъбата“. Видяхме как детето не само изразява себе си, но показва пред другите своето виждане и разбиране на образите. Творчество на децата открихме при съкращаването или измененията на текста във вид, по-удобен за тях самите. Наблюдавахме как авторският текст се съчетава със свободното словотворчество – измисляха се реплики, които засилват основните черти на героя. В тази игра децата не копираха поведението на героите, а го пречупваха през своите разбирания. Играта съдейства за усвояване и на личностни качества - доброта, честност, справедливост.

Правилно подбраната музика внесе допълнителен колорит и бе предизвикателство за нови импровизации и творчество. Подходящият музикален материал освободи децата и ги предразположи към игровото действие и творчески изяви. Всичко това даде възможност за богато действено пресъздаване и съпреживяване с изкуството. Ръководството на играта от страна на педагога се състоеше в насърчаване на измислянето, стимулиране на находчивостта и фантазията. Учителят координираше действията на участниците, като запазваше свободата и самостоятелността на избора им.

Изводи:

- театрализираните игри обогатяват художествено-творческите изяви на децата, те стават по-весели, по-жизнени;

- удоволствието и емоциите в играта ги правят по-самоуверени и креативни.

В трета подготвителна група наблюдавахме сюжетно-ролева игра на тема „Кафе-театър“. Това е една сравнително нова тема за игра, предложена ни от издателство „Булвест“. Учителката в групата – млад педагог, избра тази тема заради съвременния дух и потенциала в нея. Целите, които тя си постави бяха:

- Обогаляване сюжета на СРИ чрез включване на театрализирана игра в игровия проект /ново звено – кафе-театър/.
- Обогаляване съдържанието на игрите при пресъздаване на личния опит и включване елементи на фантазия.
- Усвояване норми на поведение, свързани с взаимоотношенията между хората, умения за работа в екип, сътрудничество и толерантност

В уводната част на дейността учителката умело предизвика интереса и любопитството на децата към новото звено в играта. С това се провокира развитие на творческото мислене и въображение. Както обикновено се случва и в този играещ колектив имаше комуникативни деца, които активно се включиха в разпределението на ролите, подбора на игровия материал и определяне на игровото пространство. В детския колектив всяко дете се стреми към заемане на престижно място, поемане на главна роля. Достигането в играта на високо ниво на междуличностно общуване е възможно само като резултат от упорита и последователна работа от страна на добрия педагог. За спокойното и безконфликтно разпределение на ролите в играта, голямо значение има правилното разпределение на кътовете за игра, насищането им с достатъчно количество и разнообразни играчки. В това отношение учителският екип на нашата детска градина работи от години и във всички групи сме създали различни решения на интериорно обзавеждане, естетически добре изглеждащи и много функционални кътове за игри – кухненски, лекарски кабинети, фризьорски салони,

строителни кътове и други. Мотивацията за това беше разбирането на необходимостта от съвременна личностно подкрепяща среда в детското заведение, за създаване на нови условия за повишаване на продуктивността и практическия опит на детето. Играта е дейност, в която възникват и се развиват множество разнообразни социални преживявания. Тук децата удовлетворяват свои потребности, изразяват желанията и интересите си, практически усвояват опит, който им помага да се ориентират, да възприемат или да отхвърлят различни взаимоотношения. В наблюдаваната ситуация присъстваше елементът на пресъздаване поведението на възрастните, но постепенно пресъздадените жизнените ситуации се усложниха - промени се съотношението между действеното, словесно и пластично изразяване, насочено към постигане на игровата цел. Групата на строителите бе поставена пред предизвикателството да разнообрази досегашните си модели с новото звено в играта. Децата трябваше да обмислят, да планират и реализират обстановка, която не са реално наблюдавали, да предвидят зала за посетителите и сценичен кът за изпълнителите. Това бе повод за изказване на мнения, разсъждения, за насърчаване на детските взаимоотношения в посока на колективно вземане на решения и работа в екип. Кулминация в играта бе обединяващият момент за всички звена, когато играещите посетиха построенния кафе-театър, имаха удоволствието да бъдат културно обслужени и да наблюдават представлението, подготвено от децата-артисти.

Темата на сюжетно-ролевите игри (СРИ) в четвърта група бе избрана съвсем естествено, произтичаща от предстоящата социална роля на бъдещите ученици – „Нашето училище“. Тази игра беше обобщение на всичко, което в продължение на цялата учебна година децата получаваха като информация и психологическа нагласа. В играта те претвориха впечатленията си от нееднократните посещения в съседните училища - наши добри партньори.

Основната цел на учителите в подготвителна група е именно плавния преход между тези две звена на образователната ни система. Точно играта е формата, която ще направи ученето привлекателно и интересно за бъдещите първокласници. С присъщата за възрастта им отговорност към поетата роля, те разгърнаха сюжет много близък до реалния в едно българско училище. Пресъздадоха учебен процес в класна стая, подредиха богата експозиция от детски книжки в училищната библиотека, подредиха естетически масите за хранене в училищния стол. В тази игра добре проличаха взаимоотношенията на съиграчите по отношение на съподчиненост на ролите.

Децата в елементарно взаимодействие разпределиха ролите – главни и подчинени, тоест в играта имаха свой статус. Встъпването в роли, в игров замисъл предполага обединяване на индивидуални усилия и колкото тези усилия са повече, толкова повече играта способства за развитието на групови норми на поведение. Изпълнявайки действия, произтичащи от ролята, децата заангажираха вниманието си за определено време. Но това се оказва недостатъчно, за да задоволи техните интересите. И това е напълно нормално, ако по време на игра едно дете сменя няколко роли или пък концентрира в себе си елементи от няколко близки и сродни професионални направления, чиито роли то имитира. Игровата култура на децата се прояви в способността им за ефективно и съответстващо на изискванията поведение в игровите групировки. Ценностното своеобразие на играта в подготвителната група е, че в нея детето използва своите умения по специфичен приложно-творчески начин. Той е съпътстван от личностното му удовлетворение в процеса на самото играене. В играта децата проявиха разнообразна поведенческа активност: интелектуална и двигателна и едновременно с това придобиха социален опит. Учителката стимулира творческия потенциал на всяко дете според неговите индивидуални качества, възможности и интереси,

за да осигури най-добрата му самоизява в играещото общество. Всяко щастливо в играта дете има шанс с подкрепата на детския учител да прояви успешна психофизическа готовност за училищно обучение.

В заключение отново затвърдихме многократно направените изводи, че в детската градина играта като водеща дейност се проявява в много разновидности. Многообразните ѝ прояви изпълняват неотменими педагогически функции. Благодарение на играта образователно-възпитателната работа се приема от децата като дейност, отговаряща на собствените им потребности. Индивидуалните игри-инсценировки, групово разиграваните етюди дават възможност за развитие на детското въображение – както репродуктивни, така и творчески. В този план са неизбежни връзките на играта с работата, осъществявана в другите направления, които я открояват като ценно средство, форма и метод на педагогическо взаимодействие, подпомагащи реализирането на различни образователни цели. В играта и чрез нея се извършва по-задълбочено опознаване на света от децата. Тя се явява като определен етап в умственото им развитие, защото в нея психичните процеси не само се проявяват, но и се формират. Знанията и уменията, получени от детето в играта, стават негови собствени знания и умения, които то ползва активно през целия си живот.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Галчев, Г.**, Играта на детето“, Пазарджик 1997.
2. **Витанова, Н., М. Якова.** “Играта на децата от предучилищна възраст“, С., Просвета, 1991.

ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЮТЪРНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИЕТО*

КАТЕРИНА ЗЛАТЕВА

INFORMATION AND COMPUTER TECHNOLOGY IN EDUCATION

KATERINA ZLATEVA

Abstract: *In these conditions of development of computers and information technology require changes in the educational system, which to orient to the new culture. Absorption of new information culture can be realized with the implementation and learning process in the management of education and in daily use of emerging information technologies. Above all, you should pay particular attention to the problem of providing education in theory and methodology as well as with development and efficient use of emerging information technologies. The basis of the formation of information culture of the new society must be placed the idea of computers for each subject studied.*

Keywords: *computers and information technology, multimedia, education.*

Факт е, че новото поколение деца идва със завидни способности да работи с различните електронни и компютърни иновации. Използването на компютърните и информационните технологии в обучението значително повишава мотивацията на учениците за усвояване на учебния материал. Чрез мултимедийните технологии се открива една нова възможност за симулиране на различни ситуации по време на урока. Системното използване на

---

* Докладът е осъществен с подкрепата на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ К. Преславски” – РД-08-233/12.03.2014.

новите технологии за обучение в комбинация с традиционните методи на преподаване и педагогическите иновации значително повишава ефективността на обучение на децата.

Развитието на мултимедийните технологии разкрива в сферата на образованието нови дидактически възможности. Системата на интерактивните графики и анимации позволява при разглеждане и анализиране на поставени задачи да променяме техните параметри. Можем да променяме цвят, размер, форма и други с цел постигане на най-добра нагледност и яснота. Тези и още много други възможности все още не са напълно осъзнати от преподавателите и поради тази причина не се използва пълният потенциал на мултимедията. Не трябва да пропускаме и икономическия фактор, който също се явява пречка пред по-бързото навлизане на технологиите. Все още не се инвестират достатъчно средства в сферата на образованието за обновяване на техническите средства и закупуване на нови такива.

Един мултимедийен продукт не може да съдържа повече информация от една библиотека например, но трябва да бъде така създаден, че лесно да бъде употребяван и от хора без специално обучение за неговото използване. Създаването на електронен учебник по която и да е дисциплина е трудоемък и сложен процес. Създателите са изправени пред редица проблеми за разрешаване, като съобразяване с програмното ниво на съответния материал, обема на текстовата и графична информация, дизайн на продукта, структура на менютата за управление, звук, анимация и други интерактивни елементи [3].

Навлизането на ИКТ в обучението позволява на всеки един преподавател да индивидуализира работата си и да създаде собствени мултимедийни средства, за да направи преподаването си интересно за учениците, като предизвиква повишаване на познавателната активност на обучаемите. Възможността да се анимира, която и да е задача в

процеса на работа е голям плюс в педагогическата работа. Това позволява да се изменя и обогатява образователното съдържание, способства за по-добра адаптация на учениците, живеещи в динамично разрастващия се свят на електронните технологии.

Както се изисква планиране на един урок с мултимедиен наглед, така и въвеждането на ИКТ в процеса на обучение поставя редица задачи за изпълнение. Да се определи необходимостта от закупуване на компютър за всяка класна стая. Да се прецени до каква степен може да се компютъризира образователния процес. Да се определят точните функции, които ще изпълнява компютъра. Да се разработят програми в съответствие с образователните направления. Не на последно място ефективността на използваните ИКТ средства зависи не само от техните качества, но и от уменията да бъдат използвани рационално в обучението.

Използването на ИКТ позволява да се реализира успешно и диференцираният подход с ученици с различна степен на готовност за обучение. Интерактивните програми позволяват да се организира едновременно обучение на деца с различни способности и възможности.

Онагледяването на учебното съдържание повишава степента на усвояване от учениците. Задействат се всички канали на възприемане – зрителните, механичните, слуховите и емоционалните [2]. Мултимедията може да се използва на всеки етап от урока и на всеки етап от коя да е тема. Например, възможно е да се направи преглед в началото на раздела или просто да се демонстрира нужната тема, без да се задълбочава работата в новите знания, като се спомене, че те ще бъдат разгледани по-подробно в следващ етап. ИКТ позволяват да се представи учебният материал като система от ярки запомнящи се образи, което ще помогне за запаметяването и усвояването на изучаваното. Мултимедията може да се използва, за да се обяви темата на урока; при въвеждане на новите знания;

като информационно-обучаващо пособие; за проверка на знанията на учениците.

Мултимедийните уроци съкращават времето необходимо за записване на дъската, защото всичко предварително е подготвено и запаметено, така се осигурява повече време за работа на учителя с децата. Повишава се интересът за работа от страна на учениците в моментите с мултимедийно планиране. Такива уроци решават много дидактически задачи, свързани с: усвояване на основните знания по предмета; систематизиране на усвоените знания; придобиване на навици за самоконтрол; мотивиране на ученика за активно участие в различните учебни предмети; подпомагане на учениците в самостоятелната работа [4].

Използването на ИКТ в урока принципно не изменя неговата структура. Запазват се основните етапи, като е възможно да се изменят само някои характеристики. Забелязва се повишаване на мотивацията и познавателната активност. Това е необходимо условие за успешно обучение, тъй като без въображение и емоции е немислима творческата дейност на ученика. Структурната схема на мултимедията с хипервръзки развива системно и аналитично мислене, използват се разнообразни форми на преподаване – фронтално, групово и индивидуално [1].

ИКТ способстват за осъществяване на ефективното и оптималното триединство на дидактическите цели на урока:

- Образователни – възприемане на учебния материал от учениците, осмисляне на връзките и отношенията в изучавания обект.
- Развиващи – развиване на познавателния интерес на учениците, умения да обобщават, анализират, сравняват, активизиране на творческата им дейност.
- Възпитателни – възпитаване на научен мироглед, умения за самостоятелна работа, групово работно и работно в екип, възпитаване на отговорност, приятелство и взаимопомощ.

Компютърът се вписва естествено в живота на децата. Те учат, възприемат и работят бързо с негова помощ. Той неусетно става и основно средство за комуникация, учениците общуват, съветват се, помагат си един друг с поставените задачи, работят в екип за изпълнение на зададен проект.

Каквито и технологии да се използват в часовете, активната и водеща роля все пак остава в ръцете на учителя. ИКТ позволяват на учителите да работят творчески, да разширят и разнообразят начина за представяне на учебния материал, да направят по-гъвкаво управлението на учебния процес.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Бурлакова** А. А. Компютер на уроках в начальных классах. // Начальная школа плюс До и После, 2007.
2. **Гуненкова** Е. В. Для чего на уроке компьютер? // Начальная школа плюс До и После, 2007.
3. **Селевко** Г. К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств. // Москва, НИИ школьных технологий, 2005.
4. **Суровцева** И. В. Добываем знания с помощью компьютера. // Начальная школа плюс До и После, 2007.

СЪЗДАВАНЕ НА ГРАФИЧНИ ПРИЛОЖЕНИЯ В СРЕДАТА SCILAB

ИВЕЛИН ИВАНОВ

CREATING GRAPHICS APPLICATIONS IN THE SCILAB ENVIRONMENT

IVELIN IVANOV

Abstract: *The purpose of the article is to present the program Scilab in a new light. To examine the possibilities of its programming language for creating graphical applications.*

Keywords: *Scilab, graphical applications, GNU GPL.*

Докладът е финансиран по проект №РД-08-234/12.03.2014 от параграф “Научни изследвания” на Шуменски университет.

Бурното развитие на информационните технологии (ИТ) наложи навлизането им в много сфери на човешката дейност. Много често при решаване на проблеми в икономиката, промишлеността или други области на човешкото познание се стига до свеждането на конкретния проблем с решаването на математическа задача (математически модел). Този сегмент от приложните програми има много представители, но най-известни са пакетите Matlab, Matematica, Maple, Dirave, Scilab и др.

В дадената публикация поставяме акцент върху използването на програмната среда Scilab, за да разгледаме възможностите на нейния програмен език. Програмата Scilab се състои от пет основни части:

- Езикът Scilab това е език от високо ниво, способен да обработва масиви от данни, входно-изходни операции, да работи с функции, структури и обекти;

- Средата Scilab това е набор от инструменти и параметри, ползвани от потребителя на системата;
- Управление на графиката;
- Библиотеки с математически функции;
- Програмен интерфейс.

Тази статия се явява продължение на изследванията ни в сферата на програмите с отворен код и по-конкретно възможностите на пакета Scilab [2,3,4]. Относно възможностите на програмата по отношение на управление на графиката; библиотеки с математически функции и средата са разгледани в много публикации като [1,5,6,7,8] и др. Можем да намерим голямо количество литература по тези въпроси и в интернет, но за възможностите на средата Scilab да създава графични приложения се намира много малко информация. Причината за това може би се крие във факта, че болшинството ползватели на системата я използват като математически пакет за решаване на инженерни и математически задачи. Слабото описание на точно тази страна на приложната програма ни накара да разгледаме по-обстойно нейните възможности.

Програмата Scilab има възможност не само за решаване на сложни математически задачи да се ползва като математически калкулатор, но и да създава графични приложения, които да се стартират в нейната среда. Основен елемент в този случай е прозорецът, той се задава чрез функцията `w=figure()`. Размерът и позиционирането на екрана се задава чрез параметъра `'Position',[25 50 800 600]`. Първите две стойности указват началната точка в горния ляв ъгъл, а другите ширина и височина на прозореца. С командата `set(w)` се задава наименование на прозореца. За създаване на какъвто и да е елемент се използва командата `uicontrol`. Контролите, които могат да се създадат, са: команден бутон, радиобутон, чек бокс, поле за въвеждане на текст, поле за извеждане на текст, лист бокс, слайдер и др. Следващата програма илюстрира как се задава прозорец и основните

контроли в средата. Примерите са реализирани на Scilab версия 5.3.2.

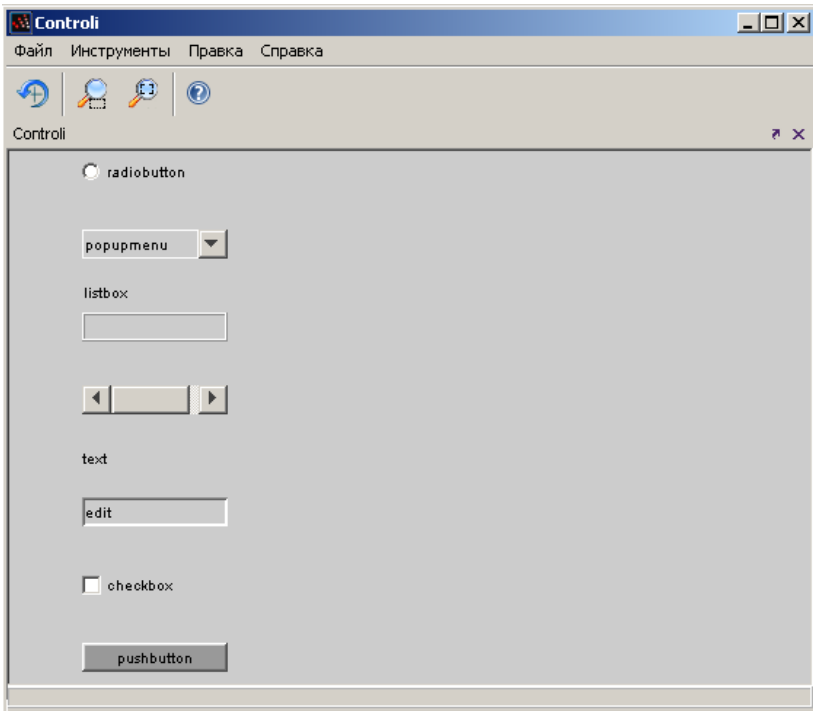
```
f=figure();
set(f,'position',[10,10,550,500])
set(f,'figure_name','Button');
B=uicontrol('style','pushbutton','string','pushbutton',
'position',[50,50,100,20]);
B1=uicontrol('style','checkbox','string','checkbox',
'position',[50,100,100,20]);
B2=uicontrol('style','edit','string','edit',
'position',[50,150,100,20]);
B3=uicontrol('style','text','string','text',
'position',[50,200,100,20]);
B4=uicontrol('style','slider','string','slider',
'position',[50,250,100,20]);
B5=uicontrol('style','frame','string','frame',
'position',[50,300,100,20]);
B6=uicontrol('style','listbox','string','listbox',
'position',[50,350,100,20]);
B7=uicontrol('style','popupmenu','string','popupmenu',
'position',[50,400,100,20]);
B8=uicontrol('Style','radiobutton','String','radiobutton','value',0,
'Position',[50,550,60,20],'callback','Radio1');
```

На фигура 1 е представен резултат от изпълнението на програмата. В дадената примерна програма са представени само отделните контроли и начинът им на визуализация. Общо за всички е наименование на обекта. В нашия случаи обектите имат наименование от B1 до B8 и позициониране на контролата върху прозореца. Позиционирането на всяка контрола е единично с позициониране на работния прозорец на екрана.

Разработчикът трябва да отчита големината на работния прозорец, който е задад, за да се визуализират съответните контроли.

За да илюстрираме възможностите на средата Scilab, ще създадем програма, която по зададени параметри на променливите a , b и c да изчертава графиката на

функцията $f(x) = a \cdot x^5 + b \cdot x^2 + c$; или графиката на функцията $f(x) = ax^2 + b \cdot x + c$.

Фиг. 1 Основни контроли в графичната среда

Програмата ще включва в себе си използването на радио бутони, текстово поле и поле за въвеждане на данни относно параметрите a , b и c .

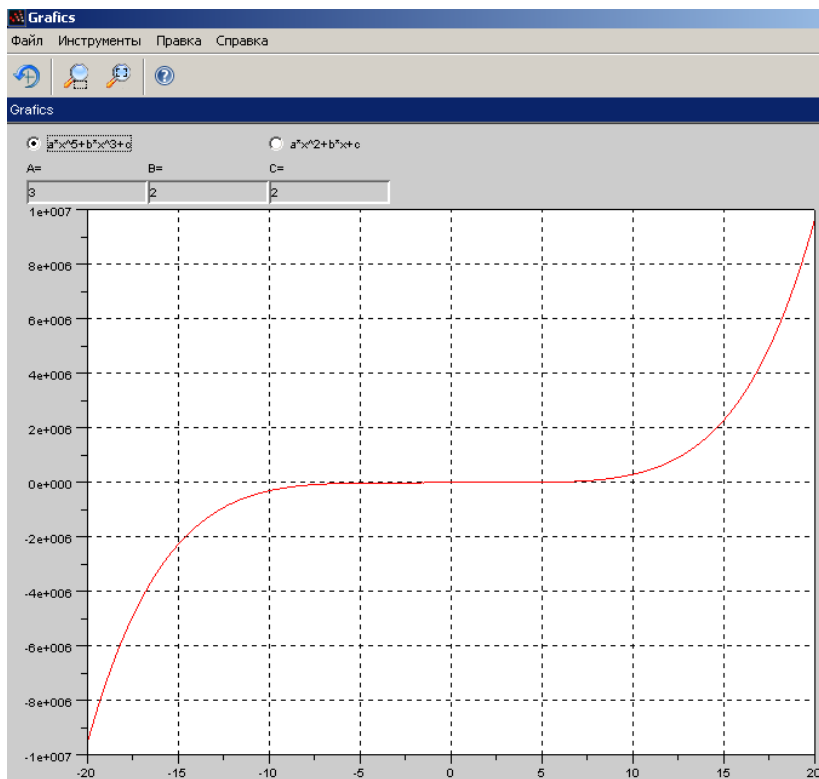
```
f=figure('Position',[25 50 800 600]);  
set(f,'figure_name','Graphics'); //наименование на прозореца  
label1=uicontrol(f,'style','text','string','A','position',  
[50,550,100,20]); //текстово поле  
label2=uicontrol(f,'style','text','string','B','position',[150,550,100,  
20]); //текстово поле  
label3=uicontrol(f,'style','text','string','C','position',[250, 550,  
100, 20]); //текстово поле
```

```

edit_a=icontrol(f,'style','edit','string','1','position',[50, 530, 100,
20]); //поле за стойности
edit_b=icontrol(f,'style','edit','string','2','position',[150, 530, 100,
20]); //поле за стойности
edit_c=icontrol(f,'style','edit','string','2','position',[250, 530, 100,
20]); //поле за стойности
function Solve1()
x=-20:0.1:20;
a=eval(get(edit_a,'string'));b=eval(get(edit_b,'string'));
c=eval(get(edit_c,'string'));Zz=a*x^5+b*x^2+c;
plot(x,Zz,'r');xgrid();
endfunction
function Solve2()
x=-20:0.1:20;
a=eval(get(edit_a,'string'));b=eval(get(edit_b,'string'));
c=eval(get(edit_c,'string'));Zx=a*x^2+b*x+c;
plot(x,Zx,'g');xgrid();
endfunction
// Създаване на радио бутони
R1=icontrol('Style','radiobutton','String','a*x^5+b*x^3+c','value',
0, 'Position',[50,570,120,20],'callback','Radio1');
R2=icontrol('Style','radiobutton','String','a*x^2+b*x+c','value',0,
'Position',[250,570,120,20],'callback','Radio2');
// Функция Radio 1 и 2, реакция на събитие 'callback'
function Radio1()
newaxes;
if get(R1,'value')==1 then // Активна 1
set(R2,'value',0); // бутон две не активен
end; Solve1 // Построяване на Zz
endfunction
function Radio2()
newaxes;
if get(R2,'value')==1 then // Активна 2
set(R1,'value',0); // бутон едно не активен
end; Solve2 // Построяване на Zx
endfunction

```

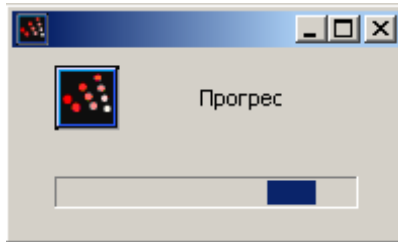
При реализиране на дадената задача използваме възможностите на езика за работа с функции - създаваме две функции Solve1 и Solve2 за изчертаване на графиката на функциите и функциите Radio1 и Radio2 за радиобутоните. При избор на единия радиобутон другия автоматично се изключва. Това става чрез условните оператори в двете функции. `if get(R1,'value')==1 then set(R2,'value',0);` Ако първият получи стойност 1, то другият получава стойност 0, по този начин се избягва възможността за едновременно сработване на бутоните. При случай - едно се реализира функцията Solve1, при втория случай се изпълнява функцията Solve2.

Фиг. 2 Резултат от изпълнение на програмата

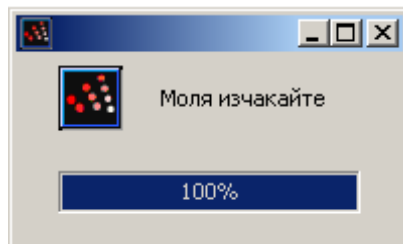
Този пример нагледно показва възможностите на програмния език Scilab за създаване на графични приложения, но това не е всичко, което е заложено в този продукт. Пример за това е визуализациите, които програмата може да изведе с помощта на функциите като `progressionbar` функция прогрес или `waitbar` функция на очакване и много други вградени функции.

```
f1=progressionbar('Прогрес');  
realtimeinit(0.3);  
for i=1:0.1:3,  
    realtime(3*i);  
    progressionbar(f1);  
end
```


Фиг. 3 Функция `progressionbar`

```
f2=waitbar('Моля изчакайте');  
realtimeinit(0.1);  
for i=1:0.1:3,  
    realtime(2*i);  
    waitbar(i,f2);  
end
```


Фиг. 4 Функция `waitbar`

Представените примери са една малка част от експериментите, реализирани в тази среда.

Поставената цел да разгледаме възможностите на програмния език Scilab за създаване на графични приложения показва, че това е възможно и приложимо. Заложеният потенциал в програмата позволява тя да се използва в много направления като научни изследвания, образование, икономика и промишленост. Пакетът Scilab по своите характеристики може да се сравнява с редица комерсиални пакети в този сегмент на приложните програми.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Алексеев, Е., О Чеснокова., Е. Рудченкол**, Scilab Решение инженерных и математических задач Москва, ALT Linux; БИНОМ. Лаборатория знаний 2008.
2. **Иванов, И., И. Иванов**. Solving summarized Riccati equation by linear matrix inequaties // Trakia journal of sciences Стара Загора, с. 16-20, 2010.
3. **Иванов, И., И. Иванов**. The Solution of Matrix Inequalities on the SCILAB Program // Международна научна конференция Unitech 09., Габрово, с. 475-480, 2009.
4. **Иванов, И., И. Иванов**. A tool for solving the optimization matrix problems // 9th International Conference on Geometry and Applications. 2009 г. с. 128-130.
5. **Annigeri S.**, Matrix Structural Analysis of Plane Frames using Scilab 2011 // <http://www.cse.iitb.ac.in/~cs626-449/scilab.pdf>
6. **Annigeri S.**, Scilab a hands on introduction, 2009.
7. **Baudin M.**, Introduction to Scilab, Scilab Consortium, 2010.
8. Plotting in Scilab http://www.openeering.com/sites/default/files/Plotting_in_Scilab.pdf (Plotting in Scilab)
9. **Rietsch E.**, An Introduction to Scilab from a Matlab User's Point of View 2010.

АНАЛИЗ ЗА РАБОТА С ОБЛАЧНАТА СИСТЕМА PREZI

КРАСИМИР ЕНЕВ, ИВАЙЛО ГАНЧЕВ, ПЛАМЕН ДИМИТРОВ

ANALYSIS OF OPERATION CLOUD SYSTEM PREZI

KRASIMIR ENEV, IVAYLO GANCHEV, PLAMEN DIMITROV

Abstract: *The article views the opportunities of the cloud system PREZI .The following lines view one of the fastest developing start-ups, the super editor of the so called zoom Prezi presentations and check if it is not the solution which will provide us with so precious and hard to attract attention of the audience.*

Keywords: *PREZI, slide, presentation.*

Докладът е финансиран по проект №РД-08-234/12.03.2014 от параграф "Научни изследвания" на Шуменски университет.

Основен дял от Информационните технологии е представянето на информация. Това се налага при описване на разработки, реферати, при предлагане на нови идеи и други.

В компютърно базираните информационни технологии са предвидени специални програмни продукти, които предлагат множество разнообразни възможности за създаване на материали, чрез които да се представи избрана разработка или идея. Тези материали образуват една презентация. От своя страна, тя се състои от отделни компоненти, наречени слайдове. Всеки слайд може да съдържа текст, графика, звук, подредени и оформени по избор на автора. Смяната на слайдовете е в определен предварително зададен ред, като тя може да се извърши

ръчно или автоматично, също така може да съдържа различни ефекти в самите слайдове и при тяхната смяна.

Подготвянето на презентация започва с планирането ѝ. Авторът трябва да се съобразява с особеностите на аудиторията. С презентацията се преследват определени цели: те трябва да се определят ясно и конкретно, защото цялата последваща работа е за постигането им. Смесът на презентацията и ползата от нея се преценяват не толкова от позициите на автора, колкото от гледна точка на аудиторията.

Създаването на файл с презентация е само част от работата по подготвяне представянето на информация. Необходимо е да се обърне внимание на използваното оборудване, да се предвидят възможни проблеми от различен характер, да се подготви психически представящия за провеждане на представянето и т.н.

Представяните презентации понякога могат да бъдат доста скучни и причината за това не е самата тема на обсъждане, а начинът ѝ на презентирание. По тези причини, трябва да си зададем няколко въпроса:

- ✓ Как изобщо да пресъздадем информацията креативно и интерактивно чрез атрактивна презентация?
- ✓ Как да създадем нещо, което ще бъде наистина различно и запомнящо се? [2]

За целта, ще разгледаме един нов продукт за създаване на презентации. Името му е Prezi, той е създаден през ноември 2009 г. в малката унгарска софтуерна компания Zui Labs, основана в Будапеща. Преди няколко години, компанията пуска на пазара един наистина добър продукт за създаване на презентации, нямаш нищо общо с досега използвания модел. [3]

Технологията лежи в основата на прогреса и съответно главната ѝ задача е да бъде двигател на новите постижения и подобрения. Светът на цифровите технологии постоянно се движи напред, правейки информацията по-достъпна. Иновативните облачни

технологии позволяват на потребителите да се възползват от всичко това едновременно, но същевременно са и много повече от това.

Prezi е иновативна форма, която ни позволява да създадем невероятни презентации в мрежата, като ни показва нещо ново по съвсем иновативен начин.

Програмата Prezi е изцяло базирано Flash - приложение. То ни позволява да създадем нелинейни презентации, където можем да увеличаваме мащаби, използвайки визуална карта, съдържаща думите, връзки, изображения, видео и т.н. Приложението е качено на облачна технология, което ни позволява да го изпозваме, без да го инсталираме на личния или служебния си компютър. Като презентации, които създаваме, съхраняваме на сайта на компанията.

Конфигурация за работа в Prezi.com

Общи технически изисквания за работа в Prezi:

- ✓ Изисква минимална памет - 1 GB;
- ✓ Да има инсталиран Adobe Flash Player 9 или по-късна версия;

Prezi работи добре на много компютри, дори и на лаптопи. Вие можете лесно да определите дали вашият компютър отговаря на системните изисквания за създаване на презентации Prezi: просто идете до директорията Prezi-представяне, където може разгледате презентация. Ако презентацията се показва гладко, без закъснения и потрепвания, значи всичко е наред. След това на вашия компютър, можете да създавате презентации Prezi. Бърз процесор и голям капацитет на паметта, със силна графична карта ви гарантира комфортна работа с презентации Prezi, която ще съдържа много снимки и видеоклипове.

Поддържани операционни системи:

- ✓ Windows XP/Vista/7/8
- ✓ Mac OS
- ✓ Linux

Поддържани браузъри:

- ✓ Google Chrome
- ✓ Yandex Browser
- ✓ Mozilla Firefox
- ✓ Internet Explorer
- ✓ Opera
- ✓ Safari [1]

1. Как да се регистрирате в Prezi.com

Както повечето програми и приложения, така и Prezi предлага платени и безплатни варианта на своя продукт, като ги разделя в три пакета:

- ✓ Вариантът “Public” е безплатен с него получавате 100MB пространство за вашите презентации.

- ✓ Вариантът “Enjoy” струва \$4.92/месец или 59 долара годишно, срещу което се предоставят 500 мегабайта и презентациите не съдържат логото на Prezi.

- ✓ Pro-версията срещу \$13,25/месец или 159 долара за година, освен 2 гигабайта пространство, предлага и десктоп приложение на Prezi. [1]

Вариантите “Enjoy” и “Pro”, могат да се използват в 30-дневен безплатен период.

За да започнем работа, първо, трябва да се регистрираме в сайта <http://prezi.com/>. Регистрацията е стандартна, изискват се само имената на потребителя и валиден Email адрес, като можем да я направим през Facebook или LinkedIn.

Компанията предлага и традиционната обществена регистрация. За учители, преподаватели и студенти се изисква да се регистрирате на <http://prezi.com/pricing/edu/>.

Избираме един от първите 2 тарифни плана, защото третият е на ниво организация (университет). Следва въвеждане на данни. Когато се въведат данните, трябва да отметнете, че сте активен студент или учител в даденото от вас учебно заведение и след това ги изпращате към сайта с помощта на бутона „напред“. За да приключите с регистрацията, трябва да влезете в пощата, която сте подали и там ще получите писмо за потвърждение.

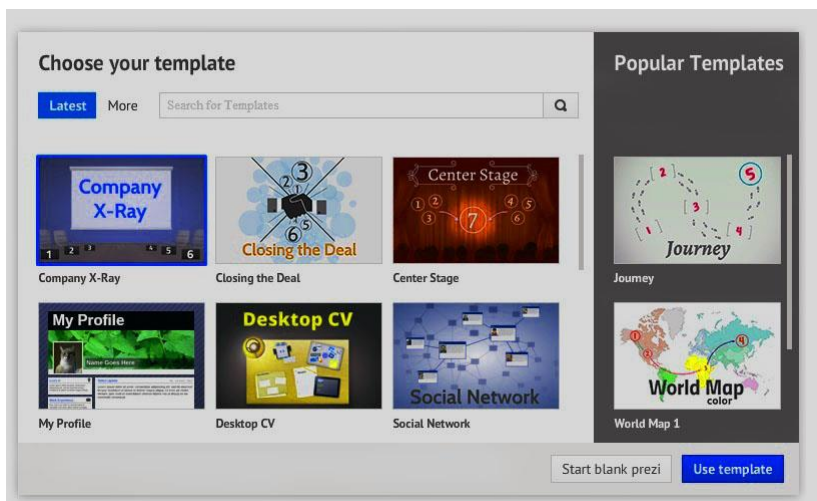
2. Създайте презентация Prezi.

Началото на самата презентация стартираме, като щракаме на NewPrezi, което е показано на фиг. (Фиг.1)

След това избираме подходящ шаблон и въвеждаме наименованието и описанието на слайдшоуто. (Фиг.2)

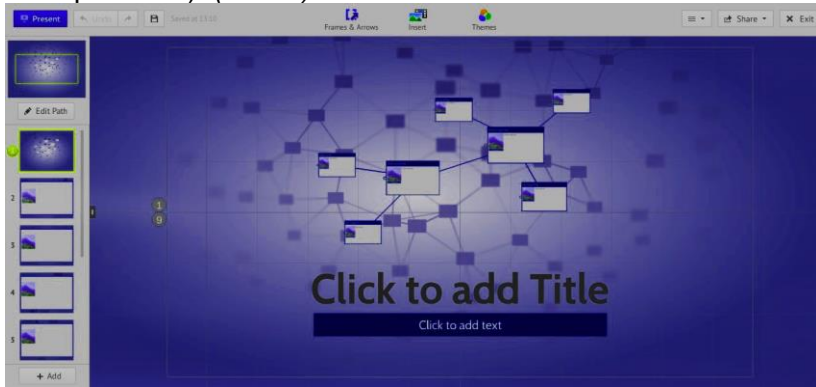
Фиг. 1 Създаване на нова презентация.

Фиг. 2 Избор на шаблон.

Предоставени са готови шаблони, също така програмата позволява направата на свой собствен, като избираме цвета не само на фона, но и на текста и рамките.

След това започва добавяне на текст, графика и мултимедийно съдържание (изображения, видеоклипове и PDF-файлове). (Фиг.3)

Фиг. 3 Един от шаблоните в PREZI.

Това става от бутоните за достъп, разположени отгоре на екрана. (Фиг. 4)

Фиг. 4 Лента с менюта.

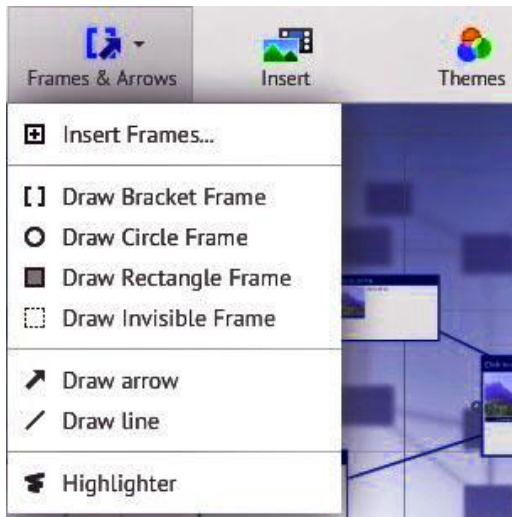
Програмата предлага 3 менюта:

- Frames and Arrows
- Insert
- Theme

От менюто Insert Frames можем да добавим рамки в който да поставим снимки, текст, видео. (Фиг. 5)

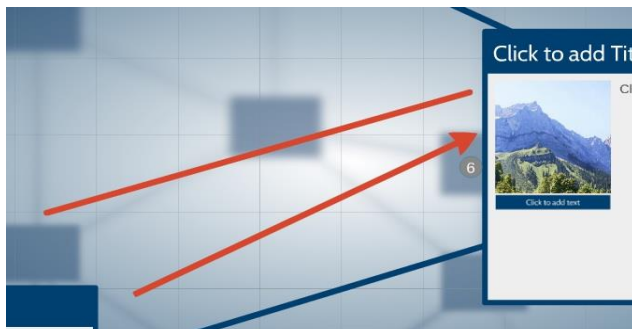
Следващите функции Draw Bracker Frame, Draw Circle Frame, Draw Rectangle Frame, Draw Invisible Frame също

можем да създадем различни по тип рамки, в които да сложим своето съдържание.

Фиг. 5 Меню Frames and Arrows.

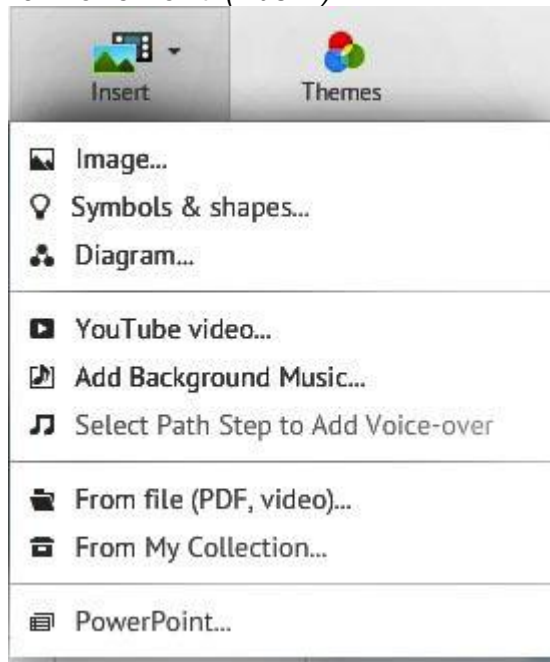
Друга екстра на програмата освен рамки са стрелките и линиите. (Фиг.6)

Фиг. 6 Ефект с използване на стрелки.

Меню Insert с негова помощ можем да добавяме лесно и удобно видео файлове, картинки, диаграми, музика.

Prezi ни предоставя възможност за качване на PDF файлове директно в презентацията, както и да качим цяла презентация от PowerPoint. (Фиг. 7)

Фиг. 7 Меню Insert.

Програмата предлага готови диаграми и символи представени на фигурите. (Фиг.8)

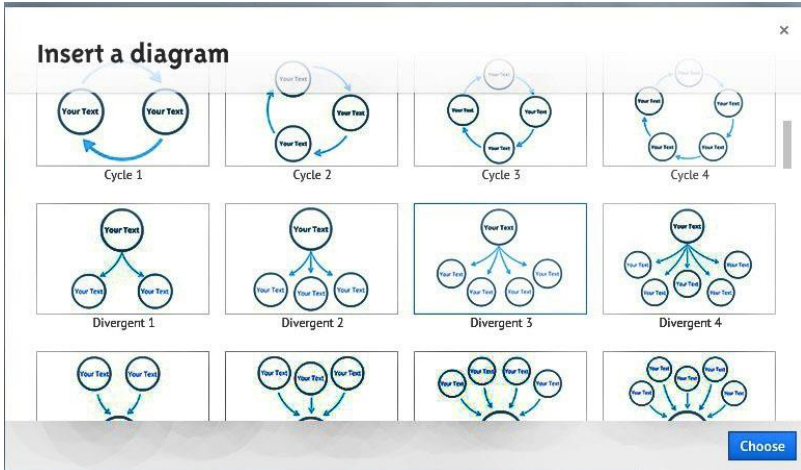
При създаването на презентацията всички нейни елементи се разполагат на един лист и се свързват помежду си. Като при разглеждането ѝ, за да насочите вниманието към някой елемент, го избирате с мишката и въртите скролера за преминаване към следващ. Може да се използват и навигационни бутони. Готовата презентация може да се изтегли или да се сподели.

Създадените презентации се съхраняват в раздела **My**, който е достъпен веднага след логване. След като изберем презентация, можем да я отворим, изтрием,

изтеглим или споделим. При изтеглянето се генерира един ZIP файл.

3. Работа с текст в Prezi

За да маркирате текст в Prezi, има две опции - глобални и локални настройки.

Фиг. 8 Диалогов прозорец Insert a diagram.

В менюто шаблон, изберете *Tools Theme Wizard*, който ви позволява да персонализирате тема дизайн.

В съветника за *Theme*, преминете към следващата страница (бутон «Next» в центъра на долната част на прозореца), където можете да персонализирате дисплея на текст в сюжетната линия.

В този прозорец можете да персонализирате шрифта и цвета на заглавията (*Title 1*) и подфункции (*Title 2*), както и други текстови блокове (*Body*).

Забележка: Не всички шрифтове работят правилно с текст на кирилица.

Между другото, можете да отидете на "напреднали" от меню («Advanced» долния ляв). Тук можете да видите всички настройки на тема (не само текст).

За да въведете текст в презентация, щракнете два пъти върху левия бутон на мишката в работното пространство Prezi.

Фиг. 9 Лента с инструменти за работа с текст.

Инструментът за работа с текст, позволява следното форматиране:

- Определете подравняване на текста (в ширина, на лявото и дясното поле, център).
- Задаване на списъци.
- Регулиране на отстъп от левия край на полето за текст.
- Изберете цвета на букви, думи, изречения.
- Посока предварително за текст (обикновен текст, заглавие и подзаглавие), както е споменато по-горе.

Както можете да видите, двете настройки - глобални и локални - взаимно се допълват перфектно. Те ви позволяват да персонализирате, както еднообразието в дизайна, така и да се съсредоточим върху отделните текстови полета.

Prezi е сбъдната мечта за всеки професионалист, та дори и аматьор, който би искал да подобри своето представяне чрез презентация и така да привлече вниманието на своята публика. За съжаление десктоп версията е само с 30 дена пробен период, но това не ни пречи да използваме безплатната версия на Прези. [4]

ЛИТЕРАТУРА:

1. http://www.grreporter.info/Vpechatlete_auditoriyata_s_Prezi/14382
2. <http://www.lifehack.bg/web/super-atraktivni-i-efektni-presentacii/>
3. <http://en.wikipedia.org/wiki/Prezi>
4. <https://prezi.com/support/article/>

АНАЛИТИЧНО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ПАРАЛЕЛНИ ПОВЪРХНИНИ

МИЛЕН ПАВЛОВ

ANALITIC PRESENTATION OF PARALLEL SURFACES

MILEN PAVLOV

Abstract: *The present article describes some basic objects of differential geometry, and specifically addresses the parallel surfaces. It Indicates some of their properties and considers a case of parallel surface Helicoid.*

Keywords: *differential geometry, parallel surface, helicoid.*

Докладът е финансиран по проект №РД-08-234/12.03.2014 от параграф "Научни изследвания" на Шуменски университет.

Понятието повърхнина е 2-параметрична съвкупност от точки, т.е. произволна нейна точка зависи от стойностите на два параметъра. Повърхнините се представят аналитично чрез следните векторно параметрични уравнения:

$$(1) \quad S : x = x(u, v), u, v \in D,$$

където D е равнинна област. За функцията $x(u, v)$ ще предпологаме, че е поне двукратно гладка.

$$(2) \quad x = x_1(u, v)e_x + x_2(u, v)e_y + x_3(x, y)e_z,$$

$$(3) \quad F(x_1, x_2, x_3) = 0,$$

$$(4) \quad x_3 = f(x_1, x_2).$$

В диференциалната геометрия се разглеждат различни видове повърхнини, визуализацията на които изисква математически софтуер [1]. Приложението на повърхнините е застъпено в архитектурата, компютърната графика, машиностроенето и др. Ще се спрем на паралелните повърхнини и на някои техни свойства [2].

Нека е дадена повърхнина S и N нормален вектор в точката M от S . На точката M съпоставяме точката M_1 , която се намира върху нормалата на S , в точката M , така че векторът MM_1 има постоянна дължина $a > 0$. Множеството от точки M_1 е повърхнината S_1 , която се нарича паралелна на дадената.

Паралелните повърхнини на дадена повърхнина $S: x = x(u, v)$, може да се запишат аналитично: $S_1: x^*(u, v) = x(u, v) + aN(u, v)$.

Едно свойство на паралелните повърхнини е, че допирателните равнини в съответните точки M и M_1 са успоредни.

Това се установява, ако нормалният вектор N от повърхнината S и нормалният вектор в точката M_1 от S_1 са колинеарни.

Нека да въведем повърхнината S :

$S: x = x(u, v)$ $u, v \in D$, където D е равнинна област.

Като съответните координатни функции на повърхнината да са:

$$x_1 := x_1(u, v)$$

$$x_2 := x_2(u, v)$$

$$x_3 := x_3(u, v)$$

Чрез тези координатни функции представянето на повърхнината може да бъде записано и така:

$$x_s := x_1(u, v)e_x + x_2(u, v)e_y + x_3(x, y)e_z$$

Намираме нормален вектор в точката (u, v) от повърхнината, като определяме частните производни на координатните функции:

$$n_{11,s} := \frac{\partial}{\partial u} x_1(u, v),$$

$$n_{12,s} := \frac{\partial}{\partial u} x_2(u, v),$$

$$n_{13,s} := \frac{\partial}{\partial u} x_3(u, v),$$

$$N_1 := \left(\frac{\partial}{\partial u} x_1(u, v) \right) e_x + \left(\frac{\partial}{\partial u} x_2(u, v) \right) e_y + \left(\frac{\partial}{\partial u} x_3(u, v) \right) e_z.$$

$$n_{21,s} := \frac{\partial}{\partial v} x_1(u, v),$$

$$n_{22,s} := \frac{\partial}{\partial v} x_2(u, v),$$

$$n_{23,s} := \frac{\partial}{\partial v} x_3(u, v),$$

$$N_2 := \left(\frac{\partial}{\partial v} x_1(u, v) \right) e_x + \left(\frac{\partial}{\partial v} x_2(u, v) \right) e_y + \left(\frac{\partial}{\partial v} x_3(u, v) \right) e_z.$$

Векторното произведение на така определените вектори N_1 и N_2 ни дава търсения нормален вектор N_3 :

$$N_3 = \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial u} x_2(u, v) & \frac{\partial}{\partial u} x_3(u, v) \\ \frac{\partial}{\partial v} x_2(u, v) & \frac{\partial}{\partial v} x_3(u, v) \end{vmatrix} e_x + \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial u} x_3(u, v) & \frac{\partial}{\partial u} x_1(u, v) \\ \frac{\partial}{\partial v} x_3(u, v) & \frac{\partial}{\partial v} x_1(u, v) \end{vmatrix} e_y + \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial u} x_1(u, v) & \frac{\partial}{\partial u} x_2(u, v) \\ \frac{\partial}{\partial v} x_1(u, v) & \frac{\partial}{\partial v} x_2(u, v) \end{vmatrix} e_z.$$

Определяме единичния вектор към нормалата.

$$N := \frac{1}{\sqrt{\left| \frac{\partial}{\partial u} x_2(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial u} x_3(u,v) \right|^2 + \left| \frac{\partial}{\partial u} x_3(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial u} x_1(u,v) \right|^2 + \left| \frac{\partial}{\partial u} x_1(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial u} x_2(u,v) \right|^2}} \times$$

$$\times \left(\left| \frac{\partial}{\partial v} x_2(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial v} x_3(u,v) \right| e_x + \left| \frac{\partial}{\partial v} x_3(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial v} x_1(u,v) \right| e_y + \left| \frac{\partial}{\partial v} x_1(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial v} x_2(u,v) \right| e_z \right).$$

Тогава паралелната повърхнина на дадената ще има следното аналитично представяне:

$$S_1 := \frac{1}{\sqrt{\left| \frac{\partial}{\partial u} x_2(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial u} x_3(u,v) \right|^2 + \left| \frac{\partial}{\partial u} x_3(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial u} x_1(u,v) \right|^2 + \left| \frac{\partial}{\partial u} x_1(u,v) \quad \frac{\partial}{\partial u} x_2(u,v) \right|^2}} \times$$

$$\times \left(\left(x_1(u,v) + a \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial u} x_2(u,v) & \frac{\partial}{\partial u} x_3(u,v) \\ \frac{\partial}{\partial v} x_2(u,v) & \frac{\partial}{\partial v} x_3(u,v) \end{vmatrix} \right) e_x + \left(x_2(u,v) + a \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial u} x_3(u,v) & \frac{\partial}{\partial u} x_1(u,v) \\ \frac{\partial}{\partial v} x_3(u,v) & \frac{\partial}{\partial v} x_1(u,v) \end{vmatrix} \right) e_y + \right.$$

$$\left. + \left(x_3(u,v) + a \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial u} x_1(u,v) & \frac{\partial}{\partial u} x_2(u,v) \\ \frac{\partial}{\partial v} x_1(u,v) & \frac{\partial}{\partial v} x_2(u,v) \end{vmatrix} \right) e_z \right).$$

Като пример на горните представяния, нека S да е хеликоид с уравнения:

$$x_1 := u \cos(v)$$

$$x_2 := u \sin(v)$$

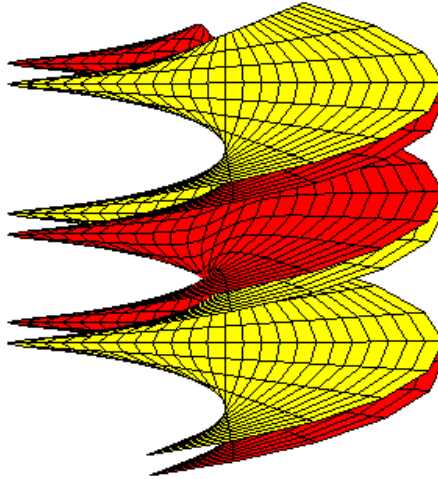
$$x_3 := v.$$

Тогава паралелната му повърхнина S_1 , ако $a = \frac{1}{2}$, може да се представи с уравненията:

$$x_{11} := u \cos(v) + \frac{1}{2} \frac{\sin(v)}{\sqrt{1+u^2}}$$

$$x_{12} := u \sin(v) - \frac{1}{2} \frac{\cos(v)}{\sqrt{1+u^2}}$$

$$x_{13} := v + \frac{1}{2} \frac{u}{\sqrt{1+u^2}}$$

Фигура 1

На фигура 1 е показан в жълто хеликоидът S и неговата паралелна повърхнина S_1 в червено.

За правия хеликоид е известно, че средната му кривина е нула и е единствената праволинейна минимална повърхнина.

В заключение за паралелната повърхнина S_1 , може да се намерят коефициентите на първата и втората диференциална форма чрез съответните коефициенти на S . Откъдето се изразяват гаусовата кривина K_1 и средната кривина H_1 на S_1 чрез съответните кривини K и H .

Получава се:

$$K_1 := \frac{K}{1 - 2aH + a^2K}$$

$$H_1 := \frac{H - aK}{1 - 2aH + a^2K}$$

За тези две кривини зависимостта:

$$\frac{H^2 - K}{K^2}$$

се явява инвариантът за всеки две паралелни повърхнини, т.е.

$$\frac{H_1^2 - K_1}{K_1^2} = \frac{H^2 - K}{K^2}$$

За паралелните повърхнини могат да се докажат и следните две твърдения:

1. Ако повърхнината S има постоянна средна кривина, различна от нула, то паралелната ѝ повърхнина S_1 за $a = \frac{1}{2H}$ има постоянна гаусова кривина.

2. Ако повърхнината S има постоянна положителна гаусова кривина, то съответната ѝ паралелна повърхнина S_1 за $a = \frac{1}{\sqrt{K}}$ има постоянна средна кривина.

От 1) и 2) може да се изведе метод за изображение на повърхнина с определените свойства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Станилов**, Г., Георгиев, К., Трифонов, Т., Диференциална геометрия, ebooks, 2005, (<http://www.fmi.uni-sofia.bg/projects/daad/ebooks/diffgeom/chapter0-0.html>).
2. **Grey**, A., E. Abbena, S. Salamon, Modern Differential Geometry of Curves and Surfaces, Chapman & Hall/CRC, 2006.
3. **Гъонов**, А., Сборник по класическа диференциална геометрия, София, 1999.
4. **Паскалев**, Г., П. Паскалев, П. Греков, М. Капитанова, Движение на повърхнина върху повърхнина, Архимед, 2006.

ВЪЗМОЖНОСТИ НА CAS MAPLE ЗА РЕШАВАНЕ НА ЗАДАЧИ ОТ ЛИНЕЙНАТА АЛГЕБРА

ТОНЯ МАТЕВА

POSSIBILITIES OF CAS MAPLE FOR SOLVING PROBLEMS OF LINEAR ALGEBRA

TONYA MATEVA

Abstract: *The current article present the introduction to the educative of a methodology for using the maple system in the practical seminars in the CAS for the specialities in College – Dobrich.*

Keywords: *CAS Maple, linear algebra, vector, matrix, practical seminar*

Докладът е финансиран по проект №РД-08-234/12.03.2014 от параграф “Научни изследвания” на Шуменски университет.

Новите образователни приоритети в света са свързани с интегрирането на информационните и комуникационните технологии в учебния процес. Въвеждането на нови форми и методи за обучение са важна предпоставка за добрата подготовка на бъдещите учители. Традиционното обучение по математика, отстъпва място на обучението чрез компютърни програми като Maple, Matlab, Mathematica и др. С обширната си математическа мощ и графични възможности CAS може значително да помогне на студентите да изследват математическите теми и да експериментират с идеите, без множество тромави изчисления.

Настоящата разработка представя система примери за използването на CAS Maple в областта на Линейна алгебра.

Използва се математическият пакет **LinearAlgebra**
/linalg/:

1. Въвеждане на вектор:

> with(LinearAlgebra):

Един от начините за задаване на вектор е, чрез директно изброяване на неговите координати:

```
> V1:=vector([1,2,3]); (1)
V1 := [1, 2, 3]
```

В този случай, изписваме броя на координатите - в случая 4, а в квадратни скоби самите стойности.

```
> V2:=vector(4,[5,6]); (2)
V2 := [5, 6, V23, V24]
```

```
> V3:=( [2,3,4] ); (3)
V3 := [2, 3, 4]
```

Изчисляване на скаларно и векторно произведение на два вектора – използваме пакета **Student[VectorCalculus]**, команда **DotProduct** и команда **CrossProduct**

```
>with(Student[VectorCalculus]): (4)
```

```
> V1:=vector([1,2,3])
V1 := [1 2 3]
```

```
> V2:=vector([4,5,6])
V2 := [4 5 6]
```

```
> DotProduct (<V1>,<V2>) (5)
32
```

```
> CrossProduct(<V1>,<V2>) (6)
-3ex + 6ey - 3ez
```

2.Матрици:

Въвеждането на матрица, започва със служебната дума **Matrix** – в квадратни скоби се изписват редовете на матрицата, отделени със запетая.

```
> with(linalg):  
> A:=Matrix([[1,2,3],[4,5,6]]);
```

 (7)

$$A := \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 5 & 6 \end{pmatrix}$$

В този случай, след служебната дума **Matrix** се изписват броят на редовете и броят на стълбовете на желаната от нас матрица, след което в квадратни скоби се изброяват елементите ѝ, а програмата автоматично ги нарежда, според указанията за броя редове и стълбове.

```
> A:=Matrix(3,2,[1,2,3,4,5,6]);
```

 (8)

$$A := \begin{bmatrix} 1 & 2 \\ 3 & 4 \\ 5 & 6 \end{bmatrix}$$

След въвеждане на една матрица, за нуждите на конкретна задача можем да извикаме точно определен ред или стълб, чрез командите **row** и **col**. Всичко след знака # се възприема от програмата като коментар, а не като команда.

```
> row(A,3); #показване на 3-ти ред  
[5, 6]
```

 (9)

```
> col(A,2); #показване на 2-ри стълб  
[2, 4, 6]
```

 (10)

3.Намиране на детерминанта на матрица

Въвеждаме матрицата и за намиране на нейната детерминанта, използваме команда **det**, като в скобки указваме, за коя матрица става дума. Програмата ни връща отговора.

> B:=Matrix([[1,2,3],[-1,2,0],[2,-1,3]]); (11)

$$B := \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ -1 & 2 & 0 \\ 2 & -1 & 3 \end{bmatrix}$$

> det(B);

3

> C:=Matrix([[1,2,3],[1,-1,2],[3,4,2]]); (12)

$$C := \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 1 & -1 & 2 \\ 3 & 4 & 2 \end{bmatrix}$$

4. Събиране на матрици. Команда – *Add*.

> Add(B,C); (13)

$$\begin{bmatrix} 2 & 4 & 6 \\ 0 & 1 & 2 \\ 5 & 3 & 5 \end{bmatrix}$$

5. Транспонирана матрица – матрица, получена при размяна на редовете ѝ със съответните ѝ стълбове. Първи ред става първи стълб, втори ред-втори стълб и т.н. Команда **transpose**

> transpose(C); (14)

$$\begin{bmatrix} 1 & 1 & 3 \\ 2 & -1 & 4 \\ 3 & 2 & 2 \end{bmatrix}$$

6. Обратна матрица – команда **inverse**.

> inverse(C); (15)

$$\begin{bmatrix} \frac{-10}{19} & \frac{8}{19} & \frac{7}{19} \\ \frac{4}{19} & \frac{-7}{19} & \frac{1}{19} \\ \frac{7}{19} & \frac{2}{19} & \frac{-3}{19} \end{bmatrix}$$

7. Умножение на n-тия стълб с число x /2 -ри стълб с числото 3/.

За умножение на стълб или ред с дадено число се използват командите **mulcol** и **mulrow**, като в скоби се оказва първо матрицата, чиито елементи умножаваме, след това реда/стълба и съответно числото, с което ги умножаваме.

`>mulcol(C,2,3);` (16)

$$\begin{bmatrix} 1 & 6 & 3 \\ 1 & -3 & 2 \\ 3 & 12 & 2 \end{bmatrix}$$

Умножение на n-тия ред с числото x

`> mulrow(C,2,3);` (17)

$$\begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 3 & -3 & 6 \\ 3 & 4 & 2 \end{bmatrix}$$

8.Умножение на стълб m с число x и прибавяне към стълб с номер n

`> addcol(C,1,2,4);` (18)

$$\begin{bmatrix} 1 & 6 & 3 \\ 1 & 3 & 2 \\ 3 & 16 & 2 \end{bmatrix}$$

9. Умножение на ред m с число x и прибавяне към ред n

> addrow(C,1,2,2); (19)

$$\begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 3 & 3 & 8 \\ 3 & 4 & 2 \end{bmatrix}$$

Решаването на задачи чрез компютърни програми, върви ръка за ръка с досега използваните методи за изучаване на математика. От изложението по-горе става ясно, че без необходимата база знания и умения да се решават задачите по традиционен начин, използването на програми за изчисления е не дотам ефективно и полезно, тъй като те дават крайния резултат, но не и алгоритъма и етапите за решаване на задачата. Полезни са при трудоемки решения, при необходимост от проверка и многобройни изчисления за решаване на даден проблем.

БЛАГОДАРНОСТ

Авторът изказва благодарност на Фонда за научни изследвания на ШУ „Епископ Константин Преславски“ за осигурената финансова подкрепа чрез проект на Шуменски университет Колеж – Добрич № РД-08-245/13.03.2014г.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Тончев, Й.**, Maple-преобразувания, изчисления, визуализация, Техника- 2013г.
2. **Събев, П.**, Лабораторни упражнения по висша математика, Габрово 2004г.
3. www.exponenta.ru

АНАЛИЗ НА ДАННИ ОТ BIG DATA СВЪРЗАНИ С МАРКЕТИНГОВО ПРОУЧВАНЕ

ИЛХАН ИБРЯМ, ЯВОР ВЪРБАНОВ

ANALYSIS OF DATA FROM BIG DATA RELATED TO MARKET RESEARCH

ILHAN IBRYAM, YAVOR VARBANOV

Abstract: *Processing large massifs of data by means of traditional database management systems (DBMS) today might be quite a complex process. The analysis of any big data massifs using the means of processing DBMS will be too time consuming, work consuming and financially consuming. This would lead to inefficient results in all spheres of analysis. The article views the opportunities of an analysis instrument of data connected to market research.*

Keywords: *data analysis, market research, big data, trends*

Докладът е финансиран по проект №РД-08-234/12.03.2014 от параграф "Научни изследвания" на Шуменски университет.

Напоследък все по-често в медийните среди се говори за маркетинг, но тази дума се използва и сред младото поколение, използвайки я в различни социални мрежи и т.н. Много фирми и различни организации я използват в логото си, за да представят по някакъв начин предлаганите от тях услуги. Но какво всъщност представлява маркетингът? Без да навлизаме в големи подробности, а накратко с няколко изречения, можем да твърдим, че маркетингът е съвкупност от средства и действия, които имат за цел да повишат даден показател. Целите могат да бъдат разгледани сами за себе си или обединени към една главна цел. Най-често главната цел в интернет пространството е продажба, а другите цели са: абониране за новини по имейл, харесване

във фен страница, повече посетители в дадена социална мрежа и т.н.

В момента съществуват много видове маркетинг, но в този доклад ще разгледаме само най-ползваните техники, а именно рекламата, статиите, социалния маркетинг, препоръките и т.н. Обикновената реклама е най-ползваният метод за достигане до определена аудитория, като рекламите имат няколко форми:

- видео - най-често се ползва в телевизията;
- аудио - най-често се ползва в радиото;
- текстова;
- снимка – банер.

В зависимост от обстоятелствата електронната статия може да бъде платена или безплатна. Платени са в специализираните сайтове, които посещават потребителите или в някои online вестници и списания. В повечето случаи безплатните статии се правят, когато даден клиент изяви сам желание да направи ревю за продукт или услуга на фирмата.

Социалният маркетинг служи да се създаде още един начин, чрез който да се засили вниманието на аудиторията върху даден продукт и т.н. Това често се забелязва в различни социални мрежи като facebook, twitter, google+ под формата на бизнес профили.

Друга техника на маркетинга това е препоръката. Това е най-добрият начин за постигане на повечето цели. За да бъде един маркетинг полезен, той трябва да се постигне чрез няколко етапа.

Анализът на данните, които сме постигнали, са от изследване за създаване на онлайн магазин за дрехи.

В първия проучвателен етап е необходимо да се дадат отговори на няколко въпроса, а именно: Защо магазинът да е онлайн? За какво ще е магазинът? Каква ще е възрастовата група на клиентите? и т.н.

При този вид магазини отпада ограничението от работно време, разходи за наем и не на последно място – броят на заинтересованите и потенциалните клиенти би се

увеличил многократно. От друга страна, за добри доходи са необходими много повече клиенти, а ако такива липсват, е необходимо да се създадат такива. Това би отнело много време, затова другият вариант е да се нагодим към клиентите, с които разполагаме в момента. С други думи, трябва да се направи проучване, от какво се вълнуват хората в района, в който ще продавам през магазина си.

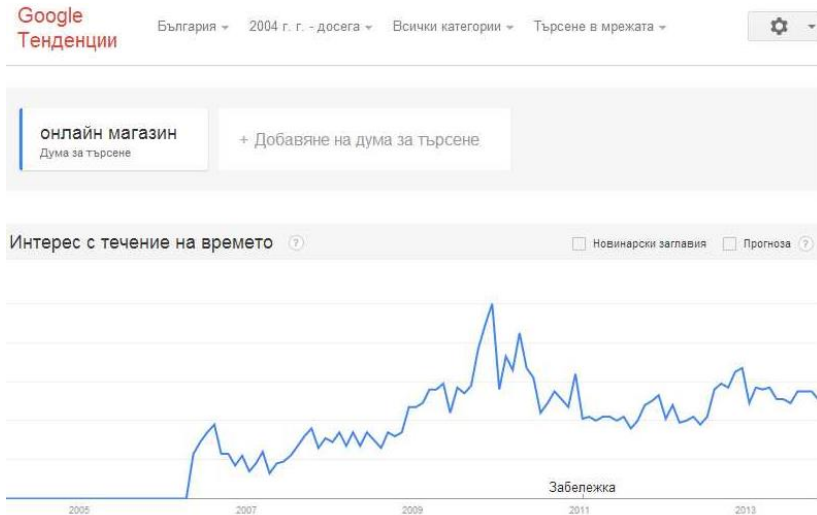
В последните години облачните технологии заемат важна роля и в съхранението на големи масиви от данни в интернет пространството. Използват се различни бази от данни като Mongo DB, Hadoop и т. н., в които са реализирани приложения, използващи алгоритми за обработка на данни в разпределени клъстери, без приложения на SQL. Тук се използват MapReduce, лежащ в основния подход и на Google, спрямо заявки към разпределени бази от данни, които са съставна част и от Интернет [1]. По същество алгоритъмът MapReduce разбива заявката и масива от данни на няколко части – това е етапът на разпределение. Отделните компоненти на заявката могат да се обработват паралелно и след като получените резултати намалееят, се обединяват отново, тоест се редуцират. Алгоритъмът е сложен както концептуално, така и за реализация.

Сходен инструмент, с който може да се прави проучване по ключови думи или изрази, е тенденции на Google - google.com/trends/. [2]

Именно тук при изследването и анализа на данните записваме „онлайн магазин“, като ключов израз в търсачката. Първоначалните настройки в проучването включва информация от 2004-та година досега в целия свят. Нас конкретно ни интересува търсенето по този ключов израз в България, затова използваме филтъра за държава (фиг.1).

Първоначално се изобразява графиката, която ни показва интереса на хората с течение на времето. От нея могат да се направят веднага следните три извода:

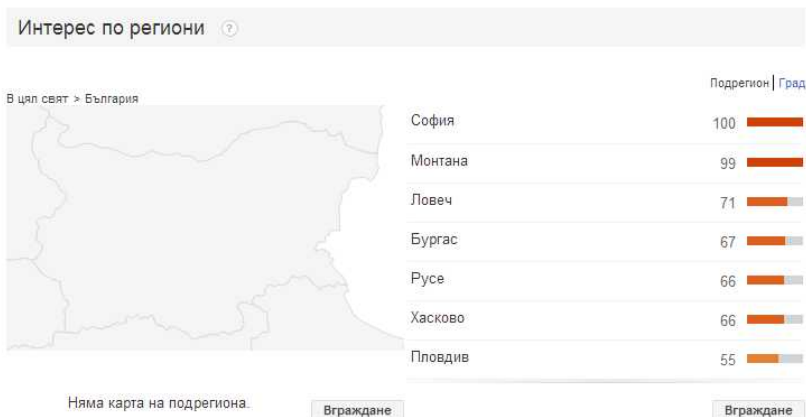
- Първият извод е, че най-силната година (пиковото търсене) е отминало (зимата на 2009-та година).
- Вторият е, че в момента поддържа растящ темп, което е идеално за бизнеса.
- Третият извод е, че най-малък интерес има през лятото и най-голям през зимата.

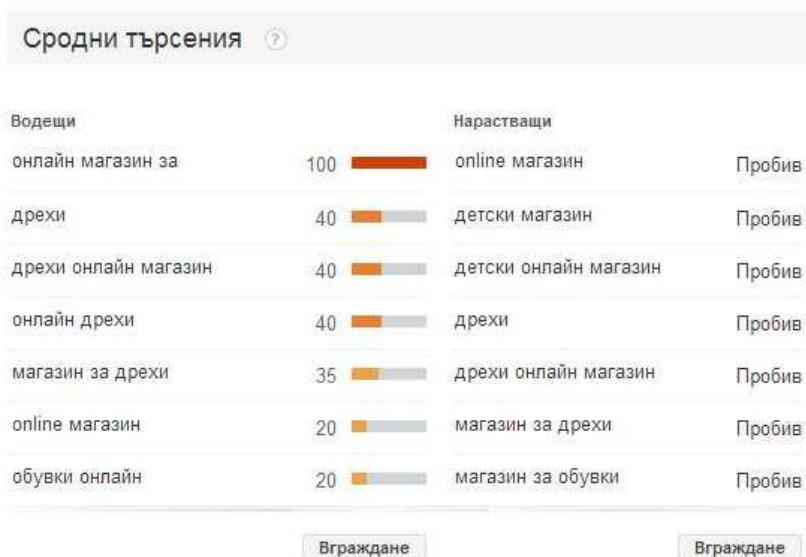
Фиг.1. Инструмент за анализ Google trends

На фиг.2 е показана информация за интереса по региони или по градове. Тази информация е полезна, ако услугите или продуктите ни се предлагат в по-малък регион.

На фиг.3 се намира информацията, която би ни била най-полезна - сродните търсения. Това са другите ключови изрази, които ползват потребителите, когато търсят даден израз. Тоест, хората, които търсят по изрази „онлайн магазин“, също търсят „дрехи онлайн“, „дрехи“, „магазин за дрехи“ и т.н.

Фиг.2. Резултати от заявка за интереси по райони

Фиг.3. Резултати от сродни търсения

От тази таблица може да се направи изводът, че хората се интересуват от онлайн магазини, които предлагат дрехи.

Във втория етап анализираме самата тема. В случая темата ни е „онлайн магазин за дрехи“.

Анализирането се извършва в две насоки:

- Ключови думи, които потребителите ползват;
- Анализ на конкуренцията.

За първата част има много видове инструменти и бази с данни за ключови думи, но ние ще се спрем на най-съществените от тях. За анализа на данните използваме инструмента за планиране на ключови думи на Google KeywordPlanner.

В полето „Търсене на идеи за нови ключови думи и рекламни групи“ записваме това, което търсим („онлайн магазин за дрехи“).

Първоначално резултатите са под формата на готови рекламни групи, които да се ползват направо в AdWords, но нас конкретно ни интересуват ключовите думи и затова избираме „Идеи за ключови думи“.

Първоначално резултатите се подреждат по уместност. Това означава, че думите са близки по значение помежду си. На нас обаче ни трябва по-търсените ключови думи и затова ще сортираме по „Ср. търсения месечно“.

Съхраняваме резултатите във формат, който MS Excel може да отвори, за да имаме възможност да редактираме списъка и да си водим отчетност какво сме ползвали при оптимизацията.

Google използва при търсене автоматично довършване. Това довършване се генерира, като показва търсения, които може да са подобни на въведеното от потребителя. Те са отражение на търсенията на всички потребители в мрежата и на съдържанието на индексирани от Google.

Има възможност резултатите да се въвеждат ръчно или да се ползва инструмент, който автоматично да извежда допълненията. Конкретни такива инструменти няма да споменаваме. В търсачката Google може да се запише „google autocomplete tool“.

След предварително набелязаните ключови думи, които отговарят най-добре за маркетинговото проучване, ги вмъкваме в инструмента, който сме избрали за автоматично дописване. Такъв инструмент е и <http://ubersuggest.org>. Той работи добре с изрази, написани на латиница, защото прави допълвания с английската азбука и не върши много добра работа за кирилицата. Записва се ключовата дума или израз и се въвежда кодът. Филтърът е много важен, в зависимост от това за къде е предназначен да се ползва сайта. Ако сайтът е предназначен да се ползва в България, се задава Google Bulgaria.

След извеждането на резултата се избира бутонът "Select all keywords" и след това вдясно се намират довършванията. Избира се бутонът Get и се копира всичко в един временен текстов файл. Така процедурата се повтаря с някоя друга ключова дума, която също е водеща за сайта ни.

Като се приключи с тези стъпки се подават отново за обработка в KeywordPlanner, като този път избираме „Получаване на обема на търсене за списък с ключови думи или групирането им в рекламни групи“. Съхраняваме резултатите и от този файл, след което обединяваме двата получени файла.

Първоначално в електронната таблица има доста колони, но не всички са ни необходими, затова премахваме някои от тях (последните колони (от Competition на дясно), Currency и Ad group). Редовете с ключови думи от анализа са 398. фиг. 4.

В случая, който разглеждаме, ползваме средните търсения месечно и затова сме изтрили колоните с информацията през отделните месеци. Запазени са само две колони - Keyword и Avg. monthly searches.

Текущата таблица се записва като отделен файл, защото в различните моменти в оптимизирането ползваме таблицата, като я обработваме по различни начини. Тази

таблица ни е базова и затова сме я съхранили с име “Base Keywords”.

	A	B	C
1	Keyword	Категория	Avg. monthly searches
2	онлайн магазин за дрехи	онлайн магазин	3600
3	damski bluzi	дамски	320
4	damski danki	дамски	170
5	damski drehi	дамски	5400
6	damski drehi online	дамски	260
7	damski drex	дамски	260
8	damski dunki	дамски	110
9	damski obuvki	дамски	4400
10	damski pantaloni	дамски	170
11	damski rokli	дамски	2400
12	detski drehi	дамски	6600
13	drehi	дрехи	9900
14	drehi onlain	дрехи	260
15	drehi online	дрехи	1900
16	drehi vtora upotreba	дрехи	1000
17	drex	дрехи	590
18	evtini drehi	евтини	320
19	magazin za drehi	магазин за	320

Фиг.4. Резултати след обработка на данните с KeywordPlaner

От гледна точка на бизнеса, не е рентабилно да се оптимизират думи, които не се търсят, затова и в изследването сме премахнали ключовите думи, които са с по-малко от 100 търсения. Сортираме ключовите изрази по азбучен ред, за да можем да ги комбинираме по категории и да изтрием ненужните. Резултатът е посочен на фиг. 5

За Google ключовите изрази „дрехи онлайн“ (6600 средно търсения) и „онлайн дрехи“ (1600 средно търсения) се различават. В търсещите машини те не означават едно и също, защото след изписването на двата изрази се класират различни резултати. Същото е и когато даден ключов израз е написан на кирилица и латиница – „дрехи“ (6600 средно търсения) и „drehi“ (9900 средно търсения).

	A	B
1	Keyword	Avg. monthly searches
2	онлайн магазин за дрехи	3600
3	damski bluzi	320
4	damski danki	170
5	damski drehi	5400
6	damski drehi online	260
7	damski drex	260
8	damski dunk	110
9	damski obuvki	4400
10	damski pantaloni	170
11	damski rokli	2400
12	detski drehi	6600
13	drehi	9900
14	drehi onlain	260
15	drehi online	1900
16	drehi vtora upotreba	1000
17	drex	590

Фиг.5. Оптимизация на резултатите, сортирани по име

Когато приключим с оптимизацията, добавяме една колона до ключовите изрази и в нея записваме каква категория е изразът. Като категория най-често се взима първата дума. Примерно "онлайн магазин за дрехи" е в категория онлайн, "магазин за дрехи онлайн" е категория магазин, но "дрехи за бременни" не е в категория дрехи, а в категория бременни, защото категорията бременни изразява точно определено нещо, а в другите са общи.

Категории, които са с един или два ключови изрази, ги поставяме до категорията с най-близко значение по смисъл.

След като сме приключили с описването на ключовите думи, правим нова таблица тип pivottable (обобщена таблица) и задаваме данните да бъдат групирани по категория.

Смисълът на категоризирането на ключовите думи е, за да ни даде по-ясна представа, колко са средно месечните търсения по конкретен израз за разглеждания „онлайн магазин за дрехи” в изследването.

С използването на гореспоменатите инструменти за анализ на големи масиви от данни се постигат по-точни резултати и се добива по ясна представа за търсенията и предлаганията в интернет пространството. Несъмнено такива инструменти все по-често се използват и в облачните структури и са една добра среда за по нататъшно проучване и внедряване в учебния процес в колежанската специалност Информатика и информационни технологии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Choi**, H., H. Varian. Predicting the Present with Google Trends, 2009.
2. **Loughlin**, C., E. Harnisch. The Viability of StockTwits and Google Trends to Predict the Stock Market, 2013.
3. **URL**: <https://support.google.com/trends>

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ФУНГИЦИДИТЕ ТИРАМ И ТИОФНАТ МЕТИЛ ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА ПОРАЖЕНИЯТА ОТ ФУЗАРИУМ ПРИ СТЕВИЯ (STEVIA REBAUDIANA B.)

БЕСЕЛИН УЧКУНОВ, ИЛИЯ УЧКУНОВ

USING THE FUNGICIDES THIRAM AND THIOPHANATE METHYL IN REDUCING THE DAMAGES CAUSED BY FUSARIUM IN STEVIA (STEVIA REBAUDIANA B.)

VESSELIN UCHKUNOV, ILIA UCHKUNOV

Abstract: *In this research the fungicides Thiram and Thiophanate Methyl are used for reducing the damages caused by fusarium in stevia. For this purpose a treatment of annual rootages is done with the mentioned fungicides before planting. The purpose of the research is to ascertain the action of the fungicides Thiram and Thiophanate Methyl on the damages caused by the pathogens of fusarium in growing stevia. The results from the investigation state that the treatment of rootages with the fungicides Thiram and Thiophanate Methyl in growing stevia lead to increase in the weight of dry leaves with 6.1. It is ascertained that the use of the fungicides Thiram and Thiophanate Methyl in the treatment of rootages leads to decrease in the damages caused by fusarium and as a result a proved increase in the sweet substances stevia by 7.9%.*

Keywords: *stevia, fungicides, fusarium.*

Увод

Стевията е едно уникално растение с изключителен потенциал. В нея се съдържа доста широк спектър от глюкозиди, които участват в метаболизма на човешкия организъм без инсулин, като нормализират нивото на глюкозата в кръвта.[2, 3, 4, 5]. В листата на стевията се

съдържат полизахариди, витамини – А,С,В1, В2, В12 ([6], [7], [8]), както и голямо количество микроелементи – желязо, магнезий, калий, натрий, цинк и др.

Два са основните глюкозида, които съставляват над 95% от общото количество сладки вещества. Стевиозидът е почти 200 пъти по-сладък от захарта, а ребаудизидът А около 250 пъти. Общо взето двете вещества се различават по цялостния си вкус ([1], [6]).

Върху добива и съдържанието на сладки вещества влияят всички звена от агротехниката като производството на разсад, срокове и гъстота на засаждане, агротехнически мероприятия по време на вегетация ([3], [4]).

Интензивното развитие на селекцията и земеделието през последните 5–6 десетилетия, доведе до повсеместната замяна на наследствено хетерогенните растителни популации на културните растения с хомогенни, високопродуктивни чисто линейни сортове, както и прилагането на високи дози минерални торове, по-специално азотните. Това създаде много благоприятни условия за бързото разпространение на причинителите на различните болести по растенията от цялото поле, както и на съседните полета, в случай че са заети от същата култура и сорт.

Целта на изследването е да се установи действието на фунгицидите Тирам и Теофанат метил върху пораженията от патогените на фузариум при отглеждането на стевия.

Материал и метод

В опитното поле по стевия на Земеделския институт в Шумен беше заложен опит в 4 повторения с използването на два фунгицида за ограничаване на гъбната болест фузариум. В експеримента са включени фунгицидите Тирам с активно вещество Тирам 70% и препаратата Топсин М 70 ВП с активно вещество Тиофанат метил 70%.

Фунгицидът Тиофанат метил е използван в работен разтвор в 0,15% за потапяне на коренищата преди тяхното

засаждане. Тирам е използван в доза 0,3%, като е извършено листно третиране във фаза 4-6 разклонение на растенията.

Като варианти бяха заложили от по 10 растения в повторение от коренища I година. Коренищата са от съхранени растения, които са се развивали в предходни години. Съхранението е извършено в избени помещения при температура над 1°C, във влажни дървени стърготини.

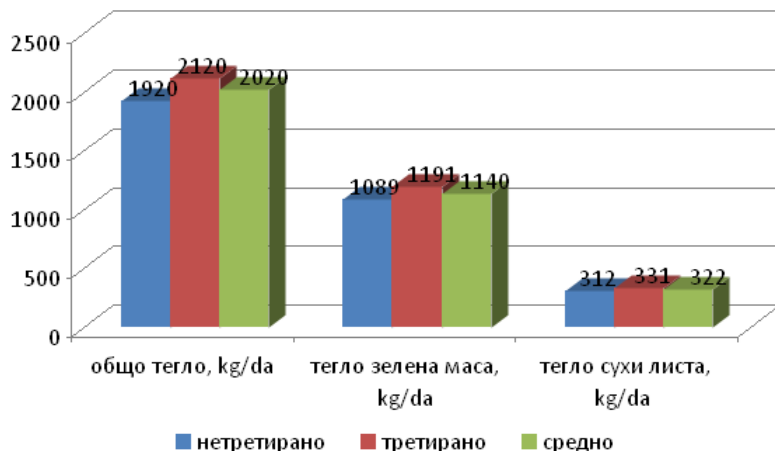
В края на вегетацията са извършени биометрични измервания, които включват: общо тегло зелена маса, тегло зелени и сухи листа и рандеман. На средни проби от различните варианти са определени съдържанието на стевиозид и ребаудизид А в g/100g суха маса.

Резултати и обсъждане

На фиг.1 са представени резултатите от изпитването на фунгицидите Тирам и Теофанат метил при отглеждането на стевия. Общото тегло зелена маса средно за опита е 2020 kg/da. При третиранията растенията добиват е 2120 kg/da, което е едно повишение от 10,4%. Прегледът на данните за теглото на сухите листа показва, че след третиранията с Тирам и Теофанат метил се наблюдава едно увеличение с 6,1%. Необходимо е да посочим, че рандеманът на сухи листа за третиранията и нетретиранията растения е еднакъв – 16,3%. Като цяло се констатира, че средното тегло на сухите листа при нетретиранията растения е 312 kg/da, а при третиранията е 331 kg/da.

Съдържанието на сладки вещества в стевия при използването на двата фунгицида е посочено на фиг. 2. Съдържанието на стевиозид при нетретиранията растения е 6,24 mg/g. Средното съдържание на стевиозид при третиранията растения се увеличава с 11,1%, като съдържанието на стевиозид достига 6,93 mg/g.

Средното съдържание на ребаудизид А при третиранията и нетретиранията растения е 4,70mg/g. Необходимо е да посочим, че съдържанието на ребаудизид при третиранията с Тирам и Теофанат метил се увеличава с 3,7% и достига 4,78mg/g.

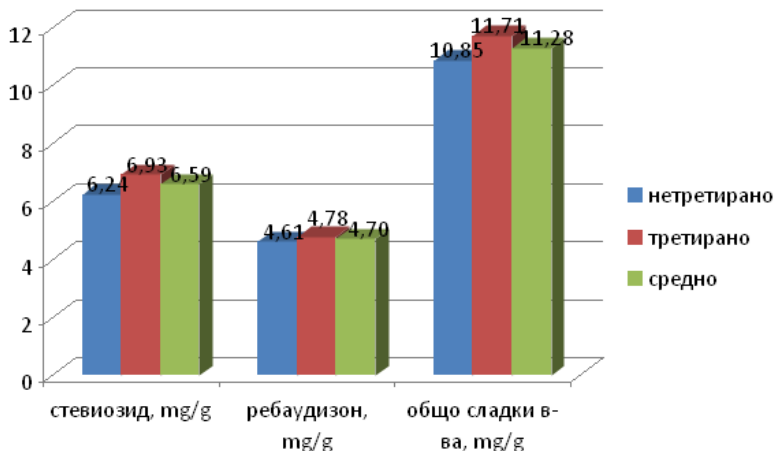
Фиг. 1. Изпитване на фунгициди при отглеждането на стевия

Общото съдържание на сладки вещества при нетретираните растения е 10,85mg/g. При използването на двата фунгицида общото съдържание на сладки вещества се увеличава на 11,71mg/g, което е едно повишение спрямо контролата със 7,9%, което е математически доказано за първата гранична стойност.

Изводи

Третирането на коренищата с фунгицидите Тирам и Тиофанат метил при отглеждането на стевия довежда до увеличаването теглото на сухите листа с 6,1%.

Констатира се, че при използването на фунгицидите Тирам и Тиофанат метил при третирането на коренищата довежда до намаляването на пораженията от фузариум и като резултат се наблюдава доказано увеличение на сладките вещества стевия със 7,9%.

Фиг. 2. Съдържание на сладки вещества в листата на стевия при използването на фунгициди

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Върбанов, М., К. Славов, Л. Христова, К. Учкунва,** Биологични особености и продуктивни възможности на сладката стевия (*Stevia rebaudiana* B.) // Сб. Юбилейна научна сесия “25 години Шуменски университет – Шумен”, 30.10-1.11.1996 г., с.129-132, 1996.
2. **Крумов, Ил., Й. Славова, К. Славов,** Възможности за ускорено вегетативно размножаване на стевия (*Stevia rebaudiana* Bertoni) in vitro // Известия на Държавен комитет за наука и технически прогрес, бр.19, с. 67-72, 1984.
3. **Учкунов, Ил., К. Учкунва,** Продуктивност на различни произходи Стевия // Сб. Научни трудове: ШУ, Природни науки с. 115-119, 2012.
4. **Учкунова, К. Ил. Учкунва, Цв. Кикиндонов, Г. Кикиндонов,** Изменчивост на количествени признаци при различни произходи Стевия (*Stevia rebaudiana* Bertoni) // Растениевъдни науки, № 5, с. 86-90, 2012.
5. **Geuns, J.M.C.,** Situation of Steviol glycosides in the world // Report of the 63rd Jecfa Meeting, 8-17 June, Steviol Glycosides, p.1, 2004.
6. **Hossain, M.A.,** Stevia: A blessing of nature to diabetic patients // The Naw Nation-Internet Edition, Bangladesh p.4, 2008.

7. **Katayama** O., Sumida, T, Hayashi, H. and Mitsuhashi H, The practical application of Stevia and research and development data (English translation) // I.S.U. Company, Japan. p.747, 1976.
8. **Kinghorn**, A.D., Stevia: the genus Stevia // Medicinal and Aromatic Plants-Industrial profiles, Vol. 19: Kinghorn A. D., Ed.: Taylor and Francis: London, Chapter 1., p.1-17, 2002.

ПРОУЧВАНЕ ЕФЕКТИВНОСТТА НА БИОПРЕПАРАТ БИОАКТИВ ВЪРХУ ПРОДУКТИВНОСТТА НА РАСТЕНИЕТО СТЕВИЯ (STEVIA REBAUDIANA B.)

ВЕСЕЛИН УЧКУНОВ, КУЛКА УЧКУНОВА, ИЛИЯ УЧКУНОВ

A STUDY OF THE EFFICIENCY OF BIOAGENT “BIOACTIVE” ON THE PRODUCTIVITY OF THE STEVIA PLANT (STEVIA REBAUDIANA B.)

VESSELIN UCHKUNOV, ILIA UCHKUNOV, KULKA UCHKUNOVA

Abstract: *In this study we use the certified for bio farming bioagent called “Bioactive”. The active ingredient of the formula is $MgSO_4 \times 7H_2O$. The experiment was conducted on the experimental field for stevia in Agricultural Institute of Shumen on carbonate chernozem under irrigation. We use a single phase treatment with Bioactive in the 2-4 branches phase with a dosage of 1 g. per 10 m² diluted in 350 ml. of water. The experiment is set in four repetitions. The productivity and content of sweet substance in dry leaves were examined. We found out that when stevia is treated with Bioactive the yield of green mass per decare reaches 2240 kg. Also 17,6 % more dry leaves in relatively the same yield was gathered.*

Keywords: *stevia, chemical composition, dry substance*

Увод

Стевията (*Stevia rebaudiana* Bertoni) е многогодишно растение, естествено разпространено в дъждовните области на Парагвай, Колумбия, Венецуела и Бразилия. Отличителното качество, с което растението привлича вниманието, е интензивно сладкият вкус на листата и водният екстракт от тях. Необикновената сладост се дължи на синтезираните от него два некалорични компонента: стевиозид (3-10% в сухите листа) и ребаудизид А (1-3%), които могат да бъдат 250-300 пъти по-сладки от захарта. Те имат предимство пред изкуствените подсладители и с това,

че са устойчиви на висока температура, Ph между 3 и 9 и не потъмняват при използване. Листата съдържат още много полезни хранителни елементи – пектини, витамини, 17 различни аминокиселини, микроелементи, антиоксиданти, ефирни масла. Важно е да се отбележи, че няма нито едно съобщение за токсичност или мутагенно действие на всички компоненти, съдържащи се в стевията, а също и странични ефекти при тяхната употреба.

Химичните анализи на суровината от стевия (свежи и сухи листа) показват, че тя съдържа много полезни за храненето и здравето на човека вещества ([3], [6]).

У нас стевията започва да се култивира изкуствено благодарение на учени от бившия Институт по захарно цвекло отпреди 30 години ([1], [5]), които въвеждат културата в страната и започват първите научни изследвания. След 10-годишен период на прекъсване, поради структурни и икономически причини, научната работа е възстановена от учени на Земеделски институт – Шумен ([2], [4]).

Биологичното земеделие, като начин на мислене и практика, води началото си от първите години на 20-ти век с прилагането на различни алтернативни методи на земеделското производство, главно в Австрия, Швейцария и Германия. Днес биологичното земеделие се практикува в приблизително 100 страни по света и земеделските площи под биологично управление постоянно нарастват. Страните членки на ЕС, включително и някои от новоприсъединилите се през 2004 г., са в доста напреднала фаза на развитие на биологичното производство.

В много страни се провежда официална политика за развитието на биологичното земеделие. Повечето от тях са разработили и прилагат национално законодателство в тази сфера и са изградили система за сертификация и контрол, а други са в процес на изготвяне на своята законодателна рамка.

Изключително благоприятните почвено-климатични условия на България за производство на земеделски

продукти, в това число и на биологични продукти, са причината, България традиционно да развива земеделието като основен отрасъл на своята икономика.

Целта на настоящото изследване е да се установят продуктивността на растението стевия при използването на препарата Биоктив.

Материал и методи

Полският опит е изведен на карбонатен чернозем при условия на капково напояване. Растенията са засадени в четири повторения по 20 растения в парцелка. Разсадът е от генотип 203/2, произведен от лабораторията по тъканни култури в Института и адаптиран в оранжерия за полски условия. Височината на разсада е 12-15cm и засаждането е извършено ръчно в началото на месец май, при температура на почвата над 10°C. На посева са извършени три ръчни окопавания, като почвената влажност е поддържана в рамките на 70-75% от ППВ.

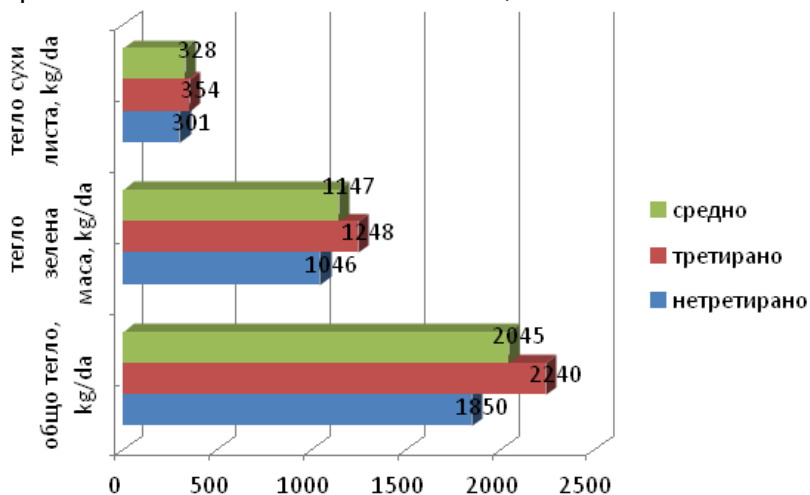
Проведено е еднократно третиране с разтвор на Биоактив доза 1 g на 10m². Препаратът е разтворен в 350 мл. вода. Пръскането е извършено във фаза 2-4 разклонение на растенията.

В края на вегетацията са извършени биометрични измервания, които включват: общо тегло зелена маса, тегло зелени и сухи листа и рандеман. На средни проби от различните варианти са определени съдържанието на стевизид и ребаудизид А в g/100g суха маса.

Резултати и обсъждане

На фиг.1 са представени стопанските качества на растението стевия при използването на иновативния препарат Биоактив. Общото тегло зелена маса при нетретиранията растения достига 1850kg/da. Превишението при използването на Биоактив над нетретиранията контрола е 21,1%. При прегледа на данните за теглото на сухите листа се установи, че средното тегло е 327,5kg/da. В

сравнение с нетретираните растения добивът на сухи листа при използването на Биоактив е 117,6%.

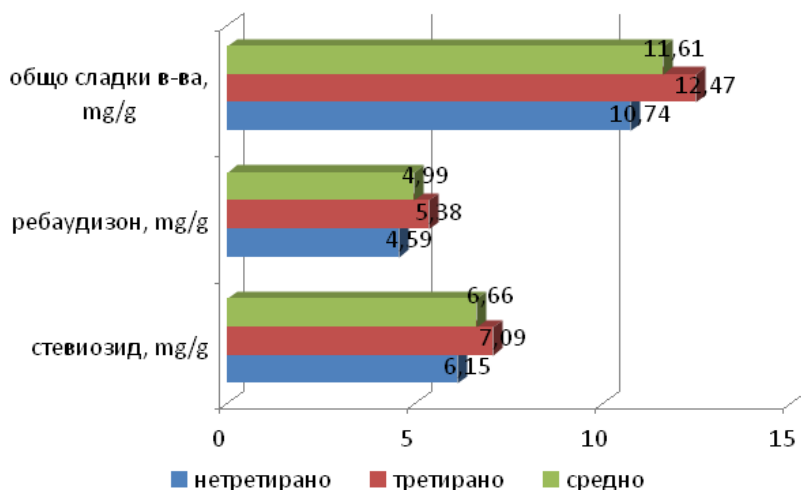

Фиг.1 Стопански качества на стевия при използването на Биоактив

Средно раднеманът на сухи листа е 16%, като при третираните растения раднеманът е 15,8%, който е относително равен с този при нетретираните растения. Като цяло в резултат на третирането с Биоактив се констатира едно увеличение за теглото на сухите листа със 17,6%, чиято разлика е доказана за първа гранична стойност.

Прегледът на данните за съдържанието на стевиозид и ребаудизид А при използването на Биоактив е представено на фиг. 2. Средното съдържание на стевиозид е 6,66 mg/g сухи листа. При нетретираните растения съдържанието е 6,15 mg/g, а при третираните е 7,09 mg/g, което представлява едно повишение с 15,3%.

Констатира се, че съдържанието на ребаудизид А при третираните растения е 5,38mg/g, което е едно повишение от 17,2%. Това повишение е математически доказано за GD-5%.

Фиг.2 Съдържание на сладки вещества в Стевия при използването на Биоактив

Общото съдържание на сладки вещества при нетретираната контрола е 10,74 mg/g, а при третираните растения увеличението на сладките вещества е с 16,1%.

Изводи

1. Установи се, че при третирането на растението стевия с препаратата Биоактив добивът на зелена маса от декар достига 2240kg. Получени са със 17,6% повече сухи листа при относително равен рандеман.
2. Констатира се увеличаването на общото съдържание на сладки вещества с 16,1%.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Крумов**, Ил., Й. Славова, К. Славов, 1984, Възможности за ускорено вегетативно размножаване на стевия (*Stevia rebaudiana* Bertoni) *in vitro* // Известия на Държавен комитет за наука и технически прогрес, бр. 19, с. 67 – 72.
2. **Крумов**, Ил., К. Славов, Й. Славова, 1984, Необходими условия за развитие на растенията от рода *Stevia*, получени

по метода на тъканните култури // Известия на Държавен комитет за наука и технически прогрес, бр. 19, с. 73–78.

3. **Семенова, Н.**, 2006. Избранные главы из книги Н. Семеновой “Стевия - растение XXI века”, Школа здоровья Н. Семеновой “Надежда”/ Новости стр. 4.
4. **Учкунова, К.**, Ил. Учкунов, А. Мехмед, В.Учкунов, Растеж и развитие на растението Стевия (*Stevia Rebaudiana* B.) при използването на различен посадъчен материал // Растениевъдни науки № 6, с. 31-34, 2013.
5. **Учкунов, Ил.**, А. Мехмед, В. Учкунов, Интродуциране на растението Стевия (*Stevia Rebaudiana* B.) в условията на Р. България // Сборник научни трудове ШУ-Колеж Добрич, Интергративни връзки в обучението на студентите, с.45-50, 2013.
6. **Chan, P, Xu D Y, Liu J C, Chen YJ, Huang WP, Cheng JT**, The effect of stevioside on blood pressure and plasma catecholamines in spontaneously hypertensive rats // *Life Sci.* 63: pp. 1679-1684, 1998.

